

Faculté de philosophie, arts et lettres

Hugo Claus en Dimitri Verhulst ; Voorstanders van de Vlaamse cultuur met behulp van satire.

Auteur : Bastien Bodarwé
Promoteur(s) : Christian Marcipont
Lecteur(s) : Jean-Pierre Colson
Année académique 2019-2020
Master en Interprétation
Finalité spécialisée : Interprétation de conférence

**Hugo Claus en Dimitri Verhulst;
Voorstanders van de Vlaamse cultuur met behulp van satire.**

**Hugo Claus et Dimitri Verhulst ;
Défenseurs de la culture flamande grâce à la satire.**

[REMERCIEMENTS]

J'aimerais remercier tout d'abord mon promoteur, Monsieur Marcipont, pour ses
évaluations et précieux conseils,

J'aimerais également remercier ma famille pour son soutien,

Ma merveilleuse petite amie Lauren pour son écoute et ses corrections,

Arthur Preumont et Bastien Libotte pour leurs précieux conseils,

Nick Stollenwerk voor zijn advies en verbeteringen,

Michaël Urbain pour son coaching,

Et tous ceux qui prendront la peine de lire l'aboutissement de mon cycle universitaire.

I. Inhoudsopgave

I.	Inhoudsopgave	5
II.	Introductie	7
III.	Methodologie	10
IV.	Satire	11
4.1	Definitie	11
4.2	Geschiedenis	18
4.2.1	De satirische monoloog: eerste gebruikte vorm	19
4.2.2	Variaties op de satirische monoloog	22
4.2.3	Parodie	23
4.2.4	Fictie	26
4.2.5	Willem die Madocke Maecte	29
4.2.6	Jonathan Swift	31
4.2.7	George Orwell	33
V.	Hugo Claus	37
5.1	Biografie	37
5.2	Werk	39
5.3	Prijzen	40
VI.	Dimitri Verhulst	42
6.1	Biografie	42
6.2	Werk	44
6.3	Prijzen	44
VII.	Samenvattingen en eerste reacties	46
7.1	Borgerocco	46
7.1.1	Inhoud:	46
7.1.2	Eerste opmerkingen voor “Borgerocco”:	47
7.2	De Geruchten	49
7.2.1	Inhoud:	49
7.2.2	Eerste opmerkingen voor “De Geruchten”:	50
7.3	Problemski Hotel	53
7.3.1	Inhoud:	53

7.3.2	Eerste opmerkingen voor “Problemski Hotel”:	54
7.4	De helaasheid der dingen	55
7.4.1	Inhoud:	55
7.4.2	Eerste opmerkingen voor “De Helaasheid der Dingen.”:	56
VIII.	Analyse	59
8.1	Analyse van Borgerocco	60
8.1.1	Punten van Highet	60
8.1.2	Geschiedenis	63
8.1.3	Waarop wordt nu een satire gedaan?	64
8.1.4	Moderniteit van het onderwerp: vandaag nog relevant?	66
8.2	Analyse van De Geruchten	68
8.2.1	Punten van Highet	68
8.2.2	Geschiedenis	72
8.2.3	Waarop wordt nu een satire gedaan?	72
8.2.4	Moderniteit van het onderwerp: vandaag nog relevant?	77
8.3	Analyse van Problemski Hotel	79
8.3.1	Punten van Highet	79
8.3.2	Geschiedenis	83
8.3.3	Waarop wordt nu een satire gedaan?	84
8.3.4	Moderniteit van het onderwerp: vandaag nog relevant?	87
8.4	Analyse van De Helaasheid der Dingen	89
8.4.1	Punten van Highet	89
8.4.2	Geschiedenis	93
8.4.3	Waarop wordt nu een satire gedaan?	93
8.4.4	Moderniteit van het onderwerp: vandaag nog relevant?	96
IX.	Verdere studies	98
X.	Conclusie	100
XI.	Bibliographie	103

II. Introductie

Cultuur is volgens mij één van de meest abstracte concepten die er bestaat. Het is namelijk heel moeilijk te definiëren wat cultuur allemaal precies omvat. Het is een mengsel van diverse elementen die een maatschappij typeren en die door éénzelfde groep mensen voortgebracht en verdedigd worden (veel dingen dus). Tevens heeft cultuur ook een sterke politieke dimensie. Vaak gaan nationalistisch gezinde politici cultuur gebruiken om een gevoel van verbondenheid te scheppen (bv: Schotland en de kilt, Jan Jambon en de “Vlaamse Identiteit”). We kunnen zeggen dat cultuur een weerspiegeling is van alles waar een samenleving voor staat.

Paradoxaal is ook dat er bijgevolg met behulp van satire een cultuur gesublimeerd kan worden. Satire is juist een literaire vorm die graag spot met van alles en nog wat; hoe kan het dan een cultuur huldigen? Dit wil ik juist gaan onderzoeken; de unieke dynamiek/tweestrijd tussen de ziel van een cultuur en ‘een paar’ neergepende woorden.

Vlamingen zijn volgens mij een volk dat het historisch gezien niet gemakkelijk heeft gehad. Je moet maar aan de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) denken, toen de Vlamingen door de Reformatie van het noorden werden gescheiden (1585: Val van Antwerpen, loskoppeling van de twee gebieden¹) en ze onmiddellijk nadien onder Spaanse controle verder moesten; veel autonomie en inspraak hadden ze niet. Later ook hebben ze het moeilijk gehad met de Belgische taalwetten sinds 1830; het Vlaams werd systematisch gediscrimineerd ten voordele van het Frans. De Vlamingen werden, historisch gezien, vaak aan de kant geschoven.

Vandaag is de situatie omgekeerd; zij zijn degenen die in België de touwtjes in handen hebben. Vreemd is dat niet, wetende dat zij de meerderheid van de Belgische bevolking vertegenwoordigen (6.552.967 Vlamingen voor 11.376.070 Belgen op 01/01/18²) en ze de laatste jaren van een bloeiende economie mogen genieten (opmerkelijke vooruitgang sinds de crisis van 2008 én bloei van 1,8% in 2018³). Met het actuele

¹ Leijnse 2015 : 87

² statbel.fgov.be (geraadpleegd op 06/04/2019)

³ www.statistiekvlaanderen.be (geraadpleegd op 06/04/2019)

vergrijzingsfenomeen kan het scenario nogmaals stevig veranderen, maar dat is een ander debat.

Als Franstalige Belgen zouden we “traditiegewijs” heel wat aan Vlamingen “verwijten” (en vice versa): “Zij zijn de ultieme collaborateurs, zij zijn racistische flaminganten, zij hebben letterlijk de ‘Walen buiten’ gezet en hun taal is uiterst lelijk.” Zij antwoorden dan: “De Walen stelen ons geld, zijn een bende werkloze dronkaards, wonen in bossen zonder elektriciteit, jagen op everzwijnen en hun taal is uiterst moeilijk.” Ik ben iemand die geboren en getogen in Brussel is, ik heb bijgevolg jaren beide versies horen zeuren door mensen die vaak nooit een krant hebben geopend, laat staan kranten gebruiken voor het barbecueën. Die oeroude ruzie heeft er volgens mij toch voor gezorgd dat de Vlaamse Cultuur, zoals we die vandaag kennen, zich geëmancipeerd heeft met eigen tradities en gebruiken, soms al dan niet extreme gebruiken (denk maar aan BV’s: ‘Bekende Vlamingen’, de Vlaamse “supersterren”...).

Op dit moment ligt de spanning hoog. Verschillende populistische bewegingen zijn in de laatste jaren in heel Europa opgedoken en wereldwijd worden de democratische waarden meer en meer aan de kant geschoven. Volgens Yasha Mounk, professor politieke wetenschappen aan de Harvard-universiteit, maken we een democratische recessie mee⁴. Vlaanderen wordt dan ook meer dan ooit gemakkelijk gekoppeld aan separatisme en nationalisme, vooral als ze dan beslissen om Carlos Puidgemont (de leider van de Catalaanse onafhankelijke beweging) te verwelkomen en te verdedigen. De Franstalige media in België spelen daarbij ook een grote rol in het beeldvormen van Vlaanderen⁵. Helaas zijn er velen die zich op niets anders dan de media baseren om hun conclusies te trekken. Het is dus een perfecte gelegenheid om met Hugo Claus en Dimitri Verhulst in zee te gaan om aan te tonen dat Vlaanderen enerzijds een bastion is van het pluralisme en anderzijds niet alleen maar een lapje land is bevolkt door een bende racistische reactionairen.

Hugo Claus en Dimitri Verhulst zijn twee reuzen van de Vlaamse literatuur die op twee heel verschillende momenten hebben geleefd in die Vlaamse landschappen. Beiden zijn geprezen voor hun werk en één van hen kan ons nog verrassen met wat hij de komende jaren zal leveren. Ze worden in Vlaanderen als mijlpalen van de literatuur beschouwd, al hebben

⁴ <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/04/11/de-stand-van-de-democratie-volgens-yasha-mounk-onze-vrijheid-i/> (geraadpleegd 31/03/2020)

⁵ Bodarwe, Bourlard et al., 2017: 19

beide auteurs vaak een zachte, vermomde kritiek geuit op hun vaderland door middel van hun verhalen. Hun roem heeft verder heel België doorkruist: heel wat Franstaligen in België hebben *Le chagrin de Belges* of nog *La merditude des choses* gelezen.

Graag wil ik verschillende zaken onderzoeken: wat is satire precies en in welke mate wordt het door de auteurs gebruikt? Wat is de meerwaarde van satire voor de behandelde onderwerpen in de boeken die ik later analyseer? Slagen Claus en Verhulst erin om hun cultuur in de bloemetjes te zetten en te exporteren, al loven hun werken Vlaanderen niet rechtstreeks? Dit zijn de vragen waarop ik, aan de hand van mijn thesis, wil antwoorden. Beschouw dit, beste lezer, als een soort ode aan hun oeuvre.

III. Methodologie

Om mijn onderwerp zo efficiënt mogelijk aan te pakken ga ik eerst *satire* definiëren. Ik geef ook een historisch overzicht van wat satire is (de verschillende soorten die geleidelijk aan gebruikt werden) en daarbij leg ik ook even de nadruk op drie auteurs die volgens mij mijlpalen van het genre zijn. Dan leg ik uit wie Hugo Claus en Dimitri Verhulst zijn, wat hun werk voorstelt en hoe hun werken ontvangen werden. Vervolgens duik ik dieper in een paar teksten en probeer ik te bewijzen dat er via het taalgebruik, de personages, de verhalen een vorm van satire wordt gemaakt van de Vlaamse cultuur. Tevens maak ik parallellen met de historische contexten (politieke, socio-economische omstandigheden) van de boeken om mijn uitleg te ondersteunen. Ten laatste ga ik de klachten van de auteurs over de toenmalige situatie vergelijken met de situatie van vandaag; zijn de thema's van Claus en Verhulst nog actueel vandaag?

De teksten in kwestie zijn:

- 1) *Borgerocco* – Hugo Claus (1995)
- 2) *De Geruchten* – Hugo Claus (1996)
- 3) *Problemski Hotel* – Dimitri Verhulst (2003)
- 4) *De Helaasheid der dingen* – Dimitri Verhulst (2006)

IV. Satire

4.1 Definitie

Definiëren is nooit een eenvoudige taak geweest, vooral niet als het om abstracte concepten zoals *satire* gaat. Om goed te beseffen wat *satire* allemaal betekent en in zich houdt, heb ik besloten om verschillende definities te geven uit meerdere bronnen. Eerst geef ik een paar definities die ik uit verschillende woordenboeken heb verzameld, dan geef ik een uitgebreidere definitie met behulp van theoretische opvattingen van verschillende wetenschappers.

“Écrit dans lequel l’auteur fait ouvertement la critique d’une époque, d’une politique, d’une morale ou attaque certains personnages en s’en moquant” – Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales, online versie⁶.

“Écrit, discours qui s’attaque à quelque chose, à quelqu’un en s’en moquant” – Le Robert⁷.

“A novel, play, entertainment, etc, in which topical issues, folly, or evil are held up to scorn by means of ridicule and irony” – Collins Dictionary, online versie⁸.

“Voorstelling van zaken waarin op spottende wijze iets aan de kaak wordt gesteld.” – Van Dale⁹.

We kunnen hieruit besluiten dat *satire* een literaire stroming is aangezien er in elke definitie sprake is van een auteur of geschreven materiaal. Vervolgens kunnen we tevens concluderen dat *satire* niet altijd als bedoeling heeft om uiterst komisch te zijn; de bedoeling

⁶ <http://www.cnrtl.fr/definition/satire> (geraadpleegd 17/04/2019)

⁷ Le Robert, editie van 1992

⁸ <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/satire> (geraadpleegd 17/04/2019)

⁹ Van Dale, editie van 2006

blijft om een aanklacht te maken op een bestaande “entiteit”, of het nu gaat over een persoon, een systeem of nog een gemeenschap.

Dit zijn woordenboekdefinities, en zijn dus in beperkte mate nuttig voor wat ik hier probeer uit te leggen, maar het geeft al een mooi overzicht van wat satire kan zijn. Verder geef ik een theoretische uitleg over wat satire is. Daarvoor steun ik op het werk van experts (Highet en Quintero) in het domein.

Volgens Ruben Quintero moet je, om satire goed te kunnen definiëren, eerst goed weten wat een satirist is, wat hij mag doen, of niet doen. Een satirist is eerst en vooral iemand die kwaad is op zijn tijd/medeburgers/systeem. Neem het voorbeeld van Juvenalis (die ik later uitgebreid in 1.2 bespreek) die ooit schreef dat het voor hem onmogelijk was om geen satire te schrijven (*difficile est saturam non scribere*¹⁰); satiristen moeten hun verontwaardiging uiten. Pas op, het mag niet alleen pure verontwaardiging zijn, er moet ergens een morele dimensie aan vasthangen en het moet mensen aanspreken. Een satirist kan met andere woorden niet zomaar scheldwoorden en kritiek neerpennen. Er moet een duidelijke grens zijn tussen de waarheid en smaad. Er hangt dus aan satire een ethische verplichting. Ook moet satire geen directe propaganda worden, dat zijn twee verschillende zaken. Wanneer er in de politieke retoriek iemand openlijk ‘Hitler’ wordt genoemd dan kan het geen satire zijn; het gaat dan om propaganda. Al bestaan er uitzonderingen, bijvoorbeeld ‘*The Great Dictator*’ (1940) van Charlie Chaplin die een satire is op Hitler en zijn partij. Toen wist de wereld nog niet wat er hen te wachten stond.

Patricia Meyer Spacks voegt daar aan toe dat satiristen fundamenteel *engagé* zijn:

*“Satire has traditionally had a public function, and its public orientation remains. Although the satirist may arraign God and the universe . . . he usually seems to believe – at least to hope – that change is possible. Personal change, in his view, leads to social change; he insists that bad men make bad societies. He shows us ourselves and our world; he demands that we improve both. And he creates a kind of emotion which moves us toward the desire to change.”*¹¹

¹⁰ Citaat uit *Satire III*, <http://remacle.org/bloodwolf/satire/juvenal/satire3.htm> (geraadpleegd 08/04/2020)

¹¹ Spacks 1971: 363

De satirist vraagt dus meer aan zijn lezers dan emoties, van hen verwacht de satirist keuzes. Steeds zal hij proberen om de realiteit, al dan niet nauwkeurig, te schetsen, zal deze vervolgens bekritisseren om dan zijn ideale realiteit voor te stellen. In zekere zin is de satirist een utopist die het beste voor zijn lezers wil. Van satiristen wordt wel niet verwacht dat ze een alternatief, of een oplossing bieden aan de problemen die ze aankaarten. Satiristen kunnen vergeleken worden met waakhonden. Hun functie is niet per se om het vuur te blussen, maar wel om de meesters (de lezers) te waarschuwen dat het huis in brand staat. We kunnen ze ergens vergelijken met de hedendaagse klokkenluiders (*whistleblowers*) al doen satiristen dat op een impliciete manier, verpakken ze hun waarschuwingen in literaire codes. We kunnen het ook vergelijken met een tenniswedstrijd. Satiristen willen de manier van denken van hun lezers lichtjes wijzigen, maar dit kan niet gebeuren zonder dat de lezer zijn eigen waarden, geloof en kritisch denken met zich meeneemt naar het tennisveld.

Satire definiëren is dus niet gemakkelijk, het is tegelijkertijd alles en niets. Het wordt des te moeilijker wanneer we ‘satire’ proberen te onderscheiden van ‘ironie’, ‘sarcasme’ of nog ‘parodie’ (parodie is eigenlijk een apart geval, ik kom er later op terug). Het is gemakkelijker voor de experts om satire te omschrijven in plaats van precies te definiëren, al blijven ze verder proberen. Voor sommige experts, zoals Alvin Kernan¹² (wijlen professor aan de Universiteit van Princeton), komt Satire in de Renaissance voort uit sommige theatervormen van de oudheid, dat was alleszins de theoretische opvatting tijdens de Elizabethaanse periode. Voor anderen, zoals Mikhail Bakhtin (vader van de *Bakhtin Circle*, een heel belangrijke Russische filosoof en theoreticus van de literatuur in de 20^e eeuw¹³) of Matthew Hodgart (wijlen professor aan de universiteit van Sussex, expert van het werk van James Joyce¹⁴) ligt de oorsprong van satire in culturele festivals zoals de Romeinse *Saturnalia* (het grootste festival in de oudheid waar de God Saturnus vereerd werd. Het festival heeft een directe impact gehad op ons moderne kerst- en nieuwjaarsfeest¹⁵) of de middeleeuwse carnavals. Het waren culturele evenementen waar de rollen omgedraaid

¹² <https://english.princeton.edu/events/news/emeritus-professor-alvin-kernan-obituary> (geraadpleegd 08/04/2020)

¹³ <https://www.britannica.com/biography/Mikhail-Bakhtin> (geraadpleegd 08/04/2020)

¹⁴ www.jstor.org/stable/30076257 (geraadpleegd 08/04/2020)

¹⁵ <https://www.britannica.com/topic/Saturnalia-Roman-festival> (geraadpleegd 08/04/2020)

werden (slaven werden zelfs tijdelijk vrijgesteld tijdens de *Saturnalia*) en er ongestraft meningen konden gegeven worden over de maatschappij, de autoriteiten, enz.

Satire kan zich soms heel subtiel voordoen. Sommige auteurs slagen erin om hun publiek te overtuigen dat hun onzin de ware realiteit is. Neem het voorbeeld van Plato die zijn mede-Atheners en hun uitpuilende patriotisme verachte. Ooit schreef hij een toespraak (een parodie te vinden in *Menexenus*) over de heldhaftigheid van de gesneuvelde soldaten voor Athene. Het was zodanig waarachtig geschreven (zowel qua vorm als inhoud) dat tot op vandaag er nog deskundigen zijn die geloven dat hij zijn toespraak echt meende, terwijl hij later toegaf dat het een flauwe mop was. Of er was zelfs een Ierse bisschop die *Gulliver's Travels* las en die op één of andere manier niet door had dat het om een satire ging in een verzonnen wereld. Hij zou toen publiekelijk gezegd hebben dat hij van het boek niets geloofde.¹⁶

Satire zit ook niet vast in de literatuur, het heeft zich ook genesteld in andere creatieve vormen zoals cinema; wat we al zagen met Chaplin, maar denk ook maar aan *Borat: Cultural Learnings of America for Make Benefit Glorious Nation of Kazakhstan* (2006) van Leonard Baron Cohen¹⁷. Natuurlijk zijn zulke films eerst en vooral grappig, maar er is ook een sterke kritiek aanwezig (Chaplin op Hitler en het nazisme, *Borat* op de Verenigde Staten). Maar satire is ook aanwezig in het dadaïsme (in zijn Manifest van 1915 vraagt Tristan Tzara aan de dadaïsten om los te komen van de hiërarchie, van de religie, enz. alles moet kapot¹⁸), in de muziek (neem bijvoorbeeld Status Quo met *In the Army Now*, 1986¹⁹), in stripverhalen en graphic novels (bijvoorbeeld *Brûsel* van François Peeters en Benoit Schuiten, 2008²⁰), enz. Volgens mij is het voor ons, jongeren van de 21e eeuw, heel moeilijk om precies te weten wat satire allemaal is omdat er een reusachtig aanbod is aan werken die als satirisch bestempeld kunnen worden. Als we dan teruggaan naar wat deskundigen beschouwen als satire wordt het nog moeilijker, omdat ze allemaal verschillende definities bieden voor éénzelfde concept.

¹⁶ Highet 1962: 136

¹⁷ <https://www.imdb.com/title/tt0443453/> (geraadpleegd 08/04/2020)

¹⁸ <https://www.monde-diplomatique.fr/mav/151/TZARA/57062> (geraadpleegd 08/04/2020)

¹⁹ <https://paroles2chansons.lemonde.fr/paroles-status-quo/paroles-in-the-army-now.html>

(geraadpleegd 08/04/2020)

²⁰ <https://www.casterman.com/Bande-dessinee/Catalogue/albums-les-cites-obscurres/bruesel> (geraadpleegd 08/04/2020)

Meneer Gilbert Highet (wijlen professor aan de Columbia University) heeft een meer structurele manier gevonden om na te gaan of een werk nu een satire is of niet. Zijn aanpak (die uitgelegd wordt in zijn boek²¹) zal voor mij ook belangrijk zijn om later mijn analyse te kunnen doen.

Hoe kunnen we een satire herkennen? Hier zijn een paar stappen, elementen die kunnen helpen bij het identificeren van Satire:

- 1) De Auteur kan gewoonweg zijn werk als een satire definiëren. Neem Juvenalis die in zijn werk zegt dat de situatie in Rome zo erg is geworden dat het heel moeilijk wordt om geen satire te schrijven. Hij zegt dat honderden schrijvers met theater of poëzie bezig zijn maar hij bevestigt alvast dat zijn domein satire is en niets anders.
- 2) Je kan voor een “stamboom” (*a pedigree*) kiezen. Wanneer Erasmus, met zijn *Lof der Zotheid*, zegt dat zijn werk volledig verantwoord is omdat er tevoren Seneca’s *Pumkinification of Claudius* of *Metamorphoses* van Apuleius verschenen maakt hij eigenlijk ook iets anders; hij geeft openlijk toe dat zijn werk zich inspireert van de klassieke satiristen.
- 3) Je kan voor een techniek of een model kiezen die al eerder gebruikt werd (wat een beetje zoals punt twee is uiteindelijk). Neem Boileau en zijn eerste *Satire* over een zigeuner die Parijs voorgoed verlaat omdat hij daar niet meer kan werken zonder in één of andere corrupte situatie te belanden. Eigenlijk geeft Boileau toe, al citeert hij Juvenalis niet, dat hij ergens deel uitmaakt van het erfgoed van Juvenalis.
- 4) Je hebt ook auteurs die direct een satire gaan citeren in hun werk om duidelijk te maken dat het ook een satire is. Lord Byron bijvoorbeeld start zijn *English Bards and Scotch Reviewers* met het bewerken van de eerste zinnen van de eerste satire van Juvenalis.
- 5) Wat het onderwerp betreft wordt het moeilijker; satiristen hebben het over van alles en nog wat. Ze kunnen grote maatschappelijke problemen aankaarten maar kunnen het ook over dagelijkse onzin hebben. Wel blijven satiristen heel concreet. Vaak hebben ze het over actuele problemen en gaan ze situaties/mensen beschrijven

²¹ Highet 1962: 14-23

(dikwijls op een negatieve manier) die in hun ruimtelijke en tijdelijke dimensie aanwezig zijn.

Ik wil wat dieper ingaan op punt vijf. Het grote probleem van de satirist is het volgende: een goede satire beschrijft een situatie of personen in het 'hier en nu'. Dus wat gebeurt er over 100 jaar als de satirist sterft? Sterft dan zijn oeuvre ook? Vooral voor satires die bedoeld zijn om een specifiek iemand te besmeuren. Het kan heel goed geschreven zijn, vol humor en pijnlijke beschrijvingen, maar wie zou nog interesse hebben, of zich Meneer/Mevrouw x herinneren die ooit heeft geleefd en die toen x heeft gedaan? Het doet me denken aan *Animal Farm* (dat ik later uitgebreid bespreek) en hoe intelligent Orwell geweest is. We kunnen niet twifelen over het feit dat Orwell een aanklacht maakt op het communisme en dat een paar van de beschreven varkens belangrijke communistische figuren vertegenwoordigen. Hij besloot echter om die personen voor te stellen met dieren, wat maakt dat zijn boek en zijn personages een tijdloos karakter hebben (wel moeten we zien dat communisme in de loop der jaren niet vergeten wordt, dat zal de toekomst vertellen).

- 6) Al zijn er veel verschillende onderwerpen die aan bod komen, het is makkelijk een satire te herkennen dankzij de schrijfstijl en de textuur ervan. Satires bevatten vaak grof taalgebruik, met scheldwoorden en wrede zinnen. Ze bevatten ook grappige, hedendaagse woorden. Ze worden vooral getypeerd door een anti-literaire, informele toon. Ze variëren ook enorm in hoe ze geschreven worden; *satura* betekent 'mengeling' en satiristen gaan dit ook gebruiken. Ze mengen verschillende elementen in hun verhalen, hun personages, hun woordenschat, hun zinsstructuren; de satirist probeert altijd om het onverwachte te produceren en om de lezers/kijkers op het puntje van hun stoel te houden.
- 7) Satiristen hebben vaak, vooraleer ze zelf satire schrijven, de werken van andere satiristen gelezen; werken waarin ze hun inspiratie vinden. Er bestaan trucjes, 'satirische wapens' die door de auteurs gebruikt worden om een perfecte satire te kunnen schrijven. Denk maar aan het gebruik van paradoxen, ironie, antitheses, parodie, dialecten, anticlimaxen, actualiteit, gewelddadigheid, onzedelijkheid, overdrijving, enz. Dat zijn elementen die, als ze overal te vinden zijn in het werk, aanduiden dat het werk een satire is.

Om een beetje verder te gaan op punt zeven: Volgens Highet zijn er twee methodes of vertelwijzen die gebruikt worden om kwaliteitsvolle satiren te schrijven. De eerste manier is om een situatie, een plek of personen op een zo levendige manier te beschrijven met een breed aanbod aan pittige details. De bedoeling van de schrijver hier is dat hij elke lezer/kijker een waarheid wil geven die ze tevoren niet doorhadden. Je kan een auteur hebben die bijvoorbeeld de Grote Markt van Brussel zou willen beschrijven (een markt die voor veel Belgen bekend is omdat de architectuur prachtig is) maar in plaats van de geraffineerde architectuur te beschrijven zou de auteur al de sigarettenpeuken en oude kauwgoms beschrijven die op en tussen de stoeptegels plakken. Het gaat er dus om een realiteit (situatie/plek/persoon) op een andere manier te beschrijven om een andere realiteit te scheppen die de lezer/kijker van tevoren niet doorhad.

De andere methode is eigenlijk ongeveer hetzelfde, met als enig verschil dat de beschrijving ditmaal schokkend bedoeld is. Highet geeft verschillende voorbeelden die mij aan een roman van Amelie Nothomb herinneren: *Hygiène de l'Assassin* (1992). Het hoofdpersonage, Prétextat Tatch, wordt op een zeer nauwkeurige manier beschreven; het gaat om een degoutante, onhygiënische schrijver. Bij momenten zijn de beschrijvingen zo levendig dat ik persoonlijk zin kreeg om over te geven tijdens het lezen (een scène waarin hij op een verschrikkelijke manier zijn eten opsmulde). De auteur zal dus zijn woordkeuze heel precies oriënteren. Enerzijds zijn zijn beschrijvingen heel precies, anderzijds gebruikt hij een ruwe woordenschat, hij breekt taboes, enz. De bedoeling is hier letterlijk om de lezer uit zijn comfortzone te halen op een abrupte manier. Het moet wel cynisch blijven. Het kan niet pure haat worden, anders gaat het niet meer om satire.

- 8) Een laatste element om satire te kunnen herkennen is het gevoel dat zowel bij de auteur als de lezer aanwezig is. Het gaat om een mengeling tussen vermaak en verachting. Bij sommige satires is er een overvloed aan humor met scherpe, kritische kantjes hier en daar. Terwijl bij andere satires er alleen maar een cynisch glimlachje tevoorschijn komt in een overvloed van verontwaardiging. Maar die twee gevoelens moeten aanwezig zijn om een satire te hebben. Haat kan gevonden worden in andere literaire genres, hetzelfde geldt voor pure humor; het doel van de satirist is om de twee te verenigen in zijn werk. En omdat er altijd een tint humor aanwezig moet zijn is het altijd zo moeilijk om een satire van Hitler te maken bijvoorbeeld. Wel heb je

onlangs een film, *Jojo Rabbit* (2019) van Taika Waititi²² die erin slaagt om Hitler satirisch voor te stellen als de denkbeeldige vriend van het hoofdpersonage. Het nazisme wordt dan uitgelegd door de ogen van een tiener die amper beseft wat er echt gaande is. Alle personages zijn drastisch overdreven; we zijn in het burleske. Toch is de film geritmeerd met tragische, hartverscheurende momenten. De film werd genomineerd voor zes Oscars maar kreeg ook enorm veel kritiek. Het blijft heel moeilijk om een satire van nazi-Duitsland te maken omdat het nog voor velen heel gevoelig is.

Satire houdt veel in zich. Het is een middel om uit te lachen op een zachte manier of om duidelijke verontwaardiging te tonen. Maar nooit zal er een echte satire kunnen zijn van monsters en verschrikkelijke misdaden. Nooit zal er een satire zijn over de Holocaust, Joseph Stalin, Mussolini, Genghis Khan, Marc Dutroux, Pearl Harbor, Hiroshima; dat zijn allemaal personen of gebeurtenissen waarover het onmogelijk is om een satire te schrijven. Voor zulke onderwerpen is satire niet geschikt. Tegen alle kleinere misdaden, dwaasheden en deugnieten daarentegen, is satire het perfecte wapen.

4.2 Geschiedenis

Om een volledig overzicht te maken van satire in de geschiedenis zijn minsten drie volumes nodig, een ploeg gedreven wetenschappers en tientallen jaren onderzoekswerk. Ik probeer bijgevolg om een beknopte samenvatting te geven van wat satire is, hoe het tot stand is gekomen en wat verschillende auteurs ermee hebben gedaan²³. Daarna zal ik ook mijn aandacht extra vestigen op drie auteurs die volgens mij toonaangevend zijn in de satirische traditie.

Satire is een literair fenomeen dat al duizenden jaren bestaat. Volgens sommigen is satire niet de perfectste vorm van literatuur maar blijft het één van de meest sprekende vormen aangezien het mannen/vrouwen/situaties in scène brengt die voor elke periode heel

²² http://www.allocine.fr/film/fichefilm_gen_cfilm=258998.html (geraadpleegd 11/04/2020)

²³ Ik zal me hiervoor vooral richten op het werk van Highet: *The Anatomy of Satire* (1962)

actueel zijn of waren. De lijnen worden aangedikt, het gaat over de top, het is niet subtiel, geschreven met vaak alledaagse taalgebruik maar geeft een zeer scherp gevoel van urgentie, van nabijheid weer. Een overvloed aan literaire meesters hebben satire geschreven. Voltaire, Aristophanes, Rabelais, Swift, Pope, Horace, Goethe, Shakespeare, om er maar een paar te noemen die alledaagse situaties hebben overdreven, die clichés hebben geportretteerd in de naam van hun kunst. Satire is eenvoudig, vrij en gebruikt geen omwegen.

4.2.1 De satirische monoloog: eerste gebruikte vorm

We hebben al satirische werken in de oudheid, zowel bij de Grieken als bij de Romeinen. Horatius en Lucilius (die ik verder bespreek) hebben het vaak over Aristophanes die heel graag grote figuren zoals Cleon, Euripides of Socrates uitlucht met zijn verschillende komedies. Horatius zegt dan ook dat Aristophanes een grote inspiratiebron is geweest voor Lucilius en zijn eigen werk, maar hij benadrukt dat hij iets toevoegde dat maakt dat hij échte satire schreef: een sterke sociale dimensie. Nu, velen denken dat satire bij de Romeinen van start gaat en het dan bij de Grieken aankomt. Maar er waren al drie types satirische schrijfstijlen die in Griekenland aanwezig waren. Er was sprake van filosofische kritiek (met o.a. Xenophanes, ca. 570-470 v.Chr., die overgebleven is). Dan komt Crates, meer dan een eeuw later. Hij schreef satirische gedichten tegen zijn vijanden. Dan komt de beroemde Menippos van Gadara (ca 340-270 v.Chr., leerling van Crates), die heel veel invloed heeft gehad. Hij was een slaaf die zijn vrijheid kreeg en die dan naar Thebe vertrok. Hij werd beschouwd als “de grappenmaker over serieuze zaken”. Hij was de eerste die proza en poëzie ging vermengen om satire te schrijven. Later zullen verschillende schrijvers andere *Saturae Menipeae* schrijven (satiren waarin proza en poëzie vermengd zijn).

Een heel belangrijke voorvader van satire in Rome is Horatius (65-8 v.Chr.), de beroemde romeinse schrijver. Horatius wou satire schrijven die sociale en ethische dimensies had, die iedereen betrok (raar was dat hij satire niet eens heeft vermeld in zijn *Ars Poetica*²⁴). Maar hij wou het niet op een serieuze, complexe manier schrijven. Hij koos eerder voor een lichte toon, opdat iedereen hem zou begrijpen en zijn werk niet zou vergeten, zelfs al bestond er een risico dat hij de alledaagse problematieken zou vereenvoudigen. Horatius was waarschijnlijk niet de eerste die satire hanteerde in oud Rome, hij heeft het vaak over een andere schrijver, iemand die nog voor zijn geboorte al satire schreef maar van

²⁴ Debailly 2009 : 27

wie er weinig is overgebleven met de tijd, helaas. Het gaat om een zekere Lucilius (ca. 180-102 v.Chr.). Hij was dus de eerste in Rome (waarvan we iets weten) die zijn samenleving poëtisch ging beschrijven en sterk bekritisieren.

Neem ook Juvenalis (ca. 60-140), een heel beroemde Romeinse satiredichter die uitdrukkingen zoals *Brood en Spelen* of nog *Mens sana in corpore sano* heeft uitgevonden. De schrijver heeft toen heel wat satires geschreven waaronder één waarin hij al klaagde over het verkeer in metropolen zoals Rome zelf. Al leefde hij in de tweede eeuw na Christus kunnen we zeggen dat zijn onderwerp tot op vandaag nog heel actueel is, en dit is net wat satire kenmerkt; frustraties die gewoonweg heel menselijk zijn, ongeacht de periode waarin wij ons bevinden. Juvenalis, zoals zijn tijdgenoot Tacitus (beschouwd als grootste romeinse historicus), had een zeer pessimistisch en kritisch standpunt tegenover de politieke wantoestanden van keizers Nero en Domitianus. Juvenalis werd zeer snel vergeten na zijn dood maar terug uit de kast gehaald door de christenen (moralisten) en later door Alexander Pope, Nicolas Boileau maar ook John Dryden in de 17^e en 18^e eeuw. Het toont nogmaals dat die auteurs iets hebben herkend in wat Juvenalis toen aanklaagde^{25 26}.

De eerste satiren waren dus grotendeels monologen, in verzen geschreven (al waren er uitzonderingen). Ze waren heel spontaan geschreven, hadden geen vaste logica, volgden geen schema's. Wel waren het geen fictieve werken, het behandelde toen actuele onderwerpen. Het taalgebruik was zeer specifiek: de stijl van serieuze poëzie werd geparodieerd, daaraan werd een heel plat, alledaags taalgebruik gekoppeld.

De satire als monoloog werd later nog gebruikt. In de middeleeuwen werd het zo goed als vergeten. Er werden nog steeds monologen geschreven die het systeem bekritiseerde maar het "satirische" kantje miste; het was niet grappig. Auteurs die in de middeleeuwen satirisch te werk wilden gaan kozen vooral voor andere vormen van literatuur. Wel werd iemand teruggevonden (1044), die in de buurt van Rijnland woonde die vier boeken, *Sermones*, schreef waarin de elementen van de satirische monoloog herkenbaar waren. Ook zijn fragmentjes satire terug te vinden in belangrijkere werken zoals in het deel *Wife of Bath's Prologue* in de *Canterbury Tales* (1476) van Chaucer. Maar ook in *Piers Plowman* (1387) of nog *The Romance of the Rose* (1275) zijn er stukjes satire terug te vinden.

²⁵ <http://www.cosmovisions.com/Juvenal.htm> (geraadpleegd 12/03/2020)

²⁶ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Juvenalis> (geraadpleegd 12/03/2020)

Later werd de satirische monoloog teruggevonden in de Renaissance. Het is geen verassing, omdat in de Renaissance men meer en meer loskwam van de zeer strenge dogma's die in de middeleeuwen aanwezig waren. De bevolking durfde meer zijn mening geven. De satiristen uit de oudheid werden dus terug naar boven gehaald een beetje overal in Europa en inspireerden verschillende auteurs. In Italië had je bijvoorbeeld Vinciguerra en Ariosto, in Frankrijk had je Vauquelin de la Fresnaye en Régnier, je had Skelton, Wyatt en Donne voor de Engelstalige schrijvers. Die verschillende auteurs hadden een voorliefde voor de monoloog als stijl. Het waren kunstenaars die uit de wereld stapten om ze beter te kunnen analyseren met een vleugje humor en kritiek.

Die schrijvers werden opgevolgd in de barokperiode door andere beroemde schrijvers, ook satiristen, die grotendeels in de traditie van de satirische monoloog, gingen blijven. Ik spreek hier over Nicolas Boileau, John Oldham, Edward Young maar ook Alexander Pope. Ze werden gevolgd door nota bene Lord Byron wiens eerste werken satirische monologen waren. De monologen van Byron waren sterk beïnvloed door het werk van Juvenalis. Hij schreef o.a. *English Bards and Scotch Reviewers* (1809). Dit werk heeft Victor Hugo sterk geïnspireerd voor zijn werk, vooral zijn kritiek op Napoleon III, die hij doorgaans 'Napoleon de Kleine' noemde.

Na Hugo is er een hele periode in de geschiedenis waar er geen satirische monologen te bespeuren zijn. Wel schrijft, na de Eerste Wereldoorlog, de Zuid-Afrikaanse Roy Campbell een paar van dergelijke monologen. Zijn meest bekende is *The Georgiad* (1931). Iets later, in 1934, is het Henry Miller die besloot om satirische monologen te schrijven en dat leidde tot *Tropic of Cancer*, gevolgd in 1939 door *Tropic of Capricorn*. In die twee werken bekritiseert hij zijn volledige periode met een heel droog taalgebruik. Een beetje zoals Swift beschouwt Miller de mensheid als een zware misdaad. Zijn werk is sterk te vergelijken met wat Aristophanes toentertijd schreef.

In de jaren 50, zijn er heel wat satiristen die monologen schreven en opvoerden in kleine theaters en cafés in Amerika. Waarschijnlijk hebben veel van hen nooit van Aristophanes, Juvenalis, Boileau, etc. gehoord. Toch hebben ze heel wat elementen van de satirische monologen in hun werken: actuele thema's, rauw taalgebruik, extreme paradoxen, geen vaste schema's, etc. Ergens zijn zij de moderne opvolgers van Bion van Borysthenes (eerste helft 3^e eeuw v.Chr.), een Griekse satirist die de uitvinder is van de diatribe. Het was een literaire vorm die eerst gebruikt werd door stoïcijnen en cynici. Het waren vaak dialogen

met een morele boodschap die echter snel uit de hand liepen. De diatribe heeft de werken van Horatius en Menippos sterk beïnvloed²⁷.

Eigenlijk hebben die twee generaties een gedeelde haat voor de materialisten, al is de moderne generatie daar veel directer mee en durven ze ook hun monologen met veel meer politiek te vullen.

4.2.2 Variaties op de satirische monoloog

Een van de oudste variatie op de klassieke satirische monoloog is eigenlijk ook een monoloog. Maar in plaats van de satirist die het woord neemt hebben we eigenlijk zijn slachtoffer die het woord neemt en die zichzelf voorstelt met al zijn slechte karaktertrekken. Het slachtoffer wordt dus niet meer kritisch beschreven maar gaat zichzelf kritisch beschrijven. Een mooi voorbeeld van dit soort satire is de openingsmonoloog van *Richard III* van Shakespeare. Om zulke satiren te moeten schrijven moet de auteur enerzijds talentvol zijn en anderzijds ook een fijne psycholoog, want het slachtoffer aan het woord mag niet door hebben dat wat hij zegt eigenlijk de meerderheid van zijn publiek verontwaardigt. Horatius en Juvenalis hebben zelf geëxperimenteerd met dit soort Satire. Later ook, in de Renaissance, kwam Erasmus die *Lof der Zotheid* (1509) schreef. In de 19^e eeuw is het Robert Browning die in die stijl heeft geschreven met o.a. zijn bekende *Mr. Sludge, "The Medium"* (1864).

Een andere bekende variatie is wanneer niet de satirist of zijn slachtoffer aan het woord is maar een vermomde satirist, een satirist die een filterend masker draagt: Ironie. De satirist die aan het woord is, zegt dingen die over de grens gaan maar met een gemeente toon. Als luisteraar/lezer kunnen we ons alleen maar afvragen of de auteur echt meent wat hij zegt/schrijft. Aristoteles en Socrates gebruikten beiden ironie. Voor Aristoteles was ironie vooral geen opschepperij, integendeel, voor hem ging het om valse bescheidenheid, zelfverachting. Later werd ironie ook teruggevonden in de werken van Aristophanes (vooral in zijn satire tegen Socrates, *De Wolken*, 423 v.Chr.). Ironie is een perfect literair wapen om in monologen te gebruiken.

²⁷ <https://www.cnrtl.fr/definition/diatribe> (geraadpleegd 18/03/2020)

Een andere variatie op de satirische monoloog is het gebruik van brieven. Die vorm werd blijkbaar eerst door Horatius gebruikt. De brieven waren opgesteld in verzen of proza. Wat problematisch is met die vorm is dat de rust van zulke brieven het satirische ervan kan weghalen, de toon is er soms niet. Toch worden sommige van de brieven van Horatius als satire beschouwd. Hetzelfde voor zijn moderne aanhangers, Nicolas Boileau en Alexander Pope. In Frankrijk, in de zestiende eeuw, is er een periode van satirische brieven. Het gaat vooral om de *coqs-à-l'âne*-brieven van Clément Marot (1496-1544, één van de voorvaders van de bekende Pléiade).

Een veel modernere variatie op de satirische monoloog is de vooraf geschreven dialogen die gebruikt werden tijdens de opkomst van het communisme in het Westen. Het gaat hier om de westerse communistische groeperingen die aan 'Agitprop' deden (Agitation and Propaganda). Ploegen van communisten werden gestuurd naar de zones waar potentieel revolutionaire acties ondernomen konden worden (zoals een fabriek na de werkuren). Dan ging een communist het woord nemen en een hele tirade doen om daarna vragen te beantwoorden. De list was dat de vragen gesteld werden door andere communisten die op voorhand wisten welke vragen precies gesteld moesten worden, waarop de spreker een perfect kort en bondig antwoord had. En zo ging het door tot het einde van de bijeenkomst, alle vragen waren op voorhand minutieus voorbereid. Als dan de bijeenkomst over was, riepen de communisten, de vermomde arbeiders in de zaal "Hij heeft groot gelijk, we zijn het allemaal beu, waar moeten we tekenen?" en klaar was kees. Dit is natuurlijk geen échte dialoog omdat het niet spontaan is en alles op voorhand afgesproken is, het gaat hier om een dynamische monoloog geconstrueerd met vragen waarop korte antwoorden zijn. Alexander Pope heeft ook met deze vorm geëxperimenteerd om o.a. zijn eigen satire te verduidelijken aan de lezer.

4.2.3 Parodie

Parodieën en satirische ficties zijn de twee grote alternatieven op de satirische monoloog (en de alternatieven ervan). Er valt heel wat te vertellen over die twee grote alternatieven. Ik zal natuurlijk niet alles kunnen weergeven. Toch doe ik mijn best om het belangrijkste te geven.

Eerst en vooral, wat is parodie? Voor de CNRTL (Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales) luidt parodie als volgt:

Texte, ouvrage qui, à des fins satiriques ou comiques, imite en la tournant en ridicule, une partie ou la totalité d'une oeuvre sérieuse connue. ²⁸

Parodie is de meest natuurlijke vorm van satire, maar ook de meest efficiënte vorm. Pas op, parodie is niet alleen het kapot maken of alleen het nabootsen van een situatie. Wanneer Marcel Duchamps een snor en een nieuwe titel geeft aan de *Mona Lisa* dan gaat het niet om parodie, of nog satire, maar om pure afbraak van het origineel werk. Het is niet alleen maar een imitatie. Een parodie moet een versie zijn van een bestaand werk die iets veroorzaakt bij de luisteraar of de kijker, anders is dat geen parodie, maar een doodsimpele kopie. Volgens Gilbert Highet is parodie:

Parody, then, is one of the chief shapes which satire assumes. We may define it as imitation which, through distortion and exaggeration, evokes amusement, derision, and sometimes scorn. ²⁹

We kunnen een eerste onderscheid maken in de parodieën: parodie van de vorm of van het materiaal. Ten eerste gaan de auteurs zich baseren op de externe kenmerken van een oeuvre; daarop gaan ze ingrijpen om hun parodie te maken. Neem bijvoorbeeld *Fragment of a Greek Tragedy* (1925) door A.E. Housman (1859-1936). Het is een perfecte parodie, want de vertaling naar het Engels is veel te letterlijk en geeft dus grappige zinnen zoals “*sailing on horseback*”. Daarnaast wordt ook het koor geparodieerd. Uiteindelijk is het koor het hele verhaal door aanwezig terwijl al de actie in de coulissen plaatsvindt, wat op zich een regel is in het oud Griekse theater, maar daarmee wordt gespeeld. Dus zelfs als het hoofdpersonage zijn moeder vermoordt, wordt er in het verhaal van begin tot einde gelachen.

Daarnaast heb je parodieën waarin de vorm met rust gelaten wordt, maar het gedachtegoed (het materiaal) in het oeuvre daarentegen wordt vervormd, wordt grappig gemaakt. Vele satiren over religie werden op die manier opgesteld; de rituelen behouden hun vorm maar worden absurd of gewelddadig. Robert Burns (1759-1796), één van de beste dichters van Schotland, schreef *Holy Willie's Prayer* (1789). De vorm is perfect aanvaardbaar, het is een perfect gebed, maar de inhoud ervan werd subtiel overdreven. Het

²⁸ <https://www.cnrtl.fr/definition/parodie> (Geraadpleegd 18/03/2020)

²⁹ Highet 1962: 69

werd vergeleken met andere werken die allesbehalve parodieën zijn, en het is bijna een perfect aanvaardbaar gebed. En dit is dan het toppunt van “parodiekunde”: wanneer mensen die niet scherp genoeg analyseren niet eens door hebben dat het om parodie gaat. De meerderheid van de politieke satiren zijn parodieën van het materiaal. Zoals voor religie wordt er een serieuze toon behouden, wél wordt de inhoud vervormd, overdreven.

Ondertussen werden ook alle literaire stijlen geparodieerd. Nu, we moeten oppassen omdat ze niet allemaal op dezelfde manier geparodieerd werden. We moeten twee types parodieën van literaire stijlen onderscheiden; heroïsche en burleske nabootsingen. Heroïsche nabootsingen willen de stijlen respecteren, dezelfde registers of versstructuren gebruiken. De satirist gaat dan heel nauwkeurig te werk en wil zo goed zijn als de auteurs van de originelen. De auteur gebruikt citaten van de oorspronkelijke werken bijvoorbeeld en giet ze dan in zijn eigen werk waarin minder belangrijke thematieken behandeld worden (dit om een komisch effect te scheppen). Alles wat metafysisch is, wordt gerespecteerd en zo behouden. Soms heb je in zulke parodieën als lezer ook verwonderingsmomenten omdat er vaak een zoektocht is naar esthetiek, al blijven het parodieën. Er zijn, bijvoorbeeld, in *Dunciad* (1728) van Alexander Pope, twee uitgevers aan het urineren. Terwijl ze hun behoefte doen, gaan ze na wie het verst kan geraken. Op zich lijkt het extreem plat, maar met het geraffineerd taalgebruik walgt niemand van het gebeuren, integendeel!

Daarnaast is de burleske stijl waarin we iedereen willen vernederen. De satirist gaat dan te werk met een alledaags taalgebruik, probeert retoriek te vermijden, wil vooral natuurlijk klinken. Het is een directe stijl met korte zinnen. Als de auteur citaten van werken ontleent gaat hij ze vereenvoudigen, verloederen en overdrijven. Als er metafysische verschijnselen opkomen in de oorspronkelijke werken (zoals een goddelijke interventie) worden ze gereduceerd tot boertige personages. Het taalgebruik kan soms schokkend zijn omdat het soms uiterst vulgair is.

Sommige auteurs verwisselen van stijl in éénzelfde werk (heroïsche nabootsing en burlesk). Miguel de Cervantes (1547-1616) doet het in *Don Quixote* (1605) en Alessandro Tassoni (1565-1635) doet het regelmatig in *La Secchia Rapita* (1622; The Rape of the Bucket). Maar de meeste parodieën van epiek, drama, enz. vallen duidelijk in één van de twee categorieën.

Hier volgt een kort lijstje van belangrijke literaire parodieën:

Parodieën op epiek:

Nicolas Boileau, *Le Lutrin* (1674)

John Dryden, *Absalom and Achitophel* (1681)

Voltaire, *La Pucelle d'Orléans* (1755)

James Joyce, *Ulysses* (1922)

Parodieën op romantiek:

Miguel de Cervantes, *Don Quixote* (1605)

Parodieën op drama:

William Shakespeare, *Troilus and Cressida* (1609)

Henry Fielding, *Tom Thumb the Great* (1730)

Percy Byssche Shelley, *Oedipus Tyrannus* (1820)

4.2.4 Fictie

We hebben twee van de grootste vormen van satire bekeken, monologen en parodieën. Als we verder satirische werken analyseren, dan wordt er vastgelegd dat er een derde heel belangrijke vorm is van satire, namelijk fictie. De satirist kan een monoloog geven of een bestaand verhaal helemaal vervormen, hij kan ook zelf een verhaal in elkaar boksen om daarmee zijn boodschap te kunnen geven. Nu, voor de satiristen is een verhaal geen doel op zich maar eerder een middel. Zo geeft Rabelais een verduidelijking in het begin van *Gargantua* (1534) door te zeggen dat het niet alleen een leuk verhaaltje is maar ook een diepe waarheid over religie en het leven in het algemeen. Hoe kunnen we er dan zeker van zijn dat een roman, een theaterstuk, een gedicht nu echt een satire is? Dat is een moeilijke vraag, maar vandaag worden heel wat belangrijke geschreven werken erkend als satiren en niet als parodieën. Het belangrijkste is het effect op de lezer. Als een lezer een boek uitleest, dat a priori een doodgewone roman is, maar daarbij iets in zijn buik voelt, iets dat hem verder doet nadenken, iets dat de lezer dingen doet beseffen die op zich niets met het verhaal te

maken hebben, iets dat de incongruentie van de mensheid aanduidt en ons boos of verdrietig achterlaat, dan gaat het vaak om een satire. Dan is het niet een gewone roman die als doel heeft om emotie op te wekken bij de lezer; de auteur zoekt naar een beredenering a posteriori, wil de lezer anders raken. Pas op, als een roman, of wat dan ook, de lezer achterlaat met alleen maar haat en onoplosbare, frustrerende vragen zonder een schijn van vermaak, dan gaat het ook niet om een satire, dan gaat het gewoonweg om een negatief boek, een anti-roman, een zware aanklacht. We weten wel dat literaire stijlen nooit honderd procent hermetisch zijn, dat ze in elkaar vloeien, dat ze van elkaar elementen ontleen, dat ze evolueren; literaire stijlen liggen nooit stil.

Nauw verwant aan satire zijn de komedie en de klucht. Aan de andere kant van het spectrum heb je de beschimping die tevens op satire lijkt. Komedie en klucht gaan om grappige maskers en komische situaties. Satiren bevatten elementen van komedies en van kluchten, maar het omgekeerde kan niet. Wat die twee stijlen teweegbrengen bij de lezer is vreugde; ze doen geen pijn, ze doen niet verder nadenken, het gaat om lachen en plezier maken. Degene die die stijlen uitoefenen proberen om tenminste een glimlach te toveren bij hun lezer of kijker, ze weten precies wat de menselijke zwakheden zijn en ze lachen ermee, omdat het kan. Beschimpingen daarentegen zijn harde stoten, literaire uppers. De bedoeling van zulke teksten is om hun slachtoffers te vernederen.

Een van de belangrijkste taken van satire is om na te gaan wat de lezer binnen zal krijgen. Een andere taak is de manier, de vorm waarmee de boodschap bij de lezer aankomt. In fictie is de vorm heel belangrijk, en die vormen worden al te vaak foutief door elkaar verward, door lezers en helaas ook door schrijvers. Grote schrijvers hebben daar vaak mee gespeeld, met het mengen van genres. Shakespeare en Aeschylus vermengden bijvoorbeeld fantasie en komische elementen in hun tragediën. Wel is het gevaarlijk om satire te vermengen met realistische fictie. Realistische fictie wil vooral “een mogelijke waarheid” weergeven waarin elke lezer zich kan herkennen. Terwijl satire doet alsof het bij de waarheid wil aansluiten, maar wat ze echt wil bereiken is de vervorming van de waarheid. De gebeurtenissen in satirische ficties zijn vaak onmogelijk, de protagonisten bezitten vaak surrealistische eigenschappen, de personages in het algemeen zijn vaak karikaturen, volkomen overdreven.

Vaak ook zijn ficties maar gedeeltelijk satirisch, en behoren de oeuvres grotendeels tot andere genres. Soms zijn het een paar scènes of personages die satire in het oeuvre

brenge. Neem bijvoorbeeld Mr. Bubble in *Oliver Twist* (1839) of Osric in *Hamlet* (1609). Maar laat ons hier focussen op werken die grotendeels satiren zijn. Het groot probleem met satirische ficties is hun relatie met de werkelijkheid. Ze willen de zwakheden van de mensheid aan het licht brengen, de mensheid bekritisieren en zweren daarbij dat het om de strikte waarheid gaat. Ze doen dit op twee manieren: ofwel portretteren ze een samenleving die op zich écht lijkt maar waarin een paar fel overdreven elementen toch aanduiden dat het een vertekend beeld is, ofwel duiken ze met de lezer in een gloednieuwe wereld.

Hier volgt een kort lijstje met belangrijke satirische ficties:

Absurde landen of andere werelden:

Seneca, *Pumpkinification of the Divine Claudius* (54-55)

Jonathan Swift, *Gulliver's Travels* (1726)

Buitenaards contact:

Voltaire, *Micromegas* (1752)

Toekomst en buitengewone reizen:

Lewis Carroll, *Alice's Adventures in Wonderland* (1865)

Aldous Huxley, *Brave New World* (1932)

Aldous Huxley, *Ape and Essence* (1948)

George Orwell, *1984* (1949)

Dierenverhalen:

Apuleius, *Metamorphoses* (eerste helft 1e eeuw)

Willem die Madocke Maecte, *Van Den Vos Reynaerde* (1257-1271)

George Orwell, *Animal Farm* (1945)

Eugène Ionesco, *Rhinocéros* (1959)

Avontuur en Reizen:

Miguel de Cervantes, *Don Quixote* (1605)

Montesquieu, *Lettres Persanes* (1721)

Lord Byron, *Don Juan* (1819)

Charles Dickens, *Pickwick Papers* (1836)

4.2.5 Willem die Madocke Maecte

Willem die Madocke Maecte is een schrijver (die voortaan anoniem schreef), mogelijk uit Oost-Vlaanderen, en de auteur van één van onze beroemdste middeleeuwse teksten: *Van Den Vos Reynaerde*. Ik vond dat hij vanwege zijn afkomst extra aandacht verdiende, omdat we het toch over satire in Vlaanderen hebben. Zijn werk heeft wereldbekende auteurs zoals Shakespeare, Goethe of nog Chaucer beïnvloed. Het ontstaan van *Reynaerde* wordt tot vandaag nog onderzocht.

Van de auteur weten we niet veel. Hij verwijst naar *Madocke*, één van zijn eerdere werken dat helaas verdwenen is. Volgens wetenschappers kon het een Arthurroman zijn, een reisroman of nog een verslag van een droom/visioen van een tocht naar een andere wereld. Dit zijn drie veronderstellingen natuurlijk. Willem werd blijkbaar beïnvloed door de Franse vossenverhalen die toentertijd geschreven werden; zo'n dertiental werden toen neergepend. Het waren avonturen van de Franse *goupil*, en ze waren erg populair. Die verhalen werden verzameld aan het eind van de twaalfde eeuw en vormen de *Roman de Renart*³⁰. Die heeft hij op zijn manier bewerkt en er een nieuwe wending aan gegeven. Blijkbaar kende Willem het dertiende-eeuwse rechterlijke systeem ook perfect aangezien hij heel nauwkeurig de rechtspraken beschrijft en de pleidooien opstelt. Willem was misschien een lid van de magistratuur. Dat wordt momenteel als meest waarschijnlijk beschouwd.

De inhoud gaat als volgt: Op Pinksteren houdt Koning Nobel, een flamboyante leeuw, een hofdag. Al zijn onderdanen, de verschillende dieren die in zijn rijk wonen, zijn aanwezig, behalve Reynaerde, 'de felle met de rode baard'. Hij wordt van vele misdaden beschuldigd en de Koning eist dat hij naar het hof gebracht wordt om hem te berechten. Velen gaan op zoek naar hem; Bruun de beer, Tybeert de kater en vele anderen maar niemand slaagt erin Reynaerde te brengen, behalve zijn neef, Grimbeert de das. Reynaerde wordt tot de galg veroordeeld. Maar vooraleer hij terechtgesteld wordt slaagt hij erin om Koning Nobel ervan te overtuigen dat er drie samenzweerders zijn die de troon willen overnemen en

³⁰ Leijnse 2015 : 45

dat Reynaerde eigenlijk een schat voor de koning heeft verborgen. Nobel gelooft de vos en geeft hem genade in ruil voor de schat. Ook zal hij de zagezegde samenzweerdere tot de dood veroordelen. Reynaerde vertrekt dan op pelgrimstocht met Cuwaert de haas en Belijn de ram. Onderweg beslist de vos om de haas op te eten, vervolgens geeft hij de botten ervan aan Belijn die de botten naar de koning terugbrengt. De koning weet nu dat hij bedrogen is.

Van de Vos Reynaerde is een perfecte sarcastische weerspiegeling van de maatschappij. Elk dier heeft een slecht kantje; ze zijn dom, ijdel of slecht. Reynaerde is de enige die eerlijk is, hij verbergt zijn slechte kantjes niet. Dankzij zijn intelligentie en zijn sluwheid slaagt hij erin om uit elke slechte situatie te geraken. En omdat hij zich verzet tegen het onsympathieke, hypocriete en ijdele koninklijk gezag krijgt hij zelf de sympathie van de lezer. Reynaerde is vandaag de incarnatie van het individualisme; zijn vrijheidsliefde overtreft elke vorm van gezag.

Dierenverhalen hebben altijd veel succes gehad bij de lezers en zijn door de eeuwen heen een echte hype gebleven. De eerste dierenverhalen zijn terug te vinden in India, lang voor onze jaartelling. Veel materiaal werd teruggevonden van Aesopus, een Griekse dierenverhalenschrijver (ca. 600 v.Chr.). Die verhalen hebben een morele dimensie die altijd heel efficiënt is geweest. Vandaag nog zijn dierenverhalen in de mode en worden ze voorgeschoteld aan onze kinderen. Denk maar aan de Disneyindustrie en hun heel bekende adaptaties van dierenverhalen³¹ (*Dumbo*, *de Aristokatten*, enz.). In Nederland was er in de twintigste eeuw Anton Koolhaas (1912-1992) die veel humoristische/bittere dierenverhalen schreef en die de Constantijn Huygens-prijs kreeg in 1989 voor zijn volledige oeuvre³². Daarnaast heb je ook Toon Tellegen in Nederland die auteur en arts is. Hij is beroemd voor zijn dierenverhalen (vooral met zijn personages; de eekhoorn en de mier o.a.)³³. In Frankrijk, tijdens de zeventiende eeuw, had je natuurlijk Jean de La Fontaine met zijn bekende fabels. Die fabels waren onrechtstreeks satirisch: ze waren allegorisch (een vermomming van het ondeugend menselijk gedrag) maar vooral educatief bedoeld. Kinderverhalen zonder moraal hadden volgens hem maar weinig zin³⁴.

Daarnaast is dit oeuvre een satire op verschillende vlakken. Er wordt een satire gemaakt op de feodale maatschappij (satire op de hypocriete trouw tussen de koning en zijn

³¹ <https://www.disney Pixar.fr/films/> (geraadpleegd 20/03/2019)

³² <https://www.kb.nl/themas/nederlandse-literatuur-en-taal/schrijversalfabet/anton-koolhaas-1912-1992> (geraadpleegd 07/05/2020)

³³ <https://www.babelio.com/auteur/Toon-Tellegen/61119> (geraadpleegd 07/05/2020)

³⁴ https://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/Jean_de_La_Fontaine/128410 (17/05/2020)

vazallen) maar ook op de kerk en de clerus (de priesters zijn getrouwd, het biechten en de aflaten worden belachelijk gemaakt, het boek werd door de kerk verboden in de 16^e eeuw), alsook op de ridderroman (er komen passages van *Karel ende Elegast* voor maar dan overdreven, er wordt gespot met het ‘blauwe bloed’, met de ridderstand en de hoofse verering van de jonkvrouwen)³⁵.

4.2.6 Jonathan Swift

Swift was een heel belangrijke Ierse auteur en satirist (1667-1745). Zijn bekendste werk is *Gulliver's Travels* dat in 1726 werd gepubliceerd. Hij was decaan van de kathedraal Sint Patrick in Dublin. Hij werd in 1667 geboren zonder vader (die stierf twee maanden voor zijn geboorte). Hij was een neef van John Dryden (heel bekende auteur van die periode). Hij werd dus alleen door zijn moeder opgevoed die moeite had om geld binnen te krijgen en om tevens voor Jonathan te zorgen die in zijn kinderjaren vaak ziek is geweest. Het is dus zijn oom, Goldwin Swift (een toen heel bekende advocaat), die voor zijn neef verder ging zorgen. Hij werd in de beste school van Ierland gezet, de transitie van armoede naar de beste privéschool van Ierland moet moeilijk zijn geweest. Snel werd hij bevriend met William Congreve (die later een bekende auteur en theaterschrijver ging worden). Hij kreeg een bachelor aan het Trinity College en wou met een master verder gaan maar werd door de omstandigheden, de Glorious Revolution van 1688, naar Engeland gebracht waar hij helemaal opnieuw begon.

In Engeland verbleef Swift met een kennis van zijn moeder, Sir William Temple in Moor Park. Hij bleef er tot zijn dood in 1699. Hij hielp Temple met het opstellen van zijn memoires, hij werd priester in 1695 en voedde zijn brein met alles wat te lezen was in de bibliotheek van Temple. Hij kreeg ook ondertussen zijn master aan de universiteit van Oxford. In Moor Park begon hij te schrijven, hij begon met een paar gedichten. Maar zijn echte talent kwam naar boven toen hij begon satiren in proza te schrijven. Hij schreef *A Tale*

³⁵ <https://literatuurmuseum.nl/overzichten/activiteiten-tentoonstellingen/pantheon/willem-die-madoc-maakte> (geraadpleegd 19/03/2020)

of a Tub tussen 1696 en 1699. Het werd anoniem gepubliceerd in 1704, en werd één van zijn belangrijkste werken.

Na Temple's dood keerde Swift terug naar Dublin. Wel was hij nog af en toe in Londen te zien waar hij veel invloed kreeg door zijn talent als schrijver. Hij kwam in contact met belangrijke persoonlijkheden van de Whig Party. Al was Swift opgevoed met de waarden van de Whig Party, besloot hij toch, dankzij zijn diep verband met het Anglicanisme, om zich bij de Tories aan te sluiten. In 1713 werd hij bedankt voor zijn werk voor de Tories en werd hij benoemd tot decaan van de Sint-Patrickskathedraal.

Nadat Georg I op de troon kwam in 1714 besloot Swift om terug naar Dublin te keren en daar te blijven (omdat de Tories uiteenvielen). In de jaren 20 en 30 schreef hij twee belangrijke werken: *Drapier's Letters* en *A Modest Proposal*. In *A Modest Proposal* stelt Swift voor, op een anonieme manier, om de kinderen van arme Ierse families op te eten om aan de toenmalige demografische problemen een oplossing te bieden. Een bruuske satire die typisch voor het werk van Swift was³⁶.

Zijn bestseller schreef hij in 1726. Vandaag worden de reizen van Gulliver aan kinderen voorgelezen, in vaak gecensureerde, verzachtende versies. Het origineel werk daarentegen is allesbehalve een leuk kinderverhaaltje. Het is een verhaal verdeeld in vier boeken. Lemuel Gulliver vertrekt op reis, maar belandt vaak tegen zijn wil in onbekende landen vol mysteries. Hij belandt bijvoorbeeld, in Boek 1 op Lilliput Eiland (een eilandje gevuld met arrogante Lilliputters, wezentjes die een paar centimeter hoog zijn) waar hij gevangengenomen wordt maar later weet te ontsnappen. In Boek 2 belandt hij op een eiland waar alleen maar reuzen wonen, die twaalf keer groter zijn dan hem. Uiteindelijk is het een vogel die hem weer vrijmaakt. In Boek 3 belandt Gulliver op een eiland waar de mensen knotsgek zijn. Hij gaat daar de Lagado Academie bezoeken (een parodie van de England's Royal Society) waar krankzinnige onderzoekers menselijke uitwerpselen terug in voedsel willen veranderen. In Boek 4 komt Gulliver op een utopisch eiland terecht waar slimme, majestueuze paarden aan de macht zijn en worden gediend door de walgelijke Yahoo's (blijkt uiteindelijk dat het mensen zijn). Hij wordt door de algemene vergadering terug naar Engeland weggestuurd. In Engeland heeft Gulliver vervolgens heel veel moeite om opnieuw op te schieten met zijn medemensen, walgt hij gewoonweg van de samenleving.³⁷

³⁶ <https://www.biography.com/scholar/jonathan-swift> (geraadpleegd 20/03/2020)

³⁷ <https://www.britannica.com/biography/Jonathan-Swift> (geraadpleegd 20/03/2020)

Gaat het om een leuk verhaal of een zware aanklacht tegen de maatschappij? Swift gebruikt in ieder geval die verschillende eilandjes en samenlevingen om alle menselijke zwakheden aan te duiden en te bekritisieren. Het is ook een sterke satire op de reisliteratuur die toen een hype was (denk aan Defoe's *Robinson Crusoe* van 1719)³⁸.

Swift was niet de enige satirist van zijn tijd, Alexander Pope, bijvoorbeeld, was ook een hele belangrijke auteur van die periode die satire heeft geschreven. Maar de satiren van Swift waren agressiever, ruwer. Blijkbaar heeft hij het einde van zijn leven doorgebracht als een echte misantroop. Een misantropie die versterkt zou zijn geweest door zijn chronische ziekte waaraan hij leed; de ziekte van Ménière. Nu, er besta een andere theorie; het zou zijn vijanden zijn die een vertekend beeld hebben uitgevonden van het einde van zijn leven. Ze ondersteunden hun theorie met de gewelddadigheid van zijn satiren. In ieder geval, al was hij “mensheidziek” op het einde van zijn leven, de rest van zijn carrière kan daardoor niet besmeurd worden³⁹.

4.2.7 George Orwell

George Orwell is eigenlijk de nom de plume van Eric Arthur Blair (1903-1950). Dat pseudoniem is heel belangrijk voor hem. Al zijn boeken droegen zijn pseudoniem en het heeft zijn leven volledig veranderd; van een overtuigde imperialist veranderde hij in een anti-establishment, literair rebel.

Hij werd geboren in India, Bengaal, van twee ouders die tot de lagere middenklasse behoorden. In 1911 keerde de familie terug naar Engeland waar hij op een internaat werd geplaatst. Op het internaat werd hij snel opgemerkt omdat hij enerzijds arm was, maar anderzijds bijzonder intelligent was. Hij werd aan de kant geschoven door zijn medeleerlingen en bracht zijn tijd door als een excentriek buitenbeentje. Later, in 1953, werd een autobiografische essays postuum gepubliceerd; *Such, Such Were the Joys*. Een essay waarin hij die ongelukkige periode beschrijft. Hij studeerde aan de universiteiten van Wellington en Eton (1917-1921); daar kreeg hij les van o.a. Aldous Huxley. Hij vertrok vervolgens naar Myanmar om het Britse Rijk te dienen. Hij vervulde zijn taak uitstekend

³⁸ Delabastita 2015 : 15

³⁹ Delabastita 2015 : 16

maar hij kon zijn jeugddroom niet loslaten: hij wou schrijver worden. Daarnaast merkte hij meer en meer dat de lokale bevolking heel ontevreden was over de Britse bezetting en begon hij zich schuldig te voelen over de situatie.

Hij keerde terug naar Londen waar zijn schuldgevoel groter werd en hem maar niet losliet. Hij besloot dus om straatarm te leven in afgelegen, Londense kraakpanden. Dan vertrok hij naar Parijs om exact hetzelfde te doen. Hij ging dan ook afwassen in een restaurant om te kunnen eten. Die ervaringen hebben tot *Down and Out in Paris en London* (1933) geleid, het is een puzzelwerk van anekdotes en fictie. Hiermee begon hij invloed te krijgen, invloed die maar versterkt werd met *Burmese Days* (1934) waarin zijn haat voor het imperialisme heel duidelijk werd. Hij beschouwde zichzelf als een anarchist, later een socialist, net geen communist.

Terwijl één van zijn meest politiek getinte boeken werd uitgeprint, *The Road to Wigan Pier* (1937) was Orwell in Spanje om over de burgeroorlog te schrijven. Hij vocht mee met de Republikeinen maar geraakte zwaargewond. In 1939 was hij terug in Engeland waar hij conservatiever te werk ging (wat vrij paradoxaal is...). Hij vreesde voor de toekomst van Engeland met de opkomst van het fascisme en de wereldwijde onrust. Vervolgens ging hij werken als journalist voor o.a. de BBC en de *Tribune* (een linksgezinde krant).

In 1944 werd *Animal Farm*, één van zijn meesterwerken, gepubliceerd. Het is een satire over de Russische Revolutie en het bedrog van Joseph Stalin. Het beschrijft een boerderij waar de dieren samen zullen werken om de boeren weg te jagen die hen het leven zuur maken. Maar in plaats van een volledige revolutie door te voeren, beslissen de varkens om de macht te nemen over de andere dieren, en hun beleid is veel strenger dan dat van de boeren.

“*All animals are equal, but some animals are more equal than others*”⁴⁰

Het boek is een meesterwerk en maakte Orwell zeer bekend. Maar in 1949 publiceerde hij een boek dat hem nog bekender zou maken en dat *Animal Farm* in de schaduw zou duwen. Het gaat om *1984*: een boek over de gevaren van het nazisme en het stalinisme. Winston Smith, de protagonist, leeft in een totalitaire staat. Hij is lid van de Partij maar begint zich stilletjes aan te verzetten tegen de regering die maar doet wat ze wil om de

⁴⁰ Citaat van Comrade Napoleon, personage uit *Animal Farm*

bevolking te onderdrukken. Helaas worden Smith en zijn vriendin (die ook een rebel is) gearresteerd. Ze worden hevig gefolterd en gehersenspoeld. Uiteindelijk gaan de folteraars zo ver dat Smith zich overgeeft aan wie hij het meest haatte: Big Brother (de dictator in *1984*). Het feit dat Smith faalt in het behouden van zijn ideologie is al moeilijk te verteren voor de lezer, maar wat moeilijker is, is om die constante dreiging te voelen doorheen de bladzijden. Dreiging van die fictieve maatschappij waar alles nauwkeurig geobserveerd wordt, waar persoonlijke vrijheden lang heen gegaan zijn en waar de liefde voor macht alles overheerst. Het boek heeft een diepe invloed gehad op zijn tijdgenoten en tot op vandaag horen we citaten uit het boek zoals “*Big Brother is watching you*” in ons dagelijkse leven.

De laatste zinnen van *1984* schreef Orwell in een afgelegen huisje waarin hij al een tijdje vocht tegen tbc. Daaraan stierf hij in 1950, in Londen⁴¹.

⁴¹ <https://www.britannica.com/biography/George-Orwell/Animal-Farm-and-Nineteen-Eighty-four>
(geraadpleegd 21/03/2020)

V. Hugo Claus

5.1 Biografie

Hugo Claus werd op 5 april 1929 in Brugge geboren door een keizersnede (waarnaar hij later verwijst in zijn gedichten). Hij is de eerste zoon van Joseph Claus (een drukker) en Germaine Verlinden en kreeg in de loop der jaren drie jongere broers. Hij was amper achttien maanden oud toen hij naar een klooster gebracht werd. Daar heeft hij een groot deel van zijn jeugd doorgebracht (tot zijn elfde verjaardag) maar hij werd zo goed als getraumatiseerd door die ervaring. Hij snapte niet waarom hij daar, op de kostschool, gevangen moest blijven, waarom ze twee dagen per week Frans moesten praten en de andere dagen Vlaams. Vooral, waar was God in dit allemaal? Hij was een vrij ongedisciplineerd, chaotisch kind en werd dus van verschillende kostscholen weggestuurd. Die strenge regels hebben een sterke invloed gehad op Claus en zijn latere werk. Het is namelijk de grootste inspiratiebron geworden voor *Het Verdriet van België* (1983). Daarin beschrijft hij het leven van een jongen op kostschool die uit de realiteit probeert te vluchten dankzij zijn fantasie. In het boek wordt ook beschreven hoe op sommige plekken in Vlaanderen de bezetting gezien werd als iets ongelooflijk positiefs⁴².

In 1946 verliet hij het ouderlijk huis met als doel om schilder, dichter maar ook acteur te worden. Snel is het literatuur dat het belangrijkste werd voor hem. En het is in 1947 dat hij zijn eerste experimentele dichtbundel *Kleine Reeks* publiceerde. Drie jaren later schreef Claus op amper één maand tijd *De Metsiers* (1950) nadat hij een weddenschap was aangegaan. Het boek veroorzaakte veel reacties. De kritiek was verdeeld: sommigen verheerlijkten alvast het werk van onze jonge auteur, anderen waren heel negatief omdat hij thema's zoals seksualiteit en incest aanhaalde⁴³.

In de jaren 1950-1953 is Hugo Claus in Parijs gaan wonen waar hij in contact kwam met de surrealisten, de existentialisten en de avant-gardistische COBRA-beweging (Pierre Alechinsky, Karel Appel, etc.). Dit gaf een gloednieuwe impuls aan de carrière van Claus. COBRA (**C**openhagen, **B**russel en **A**msterdam) was een groep experimentele schrijvers en schilders die gestart is in 1948 en die in 1951 eindigde. Ze zochten vooral alles wat experimenteel was en wat nog niet vervuild was door dogma's en artificiële theorieën. Claus

⁴² <https://www.debezigebij.nl/auteurs/hugo-claus/> (geraadpleegd 01/03/2020)

⁴³ <https://www.universalis.fr/encyclopedie/hugo-claus/> (geraadpleegd 01/03/2020)

heeft bijgevolg schilderwerken geproduceerd en heeft het tijdschrift *COBRA* meegeschreven.

Van 1953 tot 1955 verbleef Claus in Rome waar hij in contact kwam met het filmmilieu en waar hij Elly Overzier, zijn eerste vrouw, ontmoette. Zijn ervaring in het Italiaanse filmmilieu zal aanleiding geven tot de roman *De Koele Minnaar* (1956). Met Elly kwam hij terug naar België. Ze trouwden in 1955 en verbleven in Gent tot halverwege de jaren 60. Rond die periode werd Thomas, eerste zoon van Claus, geboren. In Gent probeerde Claus een rol te spelen in het NTG (Nederlands Toneel Gent) maar het zal een paar jaren duren eer hij benoemd werd tot huisauteur. In de jaren vijftig ontstond er in de Nederlandse literaire wereld een beweging, een groep auteurs die we later De Vijftigers zullen noemen. Samen met Lucebert, Remco Campert en Simon Vinkenoog maakte Claus deel uit van deze groep dichters die na de oorlog het literair landschap een nieuwe impuls wouden geven. Claus zat tussen twee vuren omdat de COBRA-leden en de Vijftigers naar verluid niet al te goed met elkaar konden opschieten⁴⁴.

In 1965 nam Hugo Claus afscheid van de schilderkunst en organiseerde hij een *Retrospectieve* in Galerij Margareta de Boevé in Assenede. In 1968 ging hij samen met Harry Mulisch naar Cuba (met Mulisch ging Claus later samenwerken om onder andere een opera te maken ter ere van Che Guevara in 1969). Later verklaarde hij dat hij een bewonderaar is van het tropisch communisme. In 1968 verscheen hij voor de correctionele rechtbank omdat hij naakte mannen op scène bracht om de heilige Drievuldigheid te symboliseren. Er brak dan een storm in de media uit. Uiteindelijk werd Hugo Claus tot vier maanden gevangenisstraf veroordeeld waartegen hij in beroep ging.

De jaren zeventig bracht hij voornamelijk door in Amsterdam en in de Parijse filmwereld. In 1970 werd hij redacteur van het tijdschrift *De Gids* (tot begin 1974). In 1971 werd hij Ridder van de Kroonorde. In 1974 nam hij een sabbatjaar. In 1983 publiceerde Claus zijn meesterwerk: *Het Verdriet van België*. Van maart tot november werd het boek vijf keren herdrukt, er werden er 78.000 exemplaren van verkocht. In 1989 verscheen *De Zwaardvis* als boekenweekgeschenk, in een oplage van 500.000 exemplaren⁴⁵.

⁴⁴ <https://anderetijden.nl/aflevering/617/De-Vijftigers> (geraadpleegd 01/03/2020)

⁴⁵ https://www.dbnl.org/tekst/bork001nede01_01/bork001nede01_01_0272.php (geraadpleegd 01/03/2020)

In de jaren 90 werd hij een paar keer in het ziekenhuis opgenomen voor diverse redenen. In 1993 trouwde hij met Veerle De Witte. In 1994 werd *Het Verdriet van België* verfilmd door de toenmalige BRTN. Claus had toen het scenario geschreven voor de adaptatie. In 1995 schreef Claus *Borgerroco*, een kritiek op de Vlaamse kortzichtigheid alsook een Vlaamse versie van *Medea*. Later werd het ook bewerkt tot een libretto. Ook schreef hij in 1996 *De Geruchten* met een vervolg: *Onvoltooid Verleden* in 1998. *De Geruchten* werd acht keer herdrukt het eerste jaar⁴⁶.

In de jaren 2000 schreef Claus zijn laatste werken. Tijdens de tournee van *Saint Amour* in Leuven (2003) werd Claus onwel en moest hij de zaal verlaten. Later bleek dat hij een lichte beroerte heeft gehad. In 2005 gaf hij een buitengewoon interview aan de VRT waar hij eerst aankondigde dat hij geen poëzie meer zou schrijven en dat zijn gezondheid niet meer optimaal was, dat hij vergeetachtig was. Op 19 maart 2008 stierf Hugo Claus door euthanasie in het Antwerpse Middelheim ziekenhuis. Hij leed aan Alzheimer en had dus een procedure aangevraagd. Het heeft toentertijd heel wat stof doen opwaaien over euthanasie⁴⁷.

5.2 Werk

Hugo Claus is een veelzijdige artiest geweest, zoals hierboven uitgebreid uitgelegd wordt. In het kader van mijn thesis behandel ik zijn literaire oeuvre, daarom volgt vooral een bibliografie van zijn belangrijkste geschreven werken:

1947: Kleine Reeks (gedichten)

1950: De Metsiers

1953: De Hondsdagen

1955: Een Bruid in de Morgen (theater)

1955: Oostakkerse Gedichten (gedichten)

1956: De Koele Minnaar

1962: De Verwondering

⁴⁶ <https://aardling.com/hugo-claus-biografie/> (geraadpleegd 03/03/2020)

⁴⁷ <https://www.uantwerpen.be/nl/onderzoeksgroep/hugo-claus-centrum/biografie/1990-2008/> (geraadpleegd 03/03/2020)

- 1969:** Vrijdag (theater, 1981 verfilmd)
- 1970:** Heer Everzwijn (gedichten)
- 1972:** Het Jaar van de Kreeft
- 1983:** Het Verdriet van België (1994, verfilmd)
- 1989:** De Zwaardvis
- 1993:** De Sporen (gedichten)
- 1995:** Borgerroco (theater)
- 1996:** De Geruchten
- 1998:** Onvoltooid Verleden

De lijst is natuurlijk veel langer; Hugo Claus publiceerde meer dan zeventig dichtbundels, meer dan zeventig toneelstukken (waarvan ongeveer de helft vertalingen zijn van de Griekse oudheid, van Shakespeare, etc.), vijftien romans, zestien scenario's, zeven libretti en dan hebben we het nog niet over zijn essays, zijn novellen, zijn schilderwerken, etc. Hij bleef publiceren tot begin de jaren 2000⁴⁸.

5.3 Prijzen

Claus is één van de meest bekroonde Vlaamse kunstenaars. Hij heeft zowel nationale als internationale erkenningen gekregen. Bijna zestig jaren lang heeft hij prijzen gekregen voor zijn oeuvre, meermaals kwam hij in aanmerking voor een nobelprijs voor literatuur. Hier volgt een lijst met de belangrijkste erkenningen die hij kreeg:

- 1950 + 1952:** Léo J. Krynprijs en Arkprijs van het vrije woord voor *De Metsiers*
- 1955:** Driejaarlijkse Staatsprijs voor Toneelliteratuur voor *Een Bruid in de Morgen*.
- 1957:** Ridder in de Orde van Leopold II
- 1964:** August Bernaertsprijs voor *De Verwondering*
- 1965:** Henriette Roland Holst-prijs voor zijn volledige toneeloeuvre

⁴⁸ <https://aardling.com/hugo-claus-biografie/> (geraadpleegd 03/03/2020)

1971: Ridder in de Kroonorde

1971: Driejaarlijkse Staatsprijs voor Poëzie voor *Heer Everzwijn*

1973: Driejaarlijkse Staatsprijs voor Toneelliteratuur voor *Vrijdag*

1979: Constantijn Huygensprijs voor zijn volledige oeuvre

1984: Driejaarlijkse Staatsprijs voor verhalende proza voor *Het Verdriet van België*

1986: Prijs der Nederlandse Letteren voor zijn volledige oeuvre

1994: Prijs voor Meesterschap voor zijn volledige oeuvre

1997: Internationale Prijs Pier Paolo Pasolini

1998: Aristeionprijs van de Europese Unie voor *De Geruchten*

2000: Premio Nonino voor *Het Verdriet van België*

2001: Preis der Stadt Münster für Europäische Poesie voor zijn volledige oeuvre

2005: Prijs van de Vlaamse Gemeenschap voor Algemene Culturele Verdienste

De lijst is natuurlijk niet volledig; Claus kreeg ongeveer een vijftigtal erkenningen voor zijn oeuvre^{49 50}.

⁴⁹ <https://aardling.com/hugo-claus-biografie/> (geraadpleegd 03/03/2020)

⁵⁰ https://nl.wikipedia.org/wiki/Hugo_Claus#Oeuvre (geraadpleegd 03/03/2020)

VI. **Dimitri Verhulst**

6.1 Biografie

Een biografie samenstellen van Dimitri Verhulst is geen gemakkelijke klus omdat hij (gelukkig) nog levend is. Er bestaat dus nog niet veel literatuur over zijn leven of zijn werk. Ik zal proberen om bijgevolg zo compleet mogelijk te zijn met wat er vandaag ter beschikking is over de auteur en zijn werk.

Hij is geboren op 2 maart 1972 in Aalst. Hij is de zoon van Pierre Verhulst (een postbode) en Nicole Maesschalk (een huisvrouw). Dimitri heeft een chaotische jeugd; zijn vader is een agressieve dronkaard, zijn moeder is te veel bij andere mannen. Zijn vader slaat haar dan ook regelmatig in elkaar. Na twaalf jaar gaat het echtpaar uit elkaar; zijn vader gaat terug bij zijn moeder wonen samen met andere nonkels die allemaal alcoholisten zijn, Dimitri gaat samen met zijn moeder wonen. Later wordt ze zwanger van een andere man en vraagt aan jonge Dimitri te vertrekken. Zijn enige optie is om dan terug bij zijn vader en grootmoeder te gaan, waar de situatie verre van beter is. Zijn vader herhaalt ook vaak dat hij zelfmoord wil plegen.

Dimitri zal snel aanvoelen dat het anders met zijn leven moet en vertelt zijn volledig verhaal aan een maatschappelijk werker op zijn toenmalige school. Hij is daar niet per se fier op maar het was voor hem de enige manier om opnieuw te starten. Vervolgens wordt hij in een pleeggezin geplaatst. De overgang van zijn oorspronkelijke situatie naar deze beschaafde familie is een hele troef voor hem. Uiteindelijk belandt hij twee jaar in een opvangcentrum. Daar komt hij jongeren tegen die in dezelfde situatie zijn of die zelfs ergere dingen hebben meegemaakt, en dat zal een diepe invloed hebben op zijn werk.

Zijn schoolopleiding is heel chaotisch, hij wordt verschillende keren weggestuurd wegens ongepast gedrag. In 1991 start hij een bachelor Germaanse talen die hij snel opgeeft en in 1993 schakelt hij naar kunstgeschiedenis, wat hij veel liever doet. Helaas gaat hij nogmaals zijn bachelor moeten opgeven vanwege geldgebrek. Wel werkt hij voor een kunstgalerij en gaat hij zich meer op het schrijven richten.

Verhulst heeft eigenlijk altijd geschreven. Met woorden toveren betekende veel meer voor hem dan de rest, al vond zijn vader dat voor jongens voetballen veel geschikter was. Naar eigen zeggen heeft hij zijn humor en vertelstijl gedeeltelijk te danken aan zijn vader die op café altijd dezelfde moppen vertelde maar op steeds verschillende manieren. Zijn

officieel debuut vindt plaats in 1999 met de verhalenbundel *de Kamer hiernaast* waarvoor hij door zijn moeder vervolgd wordt die zichzelf in het verhaal herkent en niet akkoord gaat met hoe ze in beeld gebracht is. Uiteindelijk wordt hij niet veroordeeld.

In 2003 verschijnt *Problemski Hotel*, een reeks verhalen die het leven in een Vlaams asielcentrum beschrijft waar Verhulst een tijdje is gebleven om een artikel op te stellen. Met dit boek toont Verhulst aan dat hij sociaal geëngageerd is en dat hij op een heel scherpe manier moeilijke waarheden bloot kan leggen.

In 2006 is het de grote doorbraak met *De Helaasheid der Dingen*; een duistere, humorvolle beschrijving van zijn jeugd met zijn nonkels. Daarmee bereikt Verhulst het groot publiek en krijgt hij de Publieksprijs van de Gouden Uil. In 2009 wordt het zelfs verfilmd door Felix van Groenningen en krijgt het zeer positieve kritiek⁵¹.

In 2008 schrijft hij zijn eigen wereldgeschiedenis *Godverdomse dagen op een godverdomse bol*. Een heel bitter boek waaraan hij twee jaar gewerkt heeft. Later, in 2015, wordt hem ook gevraagd om het Boekenweekgeschenk te schrijven: *De zomer houd je ook niet tegen*. Daarna volgen nog twee romans, waaronder *Spoo Pee Doo* (2016).

Na die heel productieve periode beslist hij om een pauze te nemen met het schrijven en stapt hij over naar de audiovisuele wereld. In een interview voor Humo in 2017 zal hij zelfs zeggen: “Het is gedaan met de boekskes”⁵². In 2017 verfilmt hij dus een TV-reeks, *Made In Europe*, waarin hij Europa doorkruist om de Europese identiteit te kunnen begrijpen.

Reizen is voor Verhulst niet onbekend. Maar wel is hij altijd tevreden om in België terug te komen. Hij heeft dus een groot deel van zijn leven in Vlaanderen geleefd maar werd snel het anti-Waals racisme en de Vlaamse zelfgenoegzaamheid beu. Daarom besloot hij om naar Wallonië te verhuizen omdat hij van de Waalse natuur hield. Even is hij naar Zweden vertrokken om daar een tijdje te leven maar hij kwam al snel terug omdat hij België miste⁵³

⁵⁴.

⁵¹ <https://www.imdb.com/title/tt1075110/> (geraadpleegd 06/03/2020)

⁵² <https://www.humo.be/nieuws/schrijver-dimitri-verhulst-wordt-tv-maker-gedaan-met-die-boekskes-ik-ga-filmkes-maken~bdc82895/> (geraadpleegd 10/03/2020)

⁵³ <https://npofocus.nl/artikel/7558/wie-is-dimitri-verhulst> (geraadpleegd 04/03/2020)

⁵⁴ <http://www.dimitriverhulst.nl/biografie/> (geraadpleegd 08/03/2020)

6.2 Werk

Tot nu toe heeft Verhulst literatuur geschreven (zowel kortverhalen, romans, poëzie als theater) en is hij in de audiovisuele wereld actief. In het kader van mijn thesis zal ik me vooral richten op zijn literaire oeuvre. Hier volgen dus zijn belangrijkste geschreven werken:

1999: De kamer hiernaast (kortverhalen)

2001: Liefde, tenzij anders vermeld (poëzie)

2003: Problemski hotel

2004: De aankomst in de bleke morgen op dat bleke plein (*Aalst*) (Theater)

2006: De helaasheid der dingen

2006: Mevrouw Verona daalt de heuvel af

2008: Godverdomse dagen op een godverdomse bol

2011: Monoloog van iemand die het gewoon werd tegen zichzelf te praten

2013: De laatkomer

2014: Kaddisj voor een kut

2015: De zomer hou je ook niet tegen (Boekenweekgeschenk)

2016: Spoo Pee Doo

2019: De Pruimenpluk

De lijst is niet volledig. Hopelijk zal Verhulst de pen niet neerleggen en een paar titels toevoegen aan zijn bibliografie^{55 56}.

6.3 Prijzen

Ondanks zijn jonge, maar tevens veelbelovende carrière ontving Verhulst toch een paar onderscheidingen:

2007: Publieksprijs de Gouden Uil voor *De Helaasheid der Dingen*

⁵⁵ <http://www.dimitriverhulst.nl/boeken/> (geraadpleegd 08/03/2020)

⁵⁶ https://nl.wikipedia.org/wiki/Dimitri_Verhulst (geraadpleegd 09/03/2020)

2007: Humo's gouden bladwijzer voor *De Helaasheid der Dingen*

2009: Beste boek 2008 Humo's pop poll voor *Godverdomse dagen op een godverdomse bol*

2009: De Libris Literatuur Prijs voor *Godverdomse dagen op een godverdomse bol*

2014: Beste boek 2013 Humo's pop poll voor *De laatkomer*

2017: Young European Prize for Literature 2017 voor *De laatkomer*

De lijst is niet volledig⁵⁷, misschien krijgt Verhulst later nog prijzen voor zijn nieuw werk.

⁵⁷ Voor een volledige lijst: https://nl.wikipedia.org/wiki/Dimitri_Verhulst (geraadpleegd 09/03/2020)

VII. **Samenvattingen en eerste reacties**

Hier zal ik kort de boeken samenvatten die ik later zal analyseren. Na die korte samenvattingen geef ik voor elk boek mijn eerste indrukken; dit zijn geen complete analyses van de boeken maar reacties, associaties die mij later zullen helpen. Deze samenvattingen zijn heel kort, daarom zijn de volledige inhoud van de boeken te vinden in de bijlagen waar ik elk boek, hoofdstuk per hoofdstuk, heb samengevat.

7.1 *Borgerocco*

7.1.1 Inhoud:

Borgerocco is een vrij kort en bondig theaterstuk dat in acht taferelen verdeeld is. Het gaat om een Antwerpenaar, Jan Decoster, die met Fadoea trouwt (al zijn de ouders van Jan daar niet zo akkoord mee). Fadoea is een “moors” meisje dat Jan zeer graag ziet en dat alles doet om snel Nederlands te leren. Zeven maanden later is Fadoea zwanger, ze verwacht een tweeling, Ahmed en John. Jan is ondertussen zijn job kwijt. John, een vriend van Jan, vindt dat de schuld bij al die vreemdelingen ligt; zij zijn degenen die alle jobs van de eerlijke Vlamingen wegnemen. Jan vreest dat ze niet genoeg geld zullen hebben om voor de twee jongens te kunnen zorgen waarop Fadoea antwoordt dat het allemaal goed komt. We springen vijf jaar later waar onkel Amar (broer van Fadoea) gewond langskomt. Hij betoogde aan de Marokkaanse ambassade en werd later in elkaar geslagen blijkbaar door vrienden van Jan. Fadoea is verontwaardigd maar het kan Jan niet schelen. Fadoea vindt de reactie van Jan heel vreemd. Later komen John, Jan en een vrouw, Goddelieve, bij Fadoea thuis. Goddelieve is zwanger en wil de baby verwijderen. Fadoea beslist om haar te helpen. Na een paar maanden komt Jan na een afwezigheid van drie dagen dronken thuis. Fadoea probeert alles te doen om hem op te fleuren maar het doet er niet toe. Jan beslist dan ook om te scheiden met Fadoea en geeft toe dat hij met Goddelieve samen is en dat het ongewenst kind van hem was. Fadoea barst in woede uit en beslist Ahmed en John te vermoorden. In een soort trance zegt ze dan dat de dood Borgerhout bereikt heeft, dat ze eindelijk wraak heeft genomen. Fadoea wordt dan weggevoerd door mysterieuze blauwe mannetjes. Jan komt ietsje later aan en ontdekt de twee lijken in zijn salon.

7.1.2 Eerste opmerkingen voor “Borgerocco”:

Hier valt heel veel te vertellen. Ten eerste kan er gezegd worden dat ondanks het feit dat het stuk vijftientwintig jaar oud is, het thema daarentegen heel actueel is. België heeft verschillende migratiegolven meegemaakt en dit sinds nog voor de eerste wereldoorlog. In feite is het pas na de Eerste Wereldoorlog dat België massaal migranten gaat ontvangen om het land weer op te bouwen. Het was toen vooral de steenkoolsector die een internationale oproep deed op buitenlandse werkkrachten. Migrantten worden heel vaak slecht ontvangen en hebben heel wat integratieproblemen. Vandaag gebruikt men nog vaak de belediging ‘baraki’ in Franstalig België; dit is een rechtstreekse verwijzing naar de discriminatie die toen bestond tussen de Belgen en de pas geïmmigreerden die in kleine houten huisjes woonden, ‘des baraques’. Toen al was de discriminatie soms fel: de ‘baraki’s’ mochten sommige winkels, restaurants, cafés, enz. niet betreden gewoon omdat ze ‘baraki’s’ waren. Trouwens, toen de EGKS opgericht werd aan het begin van de jaren vijftig, telde België het grootste aantal migranten in Europa ⁵⁸. Na verschillende gebeurtenissen (o.a. de ramp van de Bois du Cazier in 1956, waarbij bijna 300 mannen stierven, van wie de meesten Italiaans waren) werd de migratieflux wat vertraagd dankzij bilaterale maatregelen (tussen België en Italië kwamen snel nieuwe maatregelen; de Italianen die in België wouden komen werken werden in contingenten verdeeld dan pas naar België gestuurd) ⁵⁹.

Vandaag is de situatie natuurlijk veranderd, iedereen (ongeacht afkomst) mag een winkel betreden. Toch zijn er in Vlaanderen (en in Wallonië ook natuurlijk) bewegingen die zich nog fors verzetten tegen immigratie en vreemdelingen. Denk maar aan het Vlaams Belang (het voormalige Vlaams Blok) of nog aan de student Dries Van Langenhoven die onlangs een groepering rechts-radicalen heeft opgestart, namelijk “Schild en Vrienden”. Zulke bewegingen zijn dus nog aanwezig en zelfs toonaangevend in een wereld die nu te maken heeft met een immigratiecrisis. Op internationaal vlak is er reactie gekomen: de VN is in december 2018 in Marrakesh samengekomen om het migratiepact op te starten. Meer

⁵⁸ <https://www.vivreenbelgique.be/11-vivre-ensemble/histoire-de-l-immigration-en-belgique-au-regard-des-politiques-menees> (geraadpleegd 02/04/2020)

⁵⁹ <https://www.vivreenbelgique.be/11-vivre-ensemble/histoire-de-l-immigration-en-belgique-au-regard-des-politiques-menees> (geraadpleegd 02/04/2020)

dan 160 leden waren aanwezig en 152 hebben voor het pact gestemd, waaronder België. Dat België “ja” stemde heeft wel negatieve effecten gehad op ons binnenlands beleid. De N-VA was namelijk tegen het pact omdat het meer juridische vrijheid en argumenten kon geven aan asielzoekers en hun advocaten, al is het pact niet bindend. Dit heeft rechtstreeks geleid tot het ontslagnemen van premier Michel; het was een heel gevoelig onderwerp voor de voormalige regering.

De hedendaagse context past perfect bij de inhoud van *Borgerocco*. Het is opvallend om te zien hoe Claus de kortzichtige Vlaming tot leven brengt met een paar zinnen met clichés. Het tot leven brengen van personages doet Claus met heel veel handigheid, zonder dat het te veel wordt. Zelfs de vorm van de tekst zorgt voor deze beeldvorming. In het begin weten we dat Fadoea pas Nederlands aan het leren is en Claus maakt dat geloofwaardiger door ook slecht Nederlands te schrijven wanneer Fadoea aan het woord is. Naargelang haar Nederlands verbetert, gaat Claus haar ook een betere grammatica en een rijkere woordenschat geven; dat verhoogt enerzijds de geloofwaardigheid van het personage en voor de actrice, die Fadoea moet spelen, is het heel nuttig om haar personage te spelen.

Borgerocco kunnen we ook als een moderne, Vlaamse versie van *Medea* beschouwen. Het is een theaterstuk uit de Griekse mythologie dat bewerkt werd door o.a. Euripides, Seneca en veel later nog door modernere auteurs zoals Jean Anouilh⁶⁰. Het stuk gaat om een heks uit exotische contreien die uitgehuwelijkt wordt aan een prins, hem twee zonen geeft en ze dan koelbloedig vermoordt nadat de prins overspel heeft gepleegd. Dit is natuurlijk het laatste hoofdstuk van *Medea*, maar heel wat parallellen kunnen gemaakt worden. Fadoea heeft Godelieve niet in brand gestoken met magische kledij, ook heeft ze haar huis niet verbrand (wat Médéa wél doet met de vrouw met wie haar man overspel pleegde) maar we krijgen toch een mooi kijkje in de veelzijdigheid en de genialiteit van Claus die erin slaagt om mythologie aan Borgerhout en dronken, vechtende marginalen te koppelen. *Medea* heeft blijkbaar invloed gehad in Vlaanderen; Tom Lanoye had namelijk ook zijn eigen versie geschreven in 2001, “Mama Medea”. De tekst werd voor theater geschreven en werd jarenlang opgevoerd.

⁶⁰ <https://www.britannica.com/topic/Medea-Greek-mythology> (geraadpleegd 02/04/2020)

Er wordt hier een satire gemaakt van het deel van de Vlaamse bevolking waarvoor immigratie niet mag bestaan. Claus gebruikt personages zoals de ouders van Jan, ‘den John’ of nog de vrienden van Jan om die xenofobie te tonen. Het koppelen van het verhaal van *Medea* aan die anti-immigratie Vlamingen is heel intelligent omdat Medea voortdurend aan de kant geschoven wordt op basis van haar afkomst en haar manieren. Vaak vermoordt ze dan de mensen die haar kwaad willen doen om dan ergens anders te vluchten; ze is altijd op de vlucht. *Medea* is misschien wel een extreem voorbeeld maar een voorbeeld dat nog uiterst actueel is; denk aan bijvoorbeeld de Syrische migranten die iet welkom zijn in Turkije noch in Griekenland (en in Europa, in het algemeen)⁶¹. De climax voor Fadoea en Medea (beiden vermoorden hun zonen) is overdreven tragisch vergeleken met de lichte cafésfeer van Borgerhout en versterkt dus nog de satirische dimensie. Ergens kan het ook gelden als een waarschuwing: racisme, xenofobie en stigmatisatie zijn fenomenen die onvermijdelijk naar rampen leiden. Alle ingrediënten van een satire zijn dus aanwezig in het stuk, ik pluis het allemaal verder uit in mijn analyse.

7.2 *De Geruchten*

7.2.1 Inhoud:

De Geruchten is letterlijk een puzzelwerk van iets minder dan 200 bladzijden. Het is verdeeld in verschillende hoofdstukken met voor elk een personage dat vanuit zijn/haar perspectief het verhaal verder vertelt (behalve voor het personage ‘wij’, de stamgasten van café ‘De Doofpot’, daar komen verschillende meningen aan bod). Als inleiding, nog voor het verhaal begint, krijgt de lezer een citaat van Baudelaire: “La démarche des Belges, folle et lourde”. Daarbij komt ook een citaat van John Donne: “ ‘Tis all in pieces, all coherence gone; all just supply and all relation”. Dit verhaal is een soep; er gebeurt niet veel, maar er wordt wel heel veel gezegd.

⁶¹ <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/06/refugees-europe-closed-tensions-greece-turkey-border> (geraadpleegd 02/04/2020)

Het is het verhaal van René Catrijsse, een Belgische deserteur die in Afrika op missie was. Nadat hij onwettig het leger verliet met een paar anderen, besloot hij om toch nog in Afrika te blijven om als huursoldaat nog te mogen werken. Uiteindelijk besloot hij in 1966 om naar het ouderlijk huis, in Alegem, terug te keren. Wel is hij ernstig ziek (hij heeft blauwe zwellen overal op zijn lichaam). Zijn ouders en broertje zijn blij dat hij terugkwam maar weten niet zo goed hoe ze met hem moeten omgaan. Niemand mag weten dat René terug is omdat hij gezocht is door het leger. Daarom beslist hij om zich af te sluiten met zijn vriend Charlie, een mededeserteur, in een bos bij Alegem. Wel heeft één van de dorpingen snel door dat René terug is (omdat hij zijn boodschappen doet in de winkel van de Catrijssen) en vertelt het aan iedereen (vooral de stamgasten van café De Doofpot). Charlie en René willen naar Oostende om met hun kapitein samen te komen om een buit te verdelen. Helaas is René daarvoor te zwak. Wel beginnen er mensen in het dorp ziek te worden van een mysterieuze aandoening, sommigen sterven ervan. Snel komen er geruchten dat het René is die die mysterieuze ziekte van Afrika mee heeft gebracht. René wordt snel Alegem's zondebok en iedereen begint de winkel van de Catrijssen te vermijden en te besmeuren met hakenkruizen (Alma, René's moeder heeft tijdens WOII een relatie gehad met een Duitse arts, Hém, die eigenlijk de biologische vader van René is). De overheid weet ondertussen dat René terug in Vlaanderen is en wil alles doen om hem terug te vinden. Daarop vraagt Alma aan de biologische vader van René om zijn connecties te gebruiken om hem gerust te laten. De doden in Alegem stapelen zich ondertussen op. Het gaat wat beter met René en hij beslist om samen met Julia, zijn vriendin, tien dagen naar Oostende te gaan om de Kap te gaan zoeken. Daar wordt hij uiteindelijk vermoord door de Kap die de buit voor zichzelf wou behouden. Later is alles in Alegem weer in orde en werd ontdekt dat de mysterieuze ziekte niets met René te maken had. Niemand weet trouwens wat er met hem gebeurd is.

7.2.2 Eerste opmerkingen voor “De Geruchten”:

Ik zal beginnen met toegeven dat ik het boek twee keer heb moeten lezen om alles goed door te hebben. Zoals uit de samenvatting afgeleid kan worden, gaat het verhaal alle kanten uit, en zoals tevoren gezegd: veel gebeurt er niet, wel wordt heel veel verteld. Als lezer moet je kampen met uiteenlopende verhaalstukken en tonnen details om uiteindelijk een geheel te

kunnen vormen. Wat ongelooflijk is, is het veelvoudige aanbod aan historische en culturele referenties, etc. Claus toont dat hij (zo goed als) alleswetend is en kan zijn geweten subtiel verbergen in de acties en de uitingen van zijn personages (je moet soms lang zoeken om te weten, bijvoorbeeld, waarom Alma het opeens het heeft over Valhalla met Hém).

Volgens Bart Van Negeren (journalist bij *Humo*) is *De Geruchten* een mooie West-Vlaams Griekse tragedie die satirisch opgesteld is, een scherpe karikatuur van *La Flandre Profonde* met een tijdloos karakter⁶². Wat meneer Van Negeren zegt, is niet oninteressant omdat er inderdaad elementen zijn van de Griekse tragedie: een koor vermomd als café De Doofpot, overdreven tragische momenten zoals Noël die zich verminkt, een Oedipus thema: René komt terug naar zijn geboortedorp waar zijn moeder hem verheerlijkt⁶³, onder andere. Het tijdloze is ook heel belangrijk hier omdat zulke situaties uit het niets en op elk moment kunnen voorkomen. Vooral vandaag, in een periode waar er heel de tijd ‘Fake News’ verspreid wordt maar dat helaas sommigen weten te overtuigen. Neem bijvoorbeeld Viktor Orban die van de Covid-19 crisis gebruik maakt om zijn grenzen te sluiten zeggend dat het de migranten zijn die het virus in Hongarije hebben gebracht⁶⁴. Zelf heb ik ooit een leerkracht moeten tolken op een beurs die zei dat de reden waarom we nog steeds vaccins moesten geven aan onze kinderen in Europa is dat er dagelijks migranten hier aankomen met hun ziektes.

Meester Arsène zegt op het einde:

“‘Twijfelen is gezond’ zegt Meester Arsène. ‘De twijfel toont aan hoe weinig realiteit wij aankunnen.’” (p.191)

Twijfel brengt angst met zich mee. Angst omdat we constant op zoek zijn naar de waarheid, of een waarheid. En angst kan zich heel snel veralgemenen. Neem het voorbeeld van het proces *Salem Witchcraft* of veel recenter de periode van het McCarthyisme in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Een veralgemeende angst (voor elementen, gebeurtenissen, personen die niet eens bestaan) leidt naar datgene waaraan in de psychologie/sociologie gerefereerd wordt als *massahysterie*⁶⁵. Zo’n sociologisch fenomeen

⁶² https://www.dbnl.org/tekst/_gid001199701_01/_gid001199701_01_0155.php (geraadpleegd 05/01/2020)

⁶³ https://www.dbnl.org/tekst/anbe001lexi01_01/lv1w00113.php (geraadpleegd 03/04/2020)

⁶⁴ <https://www.europe1.fr/international/pour-viktor-orban-le-coronavirus-est-une-nouvelle-occasion-de-fermer-la-hongrie-aux-migrants-3954875> (geraadpleegd 03/04/2020)

⁶⁵ <https://www.sociologylearners.com/mass-hysteria-and-moral-panic/> (geraadpleegd 30/01/2020)

is heel gevaarlijk en zoals eerder gezegd kan het op elk moment plaatsvinden. Ik denk dat dit is wat er hier gebeurt in *De Geruchten*. Een rustig dorpje wordt geteisterd door een plaag die niemand kan uitleggen (ook niet Dokter Vermeulen, de volledige gezondheidssector wordt in het boek sterk bekritiseerd) en de bewoners zoeken een zondebok om de dodelijke ziekte te kunnen identificeren en weg te jagen. René Catrijsse is degene die de schuld krijgt omdat hij door zijn omstreken verleden en zijn plotselinge terugkomst de perfecte crimineel is (wat eigenlijk ook met Oedipus gebeurt⁶⁶). Terwijl wij uiteindelijk te weten komen dat hij helemaal niet de oorzaak is van het verspreiden van de ziekte. Door zo'n collectief gedrag zijn bijvoorbeeld duizenden vrouwen gesneuveld in de middeleeuwen door de nooit verantwoorde heksenjacht. Nadat de pest Europa trof, waren de mensen op zoek naar schuldigen. Velen stierven, levend verbrand onder andere. Vooral vrouwen die konden lezen en schrijven, 'slimme' vrouwen werden vroeger als heksen beschouwd. Er werden 30.000 mensen vermoord tussen 1450 en 1600 voor hekserij⁶⁷.

De Geruchten is volgens mij een satire op verschillende elementen. Het gaat om een satire van de klassieke, Griekse geschreven cultuur (Oedipus, koor, enz.). Ook wordt een satire gemaakt van de Vlaamse collaborateurs, de Vlaamse dorpjes en hun machtsstructuren, satire van de gezondheidssector (niemand kan door de dokter genezen worden), satire van de clerus (drinkt altijd) en ook een satire van de naïviteit van de mens in het algemeen, omdat die geruchten zo snel verspreid worden zonder dat één iemand zich afvraagt of ze wel gegrond zijn. Claus slaagt er dus in om de elementen van de Griekse mythologie te combineren met personages, situaties uit zijn eigen vaderland en er een triomfantelijke satire van te maken. Wel is het een lugubere satire, we zijn ver van de kleurige Vos Reynaerde of de avontuurlijke Gulliver. *De Geruchten* werd bewerkt voor het toneel door Het Toneelhuis en kreeg een prijs in 1998⁶⁸. *Onvoltooid Verleden* (1998) is een dialoog die op *De Geruchten* volgt. Noël is dan aan het woord met een commissaris.

⁶⁶ <https://mythologica.fr/grec/oedipe.htm> (geraadpleegd 03/04/2020)

⁶⁷ Leijnse 2015 : 68

⁶⁸ https://nl.wikipedia.org/wiki/De_geruchten (geraadpleegd 04/02/2020)

7.3 *Problemski Hotel*

7.3.1 Inhoud:

Problemski hotel is een soort verzameling van verhalen. Elk hoofdstuk beschrijft een gebeurtenis in een opvangcentrum. Het is een centrum voor migranten die op een vergunning van het binnenlandse ministerie wachten, met alle minpunten die daaraan vasthangen. We krijgen inzicht in de levens en geschiedenissen van verschillende personages die daar verblijven en beleven dit via de ogen van een Somalische oorlogsfotograaf, Bipul Masli, die daar ook terecht is gekomen. Het boek is in twee delen opgesplitst. Het eerste deel, 'Bipul Masli, fotograaf', schetst de achtergrond van het hoofdpersonage. Deel twee, 'Bipul Masli, asielzoeker', beschrijft zijn leven in het Vlaamse asielcentrum.

Bipul Masli is een fotograaf die de perfecte oorlogsfoto wil maken van een stervend kind. Hij vindt het wel het spijtig dat er geen vliegen zijn die rond het kind vliegen, wat de foto beter zou maken. Flashback naar zijn twaalfde verjaardag waar hij een fotocamera krijgt. Het familiefeestje wordt onderbroken door een schietpartij. Zijn zus is op slag dood en zijn eerste reflex is om van haar lijk een foto te nemen die hij dan verkoopt aan een professionele fotograaf. Jaren later komt Bipul in België terecht in een container met andere lotgenoten. Dan krijgen we allemaal anekdotes zonder een echte rode lijn. Neem bijvoorbeeld Rajib die naar de kapper mag met een bonnetje dat door het asiel gegeven wordt. De Vlamingen in het salon worden beschreven als dik, stinkend en lelijk (vooral de kapster, Ramona). Ze beledigen Rajib in het Nederlands denkend dat hij er niets van verstaat, terwijl hij genoeg Nederlands kent om de beledigingen te begrijpen. Of Shaukat, een asielzoeker die niet populair is in het asiel omdat hij zijn vrouw sloeg en hij een slechte verliezer is. Of Igor, de kamergenoot van Bipul, die een profbokser is en iedereen schrik aanjaagt. Zijn verzoek om in België te blijven wordt geweigerd. Omdat er geen tolken of vertalers aanwezig zijn hebben Igor en een paar anderen de brief van het ministerie woord voor woord moeten ontcijferen met behulp van een woordenboek. Of nog Stipe, een jongetje dat voor het eerst naar school gaat maar niet veel Nederlands begrijpt. Wel is het zijn verjaardag en gaan de kinderen "lieve woordjes" op zijn buik schrijven: "Makkak" of "keer terug naar je land". Pius is een asielzoeker die zijn kamergenoot kwijt is geraakt omdat hij zelfmoord pleegde. Wel schrijft hij *The Lovely Planet's Guide Problemski Hotel*: alles dat te weten is voor het asiel. Martina is een verkrachte, zwangere asielzoeker die de baby niet

wil maar zeven maanden zwanger is. Op een verschrikkelijke wijze kan ze bevallen en vermoordt ze haar eigen baby. Op kerstdag begraven ze de baby met de kamergenoot van Pius. In het laatste hoofdstuk komt er een fotograaf op bezoek om Bipul te fotograferen maar neemt veel tijd in beslag en vindt het spijtig dat er geen vliegen zijn om de foto nog beter te kunnen maken.

7.3.2 Eerste opmerkingen voor “Problemski Hotel”:

Dit doet pijn. Het lezen was bij momenten zeer heftig, al waren sommige delen gevuld met humor. Het is in het algemeen een grauwe afbeelding van wat het leven in een asielcentrum kan zijn. Dimitri Verhulst is een paar dagen in het AZC Arendonk (asielzoekerscentrum) gebleven om een reportage te schrijven voor het tijdschrift *Deus ex Machina*. Wat hij meemaakte bleef aan zijn lijf kleven, de gruwelijke omstandigheden van het centrum moesten meer dan een reportage worden, het moest op een andere manier de wereld ingestuurd worden. Daarom besloot hij om *Problemski Hotel* te schrijven.

Zoals voor *De Geruchten* zijn meerdere personages te zien, met elk hun eigen kenmerken. Wel is het verhaal dichter bij de realiteit dan het boek van Claus. Het is zoals het kijken van een film zoals *The Pianist* of nog *The Schindler's List*. Eens het afgelopen is proberen we om een catharsismoment te beleven maar kunnen onszelf niet troosten want ergens, diep vanbinnen, weten we dat dit allemaal echt gebeurd is, al zijn de namen of een paar feiten lichtjes gewijzigd en zijn de kogels nep.

Een duister kantje van Verhulst die hier dus aan het woord is. Waar is de satire dan? Is het niet eerder een zware, directe aanklacht op een bepaald systeem? Ja en nee, dit is zeker een directe aanklacht op een bestaand Belgisch systeem en anderzijds is het ook een satire; je moet maar letten op de manier waarop de weinige Vlamingen in het boek beschreven worden (Ramona de kapster) of de manier waarop sommigen een paspoort willen krijgen (Maqsood met zijn krantenknipsels voor alleenstaanden bijvoorbeeld). Maar zeker zijn sommige scènes hartbrekend (en zonder te veel pathos voorgeschoteld), vooral de scène met het jongetje Stip Prosinecki en zijn glazen ogen die zijn verjaardag op school viert.

Ik denk bijgevolg dat dit een satire is omdat het niet altijd een pure aanklacht is. Je hebt veel situaties die gevuld zijn met sarcasme en ironie (bijvoorbeeld aan het einde van de

scène met de schaakpartij tussen Bipul en Shaukat⁶⁹). Dit wordt natuurlijk verder uitgepluisd in mijn analyse. *Problemski Hotel* werd verfilmd door Manu Riche en ging in première in 2015 in Gent⁷⁰.

7.4 De helaasheid der dingen

7.4.1 Inhoud:

Het boek kan beschouwd worden als een opéénstapeling van verschillende anekdotes die chronologisch gerangschikt zijn, maar die niet per se een duidelijke link hebben met elkaar. We volgen een vertellende ik-verteller, Dimmetrie/De Kleine, die die verhalen vanuit zijn perspectief vertelt.

Dimmetrie Verhulst leeft bij zijn oma en zijn nonkels die niets anders te doen hebben dan drinken, seks hebben en verder nietsnuttigen. Tante Rozie komt langs met haar dochter, de nicht van Dimmetrie. Heel snel belandt het nichtje met Dimmetrie en zijn nonkels op café waar ze biertjes begint te drinken met een stamgast die later zijn biologisch vader lijkt te zijn, maar tante Rozie heeft daar blijkbaar niets van verteld. Razend vertrekt Rozie weer terug met haar dochter nadat ze haar dronken terugvond.

Een ander hoofdstuk beschrijft Dimmetrie en zijn onkel Potrel die stoofpot gaan geven aan een oude dame die volgens de roddels veel kinderen zou hebben gehad maar die allemaal zijn verdronken, door hun moeder, in het meer van de tuin. Dezelfde Potrel organiseert een ronde van Frankrijk zonder fietsers, wel met veel pinten (om de vijf kilometer moeten alle deelnemers een pintje binnen kappen). Zijn Oma Verhulst denkt dat zijn zoon eindelijk iets nuttigs doet en dat hij aan wielrennen wil beginnen en doet bijgevolg alle inspanningen om hem een gloednieuwe fiets te kopen. Potrel, heel blij, beslist om de fiets te verkopen om nog meer alcohol te kunnen drinken, waardoor hij in het ziekenhuis belandt.

Later komen deurwaarders bij de familie Verhulst om de televisie mee te nemen. Het probleem is dat er die avond een concert is van Roy Orbison (idool van de familie). Ze

⁶⁹ Zie Bijlagen

⁷⁰ http://www.allocine.fr/film/fichefilm_gen_cfilm=244406.html (geraadpleegd 07/04/2020)

vinden dan een list. Onlangs is een Iranese familie aangekomen in de wijk die heel graag nieuwe kennissen wil maken om zich zo snel mogelijk te kunnen integreren. Ze beslissen bijgevolg om met een bak bier bij die mensen aan te kloppen om dan het concert te kunnen bekijken terwijl ze half het huis verwoesten door hun dronkenschap. De volgende ochtend komt er een vertegenwoordigster van de Bijzondere Jeugddienst aankloppen bij de Verhulsten; ze is op zoek naar Dimmetrie. We komen dan te weten dat Dimmetrie zijn moeder haat. De vader van Dimmetrie beslist dan om af te kicken en beslist om een laatste pelgrimstocht te doen (een ronde van al de cafés) vooraleer ze hem in een centrum gaan afzetten.

Dan hebben we een flashforward van Dimmetrie die blijkbaar papa gaat worden maar die eigenlijk zegt dat hij zowel zijn moeder als zijn vrouw haat. Hij vergelijkt de geboorte van zijn zoon met zijn eigen geboorte, toen papa Verhulst hem direct meenam op café om aan iedereen te tonen. Later zien we Dimmetrie en zijn nonkels die een bezoek brengen aan oma Verhulst die dement is geworden en die in een rusthuis is. Etnologen vragen hen om zuipliederen op te nemen met hun oma om de traditie levend te houden. Maar niemand herinnert zich perfect de liedjes die door de vader van Dimmetrie gezongen werden. Laatste flashback; Dimmetrie is op een café in Reetveerdegem en wacht tot dat hij zijn zoon mag gaan afzetten bij zijn moeder. Opeens komen de nonkels het café binnen en kopen ze bier voor Dimmetrie en zijn zoon. Uiteindelijk is de tijd aangebroken en vertrekken ze richting het huis van de moeder. Onderweg vraagt de zoon of ze even mogen stoppen zodat hij zou kunnen “zeiken”.

7.4.2 Eerste opmerkingen voor “De Helaasheid der Dingen.”:

‘Grof’ is één van de eerste woorden die in mij opkomt. Nu moet je dit niet slecht begrijpen; de manier waarop Verhulst dit verhaal schrijft is heel intelligent maar tevens heel rauw, knijpend. Soms is het ook vrij choquerend. Wat mij het meest onder de indruk heeft gebracht is die evolutie van Dimmetrie van jong naar oud. Het feit dat als kind dit als een soort van nooit beëindigde grap is terwijl hij als volwassene staat te worstelen met zijn eigen verleden en wat hem later werd geleerd in zijn pleeggezinnen en opvangcentra. Hij wordt van zijn eigen verleden vervreemd en kampt met een interne ruzie. Ruzie die probeert een antwoord te vinden op de nooit echt beantwoorde vraag: “Wie ben ik?”.

Eenzijds wordt ons denk ik gevraagd, als lezer, om te lachen om de verschillende dronkaards, de onophoudelijke zuippartijen, het zingen van ondeugende liedjes, anderzijds kunnen we alleen maar empathie hebben voor dat sukkeltje dat nu volwassen is en geen benul heeft van wie hij is of nog van waar hij komt. Medelijden is een te sterk woord, want de manier waarop De Kleine, ondertussen volwassen, zijn relatie uitlegt met zijn eerste vrouw en zoon is bij momenten storend. En we kunnen ons inbeelden wat de reactie zou zijn van de echte zoon toen hij het boek uitlas, moest dit verhaal natuurlijk autobiografisch zijn.

Nu, er wordt natuurlijk een aanklacht gemaakt op een deel, laten we zeggen, van de Vlaamse bevolking, namelijk degenen die beschreven in dit boek worden: werkloze alcoholverslaafden die af en toe werken om des te meer bier te kunnen kopen en die om de drie dagen een deurwaarder over de vloer krijgen omdat ze schulden hebben voor vier generaties. Verhulst legt ook uit dat hij ver is gaan wonen, ergens in Wallonië trouwens, al wordt dat niet expliciet in het boek vermeld. Dat “vluchten” kan als het ware een gevolg zijn van een “beu” zijn van zo’n situatie. Hij wou misschien zijn verleden aan de kant schuiven. Een totale, absolute breuk maakt hij wel niet.

Een ander merkwaardig element is zijn relatie met zijn moeder. Klaarblijkelijk heeft zij hem verlaten toen hij jong was en heeft hij het moeten overleven met een grootmoeder die al voltijs bezig was met het (her)opvoeden van haar eigen zonen. Hier gaat het om duidelijke haat. Hij weet niet eens of ze nog levend is en of haar graf in Reetveerdegem ligt. Het zit hem zodanig diep dat hij zelfs haat kweekt voor de moeder van zijn eigen zoon, Joeri. Hij voegt er later aan toe dat hij ergens opgelucht is met zijn nieuwe vriendin, de vrouw van zijn leven, die hem geen kind vraagt.

De grootste vraag die voor mij blijft hangen is; is de ik-verteller van het tweede deel van dit verhaal nu écht de auteur? Volgens Prof. Delabastita kan een verteller soms niet volledig betrouwbaar zijn voor verschillende redenen. Hij kent het onderwerp van het verhaal niet genoeg (denk aan kinderen bijvoorbeeld), de verteller kan een problematische persoonlijkheid hebben die men bijgevolg niet 100% kunnen vertrouwen (een psychopaat, een racist, enz.) of hij kan te veel vooroordelen hebben⁷¹ (neem een man die net gescheiden is en die objectief zijn ex vrouw probeert te beschrijven die net overspel pleegde). Ik denk dat onze verteller (vooral volwassen Dimmetrie aan het einde) deel uitmaakt van de derde categorie “niet te vertrouwen vertellers”. Die Dimmitrie 2.0 is eigenlijk heel pessimistisch,

⁷¹ Delabastita 2015: 28

tegen alles wat zijn verleden voorstelt. De manier waarop hij Marieken beschrijft (een meisje dat aan een downsyndroom lijdt) of hoe hij zijn relatie met zijn zoon uitlegt is bij momenten walgelijk. Je zou willen lachen, denkend dat dit een uiterste vorm van zwarte humor is, maar ergens is dat zodanig hard, gemeen, meedogenloos dat ik gewoon verder las, mij afvragend of dit alles gemeend was of niet. Ik heb de indruk dat hij een soort van karikatuur van zichzelf heeft gemaakt. Alsof hij zichzelf als ik-verteller wou verkleden in dat racistische, marginale personage dat hij vanaf bladzijde 9 beschrijft:

“Tante Rozie nog wel (...) een bewijs dat Reetveerdegem nog zo slecht niet was, en wij niet eens zo waardeloos als wiskundig was bewezen.” – p.9

Ter conclusie zou ik zeggen dat het manier waarop hij zijn familieleden en oorspronkelijk dorp beschrijft, kan beschouwd worden zowel als een lofzang, of als een bombastische Satire. De vraag of het wel of niet autobiografisch is en in hoeverre we de auteur kunnen vertrouwen of niet, tracht ik later te beantwoorden in mijn analyse.

VIII. Analyse

Ik heb tot nu toe satire theoretisch en geschiedkundig besproken, dan heb ik de levens en werken van Claus en Verhulst overgelopen. Vervolgens heb ik de uitgekozen werken samengevat en een eerste mening op gegeven. Hier begint bijgevolg mijn diepere analyse van de vier romans die ik net besproken heb. De analyses zullen steeds als volgt verlopen:

- 1) Theoretische aspecten: zijn de punten van Highet te vinden in de romans (vooral punten 2,3,5,6,7,8)⁷²?
- 2) Wat zijn de gemeenschappelijke elementen tussen de werken van Claus en Verhulst en de werken die ik bespreek in de geschiedenis van satire?
- 3) Waarvan wordt precies een satire gedaan in de werken?
- 4) Zijn de aanklachten van de auteurs in hun werken vandaag nog relevant?

Dit zijn dus de vier stappen die mijn *modus operandi* vormen. Ik gebruik dan ook voorbeelden, citaten, die ik uit de werken heb uitgekozen om mijn argumenten te ondersteunen.

Wat betreft stap vier, we weten nu dat satires in het hier en nu zijn en dat het moeilijk door de eeuwen heen kan overleven omdat de wereld door blijft draaien. Het wordt dan ook nog eens onderlijnd door Northrop Frye die zegt:

*To attack anything, writer and audience must agree on its undesirability, which means that the content of a great deal of satire founded on national hatreds, snobbery, prejudice, and personal pique goes out of date very quickly*⁷³

Het kan bijgevolg paradoxaal lijken dat ik puntje 4 in mijn analyse wil behouden. De reden waarom ik het doe is dat de werken die ik bespreek nog vrij recent zijn (*Borgerocco*,

⁷² Waarom niet punt 1 en 4: omdat punt 1 heel duidelijk niet aanwezig is in geen enkel werk dat ik wil bespreken, dus ga ik jullie tijd niet daarmee verspillen. Voor punt 4; moest ik het gebruiken dan zou ik heel pretentieuus veronderstellen dat ik alle ooit gepubliceerde satirische werken gelezen heb, wat niet het geval is. Daarom laat ik die twee punten vallen, maar ik ben ervan overtuigd dat het de kwaliteit van de analyse niet zal ondermijnen.

⁷³ Citaat van Northrop Frye gevonden in Quintero (2007) : 10

het oudste werk dat ik bespreek, werd nog in 1995 geschreven) en de thema's bijgevolg nog actueel zijn (later leg ik dat uitgebreider uit voor elk boek).

8.1 Analyse van *Borgerocco*

8.1.1 Punten van Highet

Is er een duidelijke *pedigree*?

We kunnen duidelijk zeggen waarop het theaterstuk zich inspireert dankzij de Medea-figuur die Fadoea vertegenwoordigt. Het inspireert zich dus direct op de Griekse tragediën en mythologie. Aan het begin van het stuk worden er ook liedjes gezongen door verschillende mensen, wat ook typisch is voor de structuur van de Griekse tragediën: het koor begint het stuk met een inleiding. Ook heeft op een gegeven moment Fadoea een dialoog met een stem, dat kan vergeleken worden met de tragische helden die soms interacties hadden met het koor (terwijl verondersteld was dat die twee 'personages' op verschillende plekken en momenten zijn) of nog met Hamlet die tot zijn gestorven vader spreekt. We kunnen hier ook de link maken met Molière en zijn satirische komedies. Zoals Molière gaat Claus zijn medemensen bekritisieren, uitlechten met behulp van theater. Overdreven personages van Molière zoals *Le malade imaginaire* of *le misanthrope* zijn te vergelijken met de ouders Decoster of Den John. Molière heeft trouwens ook mythologische elementen verwerkt in zijn stukken (denk aan *l'Avare* die eigenlijk een moderne bewerking is van een komedie geschreven door Plautus)⁷⁴.

Werd de verhaallijn eerder gebruikt?

Hier is het overduidelijk; het verhaal van Medea (een deeltje ervan weliswaar) wordt overgenomen en aangepast aan een Vlaamse context. Nogmaals is er een directe link met de Griekse mythologie.

⁷⁴ https://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/Jean-Baptiste_Poquelin_dit_Moli%C3%A8re/133609 (geraadpleegd 17/05/2020)

Onderwerp: concreet? Hier en nu?

Het onderwerp is zeer concreet; het gaat om een huwelijk dat enerzijds beschouwd kan worden als een echt liefdeshuwelijk en anderzijds (door vooral de antagonisten van het stuk) beschouwd kan worden als een schijn/economisch huwelijk (er wordt zelfs letterlijk gezegd dat het huwelijk 100.000 frank heeft gekost aan de Familie Decoster). De mystieke gebeurtenissen tijdens het stuk zijn wel iets minder concreet, zoals de blauwe mannetjes die uit het niets tevoorschijn komen om Fadoea in haar trance weg te brengen. Wat betreft het hier en nu; hier (Borgerhout) is meer dan gerespecteerd: al heeft Claus vooral in Oost-Vlaanderen geleefd, we kunnen niet zeggen dat hij het opeens over Japan had in de zestiende eeuw. En het nu: immigratie in België is in de 20^e eeuw heel aanwezig geweest. Wat wel een duidelijke indicator is van tijd is het feit dat Amar, de neef van Fadoea, op een bepaald moment gaat betogen voor de ambassade van Marokko. Na een beetje opzoekingswerk ben ik te weten gekomen dat in Marokko er grote politieke veranderingen zijn gebeurd en er heel wat sociale onrust was in de jaren negentig. In 1995 (publicatiejaar van *Borgerocco*) besloot Koning Hassan II om de oppositie in het parlement te brengen wat een politieke stunt was om de banken en de bevolking te sussen⁷⁵. Daarom zou Amar dus zijn gaan betogen; het stuk is bijgevolg uiterst actueel.

Schrijfstijl?

Voor een theaterstuk is het altijd moeilijk om de schrijfstijl te analyseren omdat je vaak dialogen hebt en een paar aanwijzingen die door de auteur gegeven worden voor en tijdens elke scène. Die aanwijzingen zal ik niet laten meetellen omdat het 'niets' met het verhaal te maken heeft, het is letterlijk de auteur die aan de acteurs vraagt om binnen of buiten te gaan, om het decor zo te plaatsen, enz. De dialogen zijn heel direct, en heel 'lokaal'; de Vlaamse personages spreken tussentaal. Een kleine bijzonderheid is het Nederlands van Fadoea, die ik in mijn eerste reacties al vermeldde; haar Nederlands verbetert met de tijd en dat maakt het verhaal nog realistischer.

⁷⁵ Mohsen-Finan, K. & Zeghal, M. 2006: 79-94

Gebruik van satirische wapens?

Er worden verschillende elementen gebruikt die door Highet werden vermeld. Geweld komt voor in het stuk; je hebt Amar die neergeslagen wordt, Fadoea doodt de wedstrijdduiven van Jan vooraleer ze haar eigen kinderen vermoordt. Je hebt onzedelijkheid met openbaar racisme (zowel van de ouders Decoster als van Den John). Je hebt ook Jan die dronken terugkeert nadat hij drie dagen lang afwezig bleef. Er is dan ook een heel onverwachte en abrupte climax: eerst heb je Fadoea die mama Decoster wegjaagt (wat al onverwacht was), dan vermoordt ze die wedstrijdduiven (je denkt dat het wreed is maar ook begrijpelijk omdat ze wraak neemt over het overspel van Jan) om uiteindelijk haar eigen zonen te vermoorden (wat echt zwaar uit de hand loopt). Fadoea is altijd een personage geweest van compromissen; die de opmerkingen van Den John en de Decoster familie verdraagt, die de jongens opvoedt, die altijd alles doet om het naar Jan zijn zin te maken. Nooit zouden we verwachten dat ze opeens zou losbarsten en ze het ondenkbare zou doen. Het vermoorden van haar kinderen is iets ongelooflijks overdreven vergeleken met de 'lichte toon' en de context van het stuk; we zitten in Borgerhout, een klein huisje, gasten komen over de vloer om pintjes te drinken. We zijn ver van Athene of grote Italiaanse steden waar er ruimte is voor drama in zijn meest uitgewerkte vorm.

Gevoel?

Als lezer ben je echt verontwaardigd in het begin als je ziet hoe Fadoea door de andere Vlamingen beschouwd wordt. De gesprekken tussen Fadoea, Den John en Jan kunnen glimlachen teweegbrengen, al gaat het hier vaak om cynisme, zwarte humor die voor sommigen misschien moeilijk door de beugel kan. Doorheen het stuk heb je medelijden met Fadoea die alles moet verdragen tot ze haar eigen jongens vermoordt. Dan is er volgens mij een echte kentering; je kan het Fadoea niet vergeven dat ze zoiets gruwelijks doet. Ze had wraak kunnen nemen op allerlei manieren, maar het leven ontnemen van twee onschuldigen die voor niets verantwoordelijk zijn is niet aanvaardbaar. Dat maakt het volledige stuk pittiger, als lezer/publiek wil je het aan niemand vergeven uiteindelijk. Ook heb je als lezer een gevoel van onrechtvaardigheid: die twee jongens hadden niets met de problemen van hun ouders te maken. Volgens mij geldt het stuk ook als een waarschuwing; *la haine*

engendre la haine (haat leidt tot haat). Het is dus volgens mij een satire, een donkere satire weliswaar; sommige situaties zijn grappig, anderen verontwaardigend. Als lezer krijg je ook een moraal, iets om over na te denken.

8.1.2 Geschiedenis

Als we het stuk in de brede geschiedenis willen plaatsen dan merken we, zoals eerder vermeld, dat er directe linkjes zijn met de oudheid en de Griekse mythologie, daarop gaan we niet terugkomen. Nu, als we het stuk ergens willen situeren in de geschiedenis van de satire, dan kunnen we beginnen met te zeggen dat het stuk geen monoloog is of een variatie ervan. We zouden eventueel kunnen argumenteren dat het een parodie is op *Medea*, dat het in een moderne context plaatsvindt en dat de personages marginale arbeiders zijn in plaats van flamboyante tragische figuren. Dat is echter misschien iets te ver gegrepen omdat uiteindelijk de verhaallijn niet echt veranderd wordt; het is dus niet per se een parodie op de inhoud. Er wordt ook geen parodie gemaakt op het Oud-Grieks theater dus is het ook geen parodie op de vorm. Eerder schreef ik wel dat er elementen in het stuk zijn die een klassiek koor konden voorstellen, maar dit zijn subtiele hints, en geen parodie op wat een klassiek koor was.

Het gaat hier dus om een fictie. Een fictie in de vorm van een theaterstuk dat zich inspireert op een al bestaand verhaal. Je zou eventueel een link kunnen maken tussen *Borgerocco* en *Oedipus Tyrannus* (1820) van Percy Byssche Shelley. Hij maakt van Oedipus een satire zowel op vorm als op inhoud. Hij gaat het klassiek theater parodiëren (het koor is een bende varkens) en op inhoud maakt hij eigenlijk een satire op de *Queen Caroline Affair* van 1820^{76 77}. Koningin Caroline, de echtgenote van koning George IV, was voor zes jaar ergens anders gaan wonen, waarop de koning, woedend van haar wou scheiden om haar rechten te beperken. Toen was er politieke onrust, waren er economische problemen, waren ministers corrupt en stonden ze onder druk van een koning die niet veel sympathie opwekte. Toen de koningin terugkeerde om haar titel op te eisen kreeg ze enorm veel steun van de mensen die de koning niet liefhadden, waaronder parlementsleden en aristocraten.

⁷⁶ Gladden 2001: 1-5

⁷⁷ <https://allpoetry.com/Oedipus-Tyrannus-or-Swellfoot-The-Tyrant> (geraadpleegd 12/04/20)

Uiteindelijk deed ze veel wind waaien maar kreeg ze haar titel niet terug⁷⁸. We kunnen die twee werken vergelijken omdat ten eerste het twee theaterstukken zijn. Ten tweede kan men vaststellen dat ze beide een mythologisch verhaal gebruiken om hedendaagse problemen aan te kaarten (Shelley met Queen Caroline, Claus met de integratieproblemen in Borgerhout). Ten derde kunnen we ook zeggen dat beide auteurs gekozen hebben om van sommige personages karikaturen te maken (neem het koor voor *Oedipus* of Den John en ouders Decoster voor *Borgerocco*). Dat zijn volgens mij de elementen die in beide stukken voorkomen.

8.1.3 Waarp word nu een satire gedaan?

Er wordt eerst een satire gemaakt van Borgerhout, in de titel al wordt naar Borgerhout verwezen als *Borgerocco* (mengeling tussen Borgerhout en Marokko). “Borgerokko” werd ooit gebuikt door de extreemrechtse politieke partijen in Antwerpen om Borgerhout te beschrijven. Het komt omdat in de nieuwe golf van immigratie in België (jaren 60-70) er veel Marokkaanse migranten waren die zich in Borgerhout hebben gevestigd. Integratie verliep niet vlekkeloos, en zoals Molenbeek in Brussel staat Borgerhout symbool voor armoede, werkloosheid, schooluitval, criminaliteit, enz. Volgens de auteur en advocaat Rachida Lamrabet (die zelf uit Borgerhout afkomstig is) is het bruut racisme van tijdens haar tienerjaren sterk gedaald. Wat ze wel merkt is dat er nog te veel mensen in Borgerhout zijn die nog niet in staat zijn om de middelen te gebruiken om een sociale transitie te maken, of de sociale en economische veiligheid niet hebben om dat te doen. Wat die mensen dan doen is zich verdiepen in hun geloof. Ze zegt ook dat in de Marokkaanse, Borgerhoutse gemeenschap er sociale verschillen zijn. Je hebt gelovigen en minder gelovigen en heel wat families die uit Borgerhout willen vertrekken omdat ze vrezen voor de opvoeding van hun kinderen, enz.⁷⁹

Als we dit dan vergelijken met Fadoea en Jan dan merken we dat Fadoea zo snel mogelijk alles te werk wil stellen om zich perfect te integreren. We zien ook duidelijk dat er

⁷⁸ <https://www.historyofparliamentonline.org/periods/hanoverians/queen-caroline-affair-1820> (geraadpleegd 12/04/20)

⁷⁹ <https://www.micmag.be/borgerhout-n-est-plus-borgerokko/> (geraadpleegd 13/04/2020)

in het stuk dat racisme ten opzichte van de allochtonen heel aanwezig is met Den John, de ouders van Jan, de vrienden van Den John die Amar in elkaar slagen, enz. Wat heel ironisch is (en dat is dan ook bedoeld door Claus) is dat naarmate Fadoea zich integreert en haar Nederlands verbetert, Jan meer en meer afwezig begint te zijn en voortdurend probeert om Fadoea te ontwijken. Alsof Claus wil aantonen dat zelfs al doen die gemeenschappen inspanningen, moeite om zich te integreren het nog niet genoeg is voor de kortzichtigheid van sommige Vlamingen. Dit brengt ons dan naar het tweede element waarop Claus een satire maakt: integratie. Het is dan ook overduidelijk van begin af aan wanneer de ouders Decoster zich verontwaardigen over het feit dat het huwelijk hen al veel heeft gekost en dat het toch maar een schijnhuwelijk is om papieren te kunnen krijgen voor Fadoea.

Een ander element waarop een satire wordt gemaakt is de ‘racistische Vlaming’ die in het stuk geparodieerd wordt (Den John is daar het beste voorbeeld van). Het is een parodie omdat Claus die personages echt heeft overdreven; Den John die Turken en Marokkanen niet uit elkaar kan houden, vader Decoster en zijn theorieën over de rassen alsof hij les had gekregen van Joseph Goebbels, de vrienden van Den John die, dronken op café en zonder veel redenen, beslissen om Amar in elkaar te slaan, enz. Wat pijnlijk is, is dat volgens mij de bedoeling van Claus was om die personages, die ‘type’ Vlaming te overdrijven, al zou het mij niet verbazen dat dergelijke mensen echt bestaan.

Volgens mij is er ook nog een satire op het ‘scenario’. Vooraleer Fadoea haar zonen vermoordt, kan, denk ik, geen enkele lezer of kijker een link maken met *Medea*. Het is een ‘doodgewone’ verhaallijn zoals we in televisiesoaps kunnen terugvinden (denk maar aan *Familie*, *Thuis* of *Une Famille Formidable*): Je hebt op zich mensen die verliefd worden, die trouwen, die overspel plegen, de schoonouders zijn niet tevreden, er komen kinderen; het zijn allemaal elementen die in die series aanwezig kunnen zijn en die voor een lezer/bekijker ‘normaal’ zijn voor een verhaal. Wel komt dan het onverwachte, een bom, letterlijk. Nooit had iemand kunnen inzien dat Fadoea haar zonen ging vermoorden. Het is een climax die veel te overdreven, bombastisch is vergeleken met de lichte toon die aanwezig is in de rest van het stuk. Je kan het vergelijken met een *Deus ex Machina*-oplossing die in de oudheid werd gebruikt: een onverwachte twist wordt gegeven die de situatie herstelt (in de oudheid was het dan een acteur die een God speelde die letterlijk dankzij een machine uit de lucht kwam gevlogen om een onverwachte oplossing te bieden om het stuk te beëindigen). Hier gaat het dan niet om een oplossing, maar een verergering van de situatie. Fadoea wordt dan

ook door mystieke blauwe mannetjes weggevoerd; er wordt een onrealistische, mystieke dimensie toegevoegd aan het verhaal om de daad van Fadoea te verantwoorden. Ik voeg daaraan toe dat ze ook zegt dat de dood eindelijk in Borgerhout is, dat haar wraak vervuld is. We zouden kunnen speculeren en zelfs ervan uitgaan dat Fadoea ergens een goddelijke straf is, gestuurd om de kortzichtige Vlamingen te waarschuwen.

8.1.4 Moderniteit van het onderwerp: vandaag nog relevant?

Immigratie in België is een thema dat sinds 1830 actueel is en dat vandaag nog veel inkt doet vloeien⁸⁰. In 2018 werd onze federale regering zelfs ontbonden omdat de twee grote partners van de coalitie (MR en NVA) niet akkoord gingen ten opzichte van het Marrakesh Pact van de VN⁸¹ (het Marrakesh Pact heeft als bedoeling om het leven van de migranten beter te maken en te verzekeren dat elke natie ter wereld de rechten van de migranten niet schendt⁸²). België heeft dus te kampen met enerzijds migratie en anderzijds een stijging van de extreemrechtse partij, het Vlaams Belang (die maar liefst 18% van de stemmen behaalde in Vlaanderen tijdens de jongste verkiezingen⁸³). Mijn rol is hier niet om een politieke mening te geven, maar om zo objectief mogelijk te zijn. En in volle objectiviteit kan ik zeggen dat de opmars van het Vlaams Belang niet echt positief is voor de allochtone, Arabische gemeenschappen in Vlaanderen. Neem bijvoorbeeld Filip Dewinter, die tijdens zijn campagne op de Turnhoutsebaan (in Borgerhout) zelf posters in het Arabisch gaat hangen op de gevel van een winkel om het dan (en dit keer met een filmende camera) te bekritisieren⁸⁴. Of bijvoorbeeld tijdens de Coronacrisis besloot Vlaanderen om affiches te printen in verschillende talen (o.a. Arabisch) om gezondheidsmaatregelen te communiceren aan zoveel mogelijk mensen om de verspreiding van het virus zo spoedig mogelijk in te dijken. Daarop heeft Dewinter opnieuw gereageerd zeggend dat het een schande was. Voor hem was blijkbaar het communicatiemedium belangrijker dan de publieke gezondheid.

⁸⁰ <https://discri.be/wp-content/uploads/03-Histoire-de-limmigration.pdf> (geraadpleegd 13/04/2020)

⁸¹ https://www.liberation.fr/planete/2018/12/19/en-belgique-le-pacte-de-marrakech-au-coeur-de-la-crise_1698797 (geraadpleegd 13/04/2020)

⁸² <https://www.touteurope.eu/actualite/qu-est-ce-que-le-pacte-de-marrakech-sur-les-migrations.html> (geraadpleegd 13/04/2020)

⁸³ <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/26/uitslagen/#/8/9/2000/kaart> (geraadpleegd 13/04/2020)

⁸⁴ <https://www.hln.be/nieuws/binnenland/vlaams-belang-speelt-vals-bij-campagne~a33c8205/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F> (geraadpleegd 13/04/2020)

Daarop heeft ook viroloog Marc Van Ranst scherp gereageerd zeggend dat zulke politieke reacties vandaag niet nodig waren; het redden van levens is nu het belangrijkste⁸⁵. Het Vlaams Belang heeft zelfs een pocketboekje gepubliceerd tegen, ik citeer, de ‘*Islamisering van Vlaanderen*’⁸⁶.

Naast sommige politici die blijkbaar tegen immigratie en integratie zijn heb je ook gewone burgers die hun mening over immigratie, en hun racisme, openbaar tonen; denk maar aan de jongemannen die onlangs in het fort van Breendonk een Hitlergroet deden voor de camera⁸⁷. Bleek uiteindelijk dat ze ook op de foto kwamen met o.a. Dries van Langenhoven en Tom van Grieken.

Ik denk dat dit genoeg bewijsmateriaal is om aan te tonen dat immigratie en integratie nog steeds problematisch kunnen verlopen in België, dat racisme blijkbaar terug een hype wordt en dat, na de verkiezingen, het duidelijk is dat niet iedereen een duurzame oplossing wil vinden voor de mensen die naar België vluchten. Wat Claus toen, in 1995, wou bekritisieren is vandaag, 25 jaar later, nog heel actueel, en misschien nog erger dan toentertijd.

Als extraatje wil ik nog een paar verzen van het liedje *Borgeri-Borgerhout-Borgerocco* (1985) van *De Strangers* (een satirisch, maatschappelijk kritisch, Vlaamse band) meedelen, om ook aan te tonen dat het tien jaar voor de publicatie van *Borgerocco* het al problematisch was in Borgerhout:

*hij zee 'k wil dees jaar is nor Marokko gon
zij zee schat hoe holdet in oe stâr
'k weet e pleutske zijn en daar is 't eve bon
het is daar 't zellefde en zeker ni zo vâ*

*winkels, restaurants, 'n kroeg en 'n moskee
en on ieder deur e kind of tien
't is 'r Marrakesch da's ni te veul gezee
alleen as datter gin kamele zèn te zien*

*Borgeri, Borgerhout, Borgerocco
daar gon wij dees jaar op reis
Borgeri, Borgerhout, Borgerocco*

⁸⁵ <https://www.redactie24.be/news/29487/filip-dewinter-krijgt-ferme-tik-op-de-vingers-van-marc-van-ranst-hoe-bekrompen-kan-je-zijn-bah> (geraadpleegd 13/04/2020)

⁸⁶ <https://www.vlaamsbelang.org/product/hoe-overleven-een-islamitische-samenleving/> (geraadpleegd 14/04/2020)

⁸⁷ <https://www.dewereldmorgen.be/community/neonazis-onteren-breendonk-vbers-minimaliseren-antifascisten-protesteren/> (geraadpleegd 14/04/2020)

da's veur mij het paradijs

*a ze meuge gon kieze awel dan opgelet
krijge w' op 't stadhuis wèr 'n nief vedet' ...Burgemeester Mohammed !⁸⁸*

8.2 Analyse van *De Geruchten*

8.2.1 Punten van Highet

Is er een duidelijke *pedigree*?

We kunnen verschillende invloeden vinden die in *De Geruchten* aanwezig zijn. Er is ongetwijfeld een link met de oudheid, de mythologie en het Oud-Grieks theater. Denk aan de archetypische oedipale verhaallijn die terug te vinden is: een jongen komt terug naar zijn geboortedorp en wordt vergeven door zijn moeder. Denk ook aan het ‘personage’ *Wij*: een stel gasten in café De Doofpot die gebeurtenissen vertellen die de lezer niet ‘live’ heeft meegemaakt (de verschillende mensen die aan de ziekte sterven, enz.) en die daar ook commentaar op geven. Dat was precies de functie van het koor in het Oud-Grieks theater, het vertellen van gebeurtenissen die ergens anders plaatsvinden en die het verhaal beïnvloeden (de Slag bij Salamis kon je toen moeilijk ensceneren bijvoorbeeld). Er is ook een link die rechtstreeks met Louis Paul Boon (en waarschijnlijk anderen) gemaakt kan worden. Ik heb het over het vertelperspectief: in elk hoofdstuk is een personage aan het woord dat zijn perceptie van het verhaal met de lezer deelt. Dat is exact wat er gebeurt in *Menuet* (1955) van Boon. Het enig verschil is dat in *Menuet* hetzelfde verhaal op drie verschillende manieren verteld wordt en in *De Geruchten* elk personage, met een eigen perspectief, zorgt voor het verder vertellen van hetzelfde verhaal. Er kan ook een link gemaakt worden met *The Crucible* (1953) van Arthur Miller (wat zelf een satire is). Het is een toneelstuk waarin een dorp geteisterd wordt door hekserij, waarop een grootschalige heksenjacht volgt (het was een satire op het McCarthyisme van de jaren vijftig in Amerika). Een exotische ziekte eist een zware tol en brengt chaos en miserie met zich mee; wie is daarvoor verantwoordelijk? Het is toch heel toevallig dat dit gebeurt wanneer René terugkomt van Afrika? Het is dus hetzelfde mechanisme dat te werk gaat: het opwekken van

⁸⁸ <https://www.letsingit.com/strangers-de-lyrics-borgeri-borgerhout-borgerocco-8qc8qjt>
LetsSingIt - The Internet Lyrics Database (geraadpleegd 14/04/2020)

een generale angst die tot massahysterie leidt. Zoals ik dus hiervoor al zei, zijn er hier veel verschillende invloeden in éénzelfde boek.

Werd de verhaallijn al eerder gebruikt?

Zoals in het vorig punt vermeld, zijn er verschillende elementen aanwezig van het verhaal van Oedipus. Ik kan ook een link maken met *La Peste* (1947) van Albert Camus, het verhaal van een stadje waar nooit iets speciaals gebeurt, dat plotseling te kampen heeft met één van de gevaarlijkste ziektes ooit.

Onderwerp: concreet? Hier en nu?

Ik weet niet of Claus het had zien aankomen tijdens het schrijven van zijn roman maar er zijn verschillende linken met pedofilie in de roman die toen, in 1996, heel actueel waren vanwege Marc Dutroux (die datzelfde jaar gearresteerd werd). Je hebt de scène waar de postbode een biljet van 100 frank geeft aan Lucie, een dertienjarige, waarmee ze zichzelf begint te bevredigen vooraleer haar moeder thuiskomt. Een andere scène is wanneer Lucie naar school komt om iets uit haar lessenaar te komen halen. Fernand Bossuyt, de conciërge, is bezig met het schoonmaken van de vloer wanneer ze langskomt. Hij vraagt haar of zij hem graag ziet, waarop ze nee antwoordt. Op een provocerende manier steekt zij dan een reep chocolade in de mond van Fernand waarop hij haar begint te likken en te bijten. Ook heb je een andere scène die op een meer impliciete manier een verwijzing is naar de zaak Dutroux: Celia, de dochter van de directeur van de melkfabriek, beslist om op eigen houtje in het bos te gaan wandelen waar ze de bestelwagen van Charlie tegenkomt. Ze beslist om alles aan te raken en om aan alles te prutsen. Een paar dagen later sterft ze aan de mysterieuze ziekte.

Vervolgens wordt er ook veel kritiek gegeven op Paul-Henri Spaak (hij was minister van een regeringscoalitie bestaande uit socialisten en katholieken):

“Politiek maakt de mensen zot tegenwoordig. Vooral met die vetzak van een Paul Henri Spaak [sic] op Buitenlandse Zaken.”⁸⁹

Het werk van Claus was bijgevolg uiterst actueel, en hoewel het verhaal soms moeilijk te volgen is, blijven de behandelde onderwerpen concreet.

⁸⁹ Claus 1996 : 19

Schrijfstijl?

Claus schrijft op een brute wijze, de feiten zijn er en je krijgt ze rauw voorgeschoteld. Soms zijn er meer poëtische momenten die ontglippen om een beetje variatie te brengen. Maar het belangrijkste is hoe zijn personages zich uiten. Ze gebruiken hun dialecten en Claus aarzelt dan niet om met die dialecten te spelen:

“Heui, Heui. (Niet: ‘Vader, Vader.’)”⁹⁰

Hier komt Claus in de tekst aanwijzingen geven om de lezer te helpen met het begrijpen van zijn personages.

“Mijn moeder zou zeggen in haar dialect van Roeselare: Onze Alma is van haar melk.”⁹¹

Opnieuw maakt Claus hier een linguïstisch *aparté* om een dialect te benadrukken. Er is dus een variatie van register en taalgebruiken die verassend voor de lezer kan zijn.

Gebruik van satirische wapens?

Er zijn meerdere technieken die hier gebruikt worden. Paradoxen zijn in het verhaal aanwezig. Denk maar aan de Eerwaarde Heer Lamentijn, lid van de clerus, die tijdens zijn laatste preek voorstelt dat het dorp René zou weggagen (terwijl de clerus iedereen zou moeten vergeven en aanvaarden). Het is ook heel ironisch om te lezen dat Meester Arsène en Lamentijn bijna nooit tevoorschijn komen in het verhaal zonder dat ze alcohol drinken. De deserteurs die oorlog voeren wordt ook op een heel cynische, soms burleske manier verteld. Je hebt ook anticlimaxen, zoals het moment waarop Alma eindelijk haar liefde terug gaat zien (een ex-nazi) die vroeger zo flamboyant en aantrekkelijk was en die nu een oude brok vlees is die amper nog kan bewegen en die heel gemeen geworden is. Je hebt Vlamingen in de roman die racistisch zijn (tegenover de Afrikanen, de Walen en hun taal) maar die ook andere Vlamingen discrimineren:

⁹⁰ Claus 1996 : 9

⁹¹ Claus 1996 : 17

*“Want Gentenaars zijn leugenaars van geboorte.”*⁹²

Wat ook paradoxaal is, is dat ze daarnaast ook bang zijn dat ze geassimileerd worden met rechtsgezinden:

*“‘En waarom geel en zwart, Meester? Hubert was toch een Belg, hij verdient de driekleur.’ ‘Ja, er moet rood bij, anders zal men denken dat Hubert een flamingant was’”*⁹³

In het boek komen dus veel satirische wapens van Hightet voor.

Gevoel?

Toen ik het boek uitlas, wrong het een beetje. Ik was vrij kwaad op de dorpelingen van Alegem die René beschuldigden terwijl hij uiteindelijk nergens verantwoordelijk voor was. Ook heb ik verschillende gevoelens gehad tijdens het lezen. Ik vond het walgelijk te lezen hoe de postbode naar de minderjarige keek toen ze zich aan het bevredigen was, bijvoorbeeld. Ook vond ik het heel grappig om soms te lezen hoe achterlijk/grof/naïef de personages van Claus waren:

*“De mayonaise misschien? Die van Devos-Lemmens, alom wereldbekend in heel het land?”*⁹⁴

*“Zij kan moeilijk oud worden, dat is het. Maar al plakt ze nog geparfumeerde plaaster op haar kop, de ouderdom en vooral het afgunstig karakter komen erdoor, als barsten in een droogliggende rivier. Nee, onder Hedwige Rombouts zou ik niet graag liggen.”*⁹⁵

*“Ik vertrouw God niet meer. Hij is slim en wijs en ik heb de indruk dat hij er is om ons te helpen, maar hij zegt ons nooit wanneer.”*⁹⁶

⁹² Claus 1996 : 80

⁹³ Claus 1996 : 89

⁹⁴ Claus 1996 : 77

⁹⁵ Claus 1996 : 124

⁹⁶ Claus 1996 : 125

Als lezer maak je van alles mee op vlak van gevoel. Je hebt zowel humor als kritiek in deze roman. Dat zijn de twee elementen die nodig zijn om een satire te creëren.

8.2.2 **Geschiedenis**

Dit is ongetwijfeld een fictie, het heeft niets weg van een parodie of een normale satirische monoloog. Wel kunnen we de structuur van het boek vergelijken met de *Canterbury Tales* (1476) van Chaucer: je hebt een algemene verhaallijn en in die verhaallijn heb je alle personages die elk om de beurt hun mening geven over het verhaal. Het gaat om een literaire *mise en abyme* (of raamvertelling)⁹⁷. En omdat elk personage het woord heeft, kunnen we bijgevolg argumenteren dat ze elk een satirische monoloog maken. Een monoloog waar het personage eigenlijk de satire is, zoals we het besproken hebben in het puntover geschiedenis (punt 1.2.2, eerste variatie op de traditionele satirische monoloog).

8.2.3 **Waarop wordt nu een satire gedaan?**

In het boek wordt een satire gemaakt op heel wat zaken. Laten we beginnen met de satire op de typische kortzichtige/racistische/seksistische Vlaming. En dan heb ik het specifiek over de mannen. De mannelijke figuren worden in het verhaal massaal vertegenwoordigd. Behalve Alma, Moeder Rombouts en de assistente van E.H. Lamentijn krijgen niet veel vrouwen het woord in het verhaal. Hier volgen een paar voorbeelden van wat ik wil benadrukken:

*“Wij zitten in De Doofpot te wachten tot de mis uit is en de vrouwen terugkomen.”*⁹⁸

*“Want zo meteen is de mis gedaan en komt het vrouwvolk binnen es is ’t gedaan met het serieuze discuten. Allee, Gerard, nog een rondje van ’t zelfste, haast u, Gerard.”*⁹⁹

⁹⁷ Delabastita 2015: 11

⁹⁸ Claus 1996 : 35

⁹⁹ Claus 1996 : 36

*“Mooike. De naam van een koe of van een zeer dom meisje. Zij is dom, maar ze is wel een Mooike.”*¹⁰⁰

*“Vrouwen draaien de dingen om, onbeschaamd, van kinds af aan.”*¹⁰¹

*“René Catrijsse die zich vasthoudt vlak onder haar borsten die tussen haakjes gezien mogen worden, vooral ’s zomers als zij er wat luchtig bij loopt.”*¹⁰²

Een eerste reeks citaten die duidelijk aantoont dat er een overheersende seksistische toon aanwezig is bij de mannelijke personages.

*“Waar gaan we naartoe als ge van achteren het verschil niet meer ziet tussen een jongen of een meisje?”*¹⁰³

*“Dat zijn vreemdelingen, geen jongens van bij ons. Ik zeg het rechtuit, zulke dingen zie ik liever niet.”*¹⁰⁴

Het laatste citaat komt van de postbode die in het Letebos René en Charlie samen ziet, hij denkt dat het om een schuilend, homoseksueel koppel gaat. Die personages zijn dus seksistisch en homofob.

*“[...] De zwarte achtervolgers die krijsten en dansten [...]”, “Er zijn honderden teken en wormen in Kongo. En malariamuggen.”, “‘René’, zegt Dolf. [...] ‘Vertel me eens. Kunnen Negers eigenlijk goed met geld omgaan?’”, “‘Want ge moet er niet op rekenen dat ik rijst of maniok ga koken. Tenzij ge zegt: ‘Moeder, ik heb echt verschrikkelijk veel goesting in het Afrikaans eten waaraan ik gewend ben geraakt’”*¹⁰⁵

¹⁰⁰ Claus 1996 : 118

¹⁰¹ Claus 1996 : 132

¹⁰² Claus 1996 : 154

¹⁰³ Claus 1996 : 35

¹⁰⁴ Claus 1996 : 59

¹⁰⁵ Claus 1996 : 10-12-13-15

“Hebt ge veel negers doodgedaan met dat mes? Zeg het mij maar liever niet. Ik zou eraan blijven denken, aan die dode negers.” [...] “Hoe de negers gekleed zijn in de jungle, wat ze eten, hoe ze vogelen, hoe ge ze uit elkaar kunt houden, waarom ze altijd lachen.”¹⁰⁶

“Ge hoort van rare ziektes in Egypte. Mij zullen ze daar niet zo gauw zien. Ook niet voor een sterk verminderde prijs.”¹⁰⁷

Die laatste citaten tonen dat de personages racistisch (tevens nieuwsgierig) zijn. Het toont ook dat sommigen echt achterlijk zijn; die rare ziektes uit Egypte komen uit het Oude Testament en de plagen...

“Maar Julia toch, een mens zou denken dat ge op een Roomeejoo wacht.”¹⁰⁸

“Ik herinner me dat ik nogal luid zong (...) Het laatste liedje van Adamo dat men veel op de radio speelt, alhoewel het in het Frans is en we toch geen radiotaks betalen om een volksvijandige taal te propageren. Ik zong het ook een beetje om mijn Frans wat bij te schaven.”¹⁰⁹

“‘Het hoeveelste slachtoffer is het nu al?’ (...) ‘Ik tel liever niet. Als ik mijn geld tel word ik altijd triestig.’”¹¹⁰

“West-Vlaams bier, dat sprankelt, in de teevee noemen ze’t de Vlaamse Champagne”¹¹¹

“‘Waart ge nog maagd?’ vroeg hij. ‘Vindt ge dat raar?’ ‘Ja.’ ‘Op mijn leeftijd?’ ‘Ja. Serieus, heeft niemand het er ooit ingestoken? Niet één keer?’ ‘Nee.’ ‘Omdat ge katholiek zijt?’ ‘Nee. Ik heb het opgespaard.’”¹¹²

¹⁰⁶ Claus 1996 : 29-30

¹⁰⁷ Claus 1996 : 91

¹⁰⁸ Claus 1996 : 42

¹⁰⁹ Claus 1996 : 58

¹¹⁰ Claus 1996 : 92

¹¹¹ Claus 1996 : 93

¹¹² Claus 1996 :162

*“Gerard is ongetrouwd soms een bullebak, en ge moet hem niet vragen wat de hoofdstad van Spanje is, maar hij weet hoe hij met mensen moet omgaan.”*¹¹³

Die laatste citaten tonen nogmaals hoe naïef en soms marginaal de personages kunnen zijn. Opmerkelijk is dat Claus ervoor zorgt dat sommige personages een echt plat, gebrekkig Nederlands hebben, dat versterkt nog de satire die van die mensen gedaan wordt. Duidelijk is wel dat de personages die in mijn citaten aan het woord zijn echt overdreven zijn; het gaat hier om karikaturen.

Verder wordt een duidelijke satire gedaan van de clerus (en van de katholieke godsdienst in het algemeen) en de geleerden in het boek. Dit gaat dan vooral om Meester Arsène, E.H. Lamentijn en Dr. Vermeulen. Meester Arsène en E.H. Lamentijn worden door en door geassocieerd met drank en Dr. Vermeulen met incompetentie:

*“Meester Arsène, hij die de kaarten kan tellen als geen ander.”*¹¹⁴

*“Wij die niet zo kristelijk zijn hebben daar geen last van omdat we weten dat er geen hiernamaals is”*¹¹⁵

*“Meester Arsène neemt een slok, boert beschaafd, zucht [...]”*¹¹⁶

*“Om de ongelovige priester op zijn plaats te zetten [...] Van Hoof dacht dat hij als een priester klonk. Zoals je gaat stotteren bij een stotteraar.”*¹¹⁷

*“Want van het A.Z. komen er niet veel naar huis. Want ofwel opereren ze u omdat ze nieuwsgierig zijn naar de verwickelingen en ze die aan de studenten kunnen demonstreren, of ze houden u zo lang mogelijk vast voor zoveel per kamer en per nacht.”*¹¹⁸

*“Dokter Vermeulen wordt schatrijk. Hij heeft nog nooit zoveel te doen gehad”*¹¹⁹

¹¹³ Claus 1996 :165

¹¹⁴ Claus 1996 : 43

¹¹⁵ Claus 1996 : 44

¹¹⁶ Claus 1996 : 44

¹¹⁷ Claus 1996 : 69

¹¹⁸ Claus 1996 : 72

¹¹⁹ Claus 1996 : 91

“En weet ge wat dokter Vermeulen, gediplomeerd en wel, zegt? ‘De Debaeres zijn niet bestand tegen het leven.’”¹²⁰

Daarnaast heb je nog een satire op het Belgisch leger en op het naziverleden in Vlaanderen:

“Maar hoe gaan we dat uitleggen? ‘Madame, uwe vent is platgeslagen door een olifant’? [...] Wij hoorden Wijnants kraken als een tak. Wij hebben zijn geld verdeeld. De Kap zei: ‘Hij was dom maar braaf. Hij kon goed kaarten. En hij was proper op zijn eigen. Wat niet van iedereen hier kan gezeid worden.’”¹²¹

“Er werd vernietiging besteld, reglementair, en wij hebben het contract afgewerkt. In onze functie van Antropologische economische komische raadgevers en contractuelen.”¹²²

“Moeten wij vergeten, Alma, dat ge met een Vlaamse Obergruppenführer zijt geweest?”¹²³

“Alma, doet dat gauw weg, wat gaan de mensen peinzen? Dat we in Alegem voor de Duitsers zijn geweest.”¹²⁴

“Wat er precies met Alma in Duitsland gebeurd is, daar zijn geruchten over. Maar wij moeten dat oorlogspotje gedekt houden, want dat potje is een berenput.”¹²⁵

“Wij hebben er toen een tiental neergeschoten. De Kap weet precies hoeveel. Ook een paar meisjes. Wij lieten ze liggen. Als voorbeeld. ’s Anderendaags zagen we in de hut die als winkel diende hun schedels en geslachtsdelen te koop.”¹²⁶

¹²⁰ Claus 1996 : 93

¹²¹ Claus 1996 : 33-34

¹²² Claus 1996 : 54

¹²³ Claus 1996 : 97

¹²⁴ Claus 1996 : 97

¹²⁵ Claus 1996 : 130

¹²⁶ Claus 1996 : 161

Het zijn soms heel gruwelijke beschrijvingen, wat mij terugbrengt tot wat Highet zei over de waarheden die anders beschreven konden worden dankzij het toevoegen van pittige details die misschien niet per se door de lezers op voorhand gemerkt waren. Soms heb je een puntje burlesk (“geplet door een olifant”) dat de situatie grappiger maakt. De satire van het naziverleden wordt echt duidelijk wanneer Alma beslist om terug te gaan bij Hém om genade te vragen voor René. Hém, de toenmalige flamboyante fanatiekeling is nu niets meer dan een brok vlees die met moeite ademt. Een perfecte anticlimax die volgens mij een directe kritiek is op de collaboratie die toen in Vlaanderen (en overal eigenlijk) plaatsvond. Ook het feit dat Hém zich niet de feiten niet goed herinnert, is volgens mij een manier om te tonen dat mensen snel niet meer in verband gebracht wilden worden met de collaboratie en de nazis.

Het is dus overduidelijk dat Claus in zijn werk elke laag van de samenleving wil aanvallen op een soms scherpe maar tevens lachwekkende manier. Zijn verhaal is eigenlijk vrij pessimistisch. Geen enkel personage is ‘goed’, ze hebben elk tekortkomingen. René is eigenlijk degene die het eerlijkst is. Hij is ziek, wil beter worden om de Kap in Oostende te gaan zien en probeert om voor niemand een probleem te zijn. Daarbij kunnen we zeggen dat Alma ook eerlijk is en dat ze alles zou doen om voor René en haar familie te zorgen (niet voor niets dat haar voornaam Alma is, wat ‘ziel’ betekent in het Spaans). Je kan dit vergelijken met *Reynaerde*; hoewel hij verre van perfect is, hij is de enige die eerlijk is in het dierenrijk (René-Vos) en is het zijn oom die erin slaagt om hem terug te brengen naar het hof en hem doet biechten (Alma-Oom).

8.2.4 Moderniteit van het onderwerp: vandaag nog relevant?

Seksisme en homofobie zijn problemen die nog vandaag, in 2020, aanwezig zijn in België en in veel andere landen. Denk maar aan het feit dat vrouwen nog regelmatig minder betaald worden. Daarnaast is er een groot probleem met geweld tegenover vrouwen (zowel huiselijk als andere vormen van geweld). Huiselijk geweld is trouwens sterk aan het stijgen door de quarantainemaatregelen tijdens de Coronacrisis¹²⁷. Op vlak van homofobie moet België, maar ook de wereld, nog veel inspanningen doen om er een einde aan te maken... In België

¹²⁷ <https://www.nu.nl/coronavirus/6042849/vn-baas-waarschuwt-voor-gruwelijke-stijging-meldingen-huiselijk-geweld.html> (geraadpleegde 16/04/2020)

zijn er steeds meldingen van anti-LGBT-misdaden (zowel verbaal als fysiek geweld). Maar, in België worden die misdaden tenminste gestraft. In andere landen worden LGBT-mensen gestraft (in Saudi-Arabië kan je de doodstraf krijgen voor homoseksuele relaties¹²⁸). Racisme maakt helaas ook nog deel van onze samenleving, zoals ik al tijdens de analyse van *Borgerocco* beschreef.

Voor de naïviteit/onwetendheid van de mensen heb ik als beste voorbeeld de duizenden commentaren die je op sociale media kan vinden van mensen die op artikels reageren bijvoorbeeld zonder het artikel te hebben gelezen of na te hebben gegaan of het geen fake news is. Het recentste voorbeeld van onwetendheid komt volgens mij uit Amerika waar een koppel in Arizona besloten heeft om het medisch advies van President Trump te volgen om van het coronavirus te genezen. De man van het koppel is daaraan gestorven, de vrouw werd gelukkig op tijd gered¹²⁹. Hier is het wel extreem gevaarlijk om een staatshoofd te hebben dat slecht medisch advies geeft en dat er dus voor zorgt dat mensen sterven.

Wat het meest actueel is op dit moment is het massahysterieaspect van de quarantaine. Een beetje zoals Alegem wordt de hele wereld geteisterd door een virus (dat we gelukkig wél snel hebben geïdentificeerd). Iedereen is vergeefs op zoek naar iemand die ze de schuld kunnen geven (wat heel moeilijk is). Racisten zeggen dan dat het de fout is van de Aziaten en de migranten (denk aan wat ik eerder toonde met Orban), de aanhangers van complottheorieën zeggen dat het de schuld is van sommige grootmachten die de wereldbevolking willen verminderen of sommige economieën willen platleggen. De gewone burgers bellen zelfs nu naar de politie als ze in hun straat drie mensen samen zien wandelen of dat ze horen dat er volk op de vloer is bij hun burens. We weten ondertussen dat zulke epidemieën en quarantainemaatregelen verontrustende effecten hebben op ons sociaal en psychologisch welzijn; mensen zijn sociale dieren, hun sociale dimensie afschaffen is een foltering. Ook wordt een toename van depressie en angst gemerkt bij de bevolkingen in quarantaine¹³⁰.

¹²⁸ <https://www.humandignitytrust.org/lgbt-the-law/map-of-criminalisation/> (geraadpleegd 16/04/2020)

¹²⁹ <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/24/coronavirus-cure-kills-man-after-trump-touts-chloroquine-phosphate> (geraadpleegd 16/04/2020)

¹³⁰ <https://www.bbc.com/news/uk-england-south-yorkshire-52005257> (geraadpleegd 16/04/2020)

De Geruchten is dus een verhaal, een satire die nog heel actueel is. Misschien is het ook toevallig passend dankzij de coronacrisis die we aan het beleven zijn, maar de andere behandelde thema's zijn nog ook heel actueel, los van COVID-19.

8.3 Analyse van *Problemski Hotel*

8.3.1 Punten van Highet

Is er een duidelijke *pedigree*?

We kunnen zeggen dat *Problemski Hotel* vergelijkbaar is met *De Geruchten* of nog *De Metsiers* van Claus omdat elk hoofdstuk het verhaal van een personage vertelt. Wat ook opmerkelijk is, is dat er géén echte duidelijke rode draad is. Elk personage heeft zijn klein verhaaltje, maar er is geen echte climax te bespeuren (behalve dat de anekdotes maar erger en erger worden), alleszins niets wat op een traditionele verhaallijn lijkt. Je zou bijna zeggen dat het een *docufiction* is. Het is dus vrij moeilijk om het met een stroming of genre te koppelen omdat de structuur vrij atypisch is. Er is geen narratologische continuïteit te bespeuren in het verhaal. Wel merken we een cirkelvormige vertelstructuur: Bipul wil in het prille begin een perfecte oorlogsfoto maken met een stervend kind waarop er vliegen zouden moeten komen en we eindigen het verhaal met een fotograaf die Bipul in het asiel wil fotograferen en die hoopt dat er vliegen op Bipul zouden komen. Zulke vertellingsstructuur werd in talloze werken al gebruikt.

Het is volgens mij heel moeilijk om *Problemski Hotel* te kunnen categoriseren omdat het een mengeling is van verschillende elementen. Wel denk ik dat het op zich aansluit bij de migrantenliteratuur die als bedoeling heeft om de lezers te doen nadenken, op welke manier dan ook.

Werd de verhaallijn al eerder gebruikt?

Er bestaat een overvloed aan verhalen over immigratie (denk aan de tweede generatie-literatuur bijvoorbeeld). Hier is het wel apart omdat er nogmaals geen traditioneel, lineair verhaal is. Het is een puzzelstuk, een beetje zoals *De Geruchten*, maar hier hangen die stukken nog minder samen. Wat wel opmerkelijk is, is dat de anekdotes maar erger en erger worden tot we een soort climax bereiken waar één van de migranten (die verkracht werd

vooraleer ze aankwam) van haar ongewenste baby af wil raken. Het is dan heel heftig. De baby zal nooit levend geboren worden en het lijkje wordt dan bij de receptie achtergelaten. Het is verschrikkelijk te zien dat die migranten alles wat menselijk was verliezen, ze helpen elkaar niet, het is de wet van de sterkste (met Igor bijvoorbeeld, kamergenoot van Bipul, die een professionele bokser is en die de mensen schrik aanjaagt) en uiteindelijk gaat een groepje ervoor zorgen dat de baby er niet meer is, gaan ze samen een moord plegen. Ze worden net datgene waar ze voor vluchtten in de eerste plaats. We krijgen dan een soort van catharsismoment in één van de laatste hoofdstukken van het boek waar het centrum samen kerstmis viert. Maar te laat, als lezer heb je sporadisch gelachen, en herhaaldelijk gewalgd. Ik denk bijgevolg dat het moeilijk is om te zeggen dat Verhulst een bestaand verhaal gebruikte (of er zich po inspireerde). We mogen niet vergeten dat Verhulst wekenlang in zo'n centrum is gebleven om een reportage te kunnen schrijven, dus heeft hij uit 'vers materiaal' kunnen putten om zijn boek te schrijven.

Onderwerp: concreet? Hier en nu?

Het onderwerp is meer dan concreet. Het boek geeft de indruk dat er weinig of geen fictie aanwezig is; je wordt meegenomen in dat crescendo van anekdotes die maar erger en erger worden en de akelige situaties zijn 'begrijpelijk' op basis van wat ervoor gebeurde. Je kan het vergelijken met een domino waar de dominostukjes maar groter en groter worden en ze toch omvallen dankzij de wetten van de natuur. Nogmaals wordt immigratie heel veel gehanteerd in de literatuur. Er is hier geen sprake van abstractie, als lezer moet je een koude brok zien te slikken.

In de jaren 2000 neemt de immigratie in België toe, tot deze een zekere piek bereikt in 2014-2015 (sindsdien daalt het aantal migranten). Wat opmerkelijk is, is dat tweederde van die nieuwe migranten eigenlijk personen zijn die deel uitmaken van de Europese Unie¹³¹ (o.a. Roemenen, Verhulst heeft het over hen in het boek):

¹³¹ <https://www.vivreenbelgique.be/11-vivre-ensemble/histoire-de-l-immigration-en-belgique-au-regard-des-politiques-menees> (geraadpleegde 17/04/2020)

“Maar we hoeven er ons geen zorgen over te maken onze kamer met een Roemeen te moeten delen, ze zijn tussen Niks en Nergenshuis doodgevroren. Een rock-‘n-rolldood, on the road.”¹³²

Schrijfstijl?

We beleven het verhaal via Bipul die in elk hoofdstuk ons een ander verhaal vertelt met telkens nieuwe personages. Wel is Verhulst niet honderd procent eerlijk met zijn personage Bipul omdat hij perfect Nederlands spreekt (zelfs beheerst hij de Vlaamse tussentaal). Vergeleken met Claus maakt Verhulst geen extra-linguïstische commentaren om een potentieel gebrekkig Nederlands te tonen. Misschien volgde Bipul intensieve lessen Nederlands in zijn land van herkomst, dat kan best, maar het wordt nergens vermeld. Verhulst is eigenlijk aan het woord en gebruikt Bipul als een marionet om zijn gedachtegoed te kunnen overbrengen aan de lezer. Wel vermoeden we dat Bipul het Nederlands niet perfect beheerst.

Gebruik van satirische wapens?

Wat het meest gebruikt wordt in het boek is sarcasme en cynisme. Je hebt heel donkere humor, bijna pijnlijk. Je krijgt dan een lichtere humor wanneer de migranten in contact komen met Vlamingen (bijvoorbeeld op de kapsalon). Ook ironie wordt vaak gebruikt:

“De Conventie van Genève heeft daar zo over beslist: van armoe mag je sterven, van kogels niet. Dat laatste is namelijk toch zo schaamtelijk voor de democratie.”¹³³

Ook heb je een belangrijke anticlimax tijdens één van die anekdotes. Je hebt die migrant die van haar baby af wil, en dus vraagt aan Igor (de stoere, emotieloze brok spieren die de kamergenoot is van Bipul) om de baby te verstikken. Tot op het laatste moment is Igor bereid om de baby te vermoorden, maar als hij hem ziet, hem vasthoudt, kan hij niets meer doen, is het onmogelijk voor hem om zijn taak te vervolledigen. Het is uiteindelijk de moeder die zelf haar baby moet vermoorden. Ergens is het ook een paradox; de stoere kan

¹³² Verhulst 2003 : 51

¹³³ Verhulst 2003 : 60

het niet aan, wel de jonge moeder die het vuile werk uiteindelijk doet. Ik moet hier denken aan de film *The Pianist* (2002) van Roman Polanski, waar een joodse moeder haar baby met een kussen vermoordt omdat de baby weent terwijl ze aan het schuilen zijn voor de nazi's. Als je in staat bent om je eigen kind te vermoorden, dan is een deel van je ziel voorgoed verdwenen. Verhulst haalt het empathische uit zijn personages.

Gevoel?

Zoals ik al eerder vermeldde heb je tijdens het lezen soms een grijns die tevoorschijn komt omdat er sommige situaties (vooral in het begin) lachwekkend zijn. Voor de rest is het over het algemeen medelijden hebben met die migranten en walgen van sommige verhalen. Je hebt dus ergens wel een subtiele mengeling van humor en haat die nodig is om een satire te hebben.

Het uitlezen van het boek is zoals een zware kater meemaken; je probeert er zo snel mogelijk van af te geraken maar je hart blijft maar in je hoofd bonzen. Ik durf te denken dat de meerderheid van de bevolking wel weet wat het is om aan een zware kater te lijden en dat gevoel probeert men zo vaak mogelijk te ontwijken. Hetzelfde gebeurt met sommige beelden, scènes die in het boek voorkomen; neem de verjaardag van Stipe, bijvoorbeeld.

*“Iedere donderdag, van drie tot vijf, bereid ik mij met de hulp van Annick voor op de dood. Volgens haar lucht mij dat op, volgens mij krijg ik daar een stijve van.”*¹³⁴

Dit is een perfect voorbeeld van wat ik bedoel. Annick is de psychologe van het centrum, die wekelijks met Bipul praat. Hij vertelt haar dat als hij terug naar zijn land moest gaan hij hoogstwaarschijnlijk vermoord zou worden. Annick kan daar alleen op antwoorden dat zij daar niets voor kan doen en dat Bipul zich alvast moet voorbereiden op zijn dood mocht hij teruggestuurd worden. Hij krijgt dan een stijve omdat hij een vrouw ziet en hij sinds maanden geen seksueel contact heeft gehad; dat is ongelooflijk ironisch natuurlijk, de associatie van de dood en het vermaak.

Freud, in zijn boek *Jenseits des Lustprinzips* (1920), heeft het over twee soorten driften, instincten: die van het leven en de dood. De instincten van het leven (vermaak,

¹³⁴ Verhulst 2003 : 93

reproductie, eten, enz.) behoren tot de *Eros*. Die van de dood (verslavingen, trauma's, sadisme, enz.) behoren tot de *Thanatos*. Eerst beweert hij dat het onmogelijk is om een mengeling te hebben tussen die twee instincten, m.a.w.: Bipul kan, volgens Freud, seksueel niet geprikkeld worden terwijl hij aan de dood denkt. Wel geeft hij verder een hypothese: in het geval van liefde zou zulke mengeling kunnen ontstaan. Liefde voor een object gaat gepaard met een vorm van haat. Het gaat om een subtiel equilibrium, maar haat kan voor verschillende redenen belangrijker worden (denk maar aan masochisme). Gezien de traumatische ervaringen van Bipul (de slachting van zijn familie, zijn vlucht naar België, het leven in het centrum), we zouden kunnen begrijpen dat Bipul eventueel aan zulke perversie lijdt¹³⁵.

Tijdens het lezen van het boek hebben we dit exact gevoel. Het is verschrikkelijk wat er met Bipul gebeurt, en toch zijn er onverwachte twisten die grappig zijn.

8.3.2 Geschiedenis

Problemski Hotel is zonder twijfel een fictie, al werd materiaal uit het 'echte leven' geput. We zouden eventueel kunnen argumenteren dat het een satirische monoloog is van Bipul die continu commentaar geeft op wat er gebeurt (een monoloog die dan af en toe onderbroken wordt door dialogen).

Verder kan men volgens mij een link leggen met *Gulliver's Travels* van Swift. Bipul is iemand die in een onbekend land aankomt en die kennismakt met allerlei vreemde personages die elk bekommernissen hebben, die elk een verhaal te vertellen hebben. Bipul, zoals Gulliver, reist dan tussen die verschillende figuren, die verschillende anekdotes. Tijdens zijn reis merken we ook dat Bipul (nogmaals net zoals Gulliver) langzamerhand het geloof in de mensheid verliest.

Ik denk ook dat het niet vreemd is om *Problemski Hotel* te vergelijken met *1984* van Orwell. Niet dat België een autoritaire dictatuur is, het gaat hier om de transformatie van de twee hoofdpersonages van die twee boeken. Winston Smith (hoofdpersonage van *1984*) rebelleert in het verhaal tegen de dictator Big Brother en zijn regering. Hij wordt opgepakt en gebrainwasht. Uiteindelijk wordt Winston een verdediger van de ideologie van Big

¹³⁵ Freud 1920 : 48-49

Brother door de brainwashing en de folteringen die hij heeft moeten doorstaan. Bipul heeft van kleins af aan een trauma dat hem ‘helpt’ om die rampzalige situaties zo objectief mogelijk te kunnen omschrijven. Verhulst kiest ook om geen overbodig pathos te gebruiken, die anekdotes zijn bijgevolg nog pijnlijker.

8.3.3 Waarop wordt nu een satire gedaan?

Er wordt een satire gedaan op verschillende elementen, al is het niet even duidelijk als voor *De Geruchten*. Eerst kunnen we zeggen dat er een satire is van de racistische/kortzichtige Vlaming, zijn naïviteit en cultuur (zoals Claus met *Borgerocco* en *De Geruchten*). Hier gaat het dan vooral om Ramona en haar kapsalon:

*“En hoewel ze zijn type niet is, kan hij het niet laten voortdurend aan haar kut te denken, die waarschijnlijk in eigen nat in haar gedemodeerde onderbroek ligt te drijven. Een gekonfijte kut.”*¹³⁶

*“[...] tussen twee torens tijdschriften over diëten zonder moeite en bekende domme ganzen”*¹³⁷

*“Rajib voelt hoe de oude teven vanonder hun krulspelden en vanachter hun roddelblaadjes hem aangapen. Ze hebben het over ‘m, en denken er nog geen seconde aan dat hij misschien wel hun taaltje begrijpt, zelfs al spreken ze het dialect van een hol waar sinds eeuwen de inteelt wordt ingezegend door een pastoor. Ze hebben het over een vreemde, een vuilaard, de zoveelste asielzoeker.”*¹³⁸

*“Dit meneer Mokka, dit heet nu wassen. Zeg het eens mooi: wassen”*¹³⁹

Het eerste citaat is wat Rajib over Ramona denkt. Het is toch moeilijk als lezer om niet te lachen met “gekonfijte kut”, al is het walgelijk. Die ‘domme ganzen’ is waarschijnlijk een referentie naar de BV’s. Het is ook zo realistisch, als lezer kan je maar die situatie

¹³⁶ Verhulst 2003 : 24

¹³⁷ Verhulst 2003 : 25

¹³⁸ Verhulst 2003 : 25

¹³⁹ Verhulst 2003 : 26

herkennen; je zit op je beurt te wachten in een kapsalon, ziet een stapel tijdschriften van vorig jaar met duizend tips om te vermageren zonder een vinger te bewegen of hoe Mathieu X en Laura Y gescheiden zijn nadat stoute Mathieu X overspel pleegde.

Dan is er over het algemeen een satire op de manier waarop migranten moeten vluchten en overleven:

“Ze lokken de sukkelaars, je bent er welkom zonder papieren, en het enige dat je daarvoor moet doen is in een container kruipen en zorgen dat je stikt nog doodvriest. Het lijkt wel een gezelschapsspel, Schippertje Mag Ik Overvaren Ja Of Neen. Lollig volk, die Britten...”¹⁴⁰

“Ze kan dagelijks baantjes trekken door het zwembad (...) en zich trainen om naar Engeland te zwemmen.”¹⁴¹

“Even moet het hem zijn ontgaan dat hij zich in kapitalistische hemisferen bevindt, dat dit Europa is, waar alles te koop kan worden aangeboden, auto’s zowel als echtgenotes.”¹⁴²

“Maar belangrijk was toch dat de vrieskou verdween. Hij had net zo goed kunnen zeggen dat het opnieuw beter weer wordt om in een container te zitten”¹⁴³

Er wordt ook een satire gemaakt op het ministerie van Binnenlandse Zaken en het centrum zelf:

“Ze (afrikanen) moeten iets aan die vrolijkheid gaan doen vind ik, straks geloven ze er bij de Binnenlandse Zaken geen reet van dat hun leven ginder stukken slechter is dan dat van de gemiddelde kameel.”¹⁴⁴

“Het Oude Continent is vol, zeggen ze, er is geen plaats voor ons. Precies of ze iedereen altijd hebben gevraagd of het hun schikte dat ze hun kolonie in andermans

¹⁴⁰ Verhulst 2003 : 30

¹⁴¹ Verhulst 2003 : 46

¹⁴² Verhulst 2003 : 79

¹⁴³ Verhulst 2003 : 83

¹⁴⁴ Verhulst 2003 : 21

woonkamer installeerden. Maar dat is een persoonlijke mening, en die wordt niet gevraagd.”¹⁴⁵

“[...] waarom ze jouw huis in de fik staken, je dochters verkrachtten [...] en de darmen van je vader aan de honden gaven [...]”¹⁴⁶

“Ten tweede mag ik hopen dat de dood niets anders dan de dood is. Bespaar mij hiervan dat ik tot mijn grote verbazing in een of andere hiernamaals beland waar ik eerst nog eens asiel moet aanvragen.”¹⁴⁷

“[...] de directie beslist dat wij voortaan een fietsexamen moeten afleggen, theoretisch en praktisch [...] Zodat iedereen weet dat een verkeerslicht geen kerstversiering is.”¹⁴⁸

“De Lovely Planet Guide Problemski Hotel is het ultieme handboek over het asielcentrum in pocketformaat”¹⁴⁹

Het tweede citaat komt in een passage voor waar Bipul met een andere migrant praat. Ze vertellen dat ze in Brussel op het ministerie een paar minuutjes krijgen om uit te leggen waarom ze in België willen komen wonen.

Dan wordt er nog een satire gemaakt op de verschillende culturen aanwezig in het centrum:

“Die kont en haar gezang... shit man. We raden haar aan te oefenen op het droevere smoelwerk als men ginder in Brussel wil geloven dat haar vagina aan flarden is geknipt en dat ze Fort Europa bestormde in de hoop dat haar dochtertjes niet hetzelfde moest overkomen.”¹⁵⁰

¹⁴⁵ Verhulst 2003 : 36

¹⁴⁶ Verhulst 2003 : 49

¹⁴⁷ Verhulst 2003 : 56

¹⁴⁸ Verhulst 2003 : 72

¹⁴⁹ Verhulst 2003 : 90

¹⁵⁰ Verhulst 2003 : 21

“Maar toch, nu de neger op het punt stond zich onder de douchekop te zetten zou hij het niet laten op empirische wijze een eind te maken aan de wijdverspreide twijfel omtrent de lengte van een negerlul.”¹⁵¹

“En éénmaal aangekomen op de plaats van bestemming doet het wijffe wat haar in haar thuisland de dood door steniging zou hebben gekost: het ventje verlaten.”¹⁵²

“Shaukat hangt een van die geloofsovertuigingen aan waarbij het belang van de vrouw wordt gereduceerd tot een stuk niet eens meer dampende stront. Wij zagen hem het mens meer dan eens een rammeling geven. Hij klopte er niet naast.”¹⁵³

“Al hoeft die mekka-rock dan ook weer niet op volume vijftig te staan. En al helemaal niet om drie uur 's nachts.”¹⁵⁴ (over de Ramadan)

“De taak van de neger is onze kinderen angst aanjagen. Zijn die kinderen stout, dan stopt die moor hen in een zak.”¹⁵⁵ (over Zwarte Piet)

Ten laatste wil ik nog één citaat delen dat zo goed als de definitie is van wat *Problemski Hotel* belichaamt. Ergens is het ook een manier om satire te definiëren:

“Pius' reisgids zou op het eerste gezicht kunnen opgevat worden als een sarcastisch tussendoortje, maar het heeft er meer van weg dat de auteur in kwestie het meent.”¹⁵⁶

8.3.4 Moderniteit van het onderwerp: vandaag nog relevant?

Zoals ik al zei zijn er in België nog veel problemen met de integratie van migranten. Als we nu op wereldniveau de situatie analyseren, dan merken we dat de situatie ook niet uiterst positief is.

¹⁵¹ Verhulst 2003 : 33

¹⁵² Verhulst 2003 : 45

¹⁵³ Verhulst 2003 : 45

¹⁵⁴ Verhulst 2003 : 53

¹⁵⁵ Verhulst 2003 : 54

¹⁵⁶ Verhulst 2003 : 91

Denk maar aan Carola Rackete die in 2019 migranten redde in de Middellandse Zee en die die migranten (waarvan een baby ondertussen gestorven was) veilig naar Lampedusa wou brengen. De politie had toen geweigerd om de boot te aanvaarden in hun haven, waarop Kapitein Rackete besloot om toch de haven binnen te varen. Toen ze aangemeerd was, werd ze onmiddellijk gearresteerd om dan later terug vrijgesteld te worden dankzij een Italiaanse rechter¹⁵⁷.

In dezelfde periode werd in Libya een entrepot gebombardeerd (door de Libische leger zelf) waarin honderden migranten wachtten om naar Europa gestuurd te worden. Volgens de VN was het een misdaad tegen de mensheid. Veertig mensen waren op slag dood en honderden raakten gewond¹⁵⁸.

In Amerika werd in 2019 een budget van maar liefst 2,5 miljoen dollar vrijgemaakt voor het bouwen van de muur van Trump. Die laatste heeft er nog voor gezorgd dat de regels om in Amerika verwelkomd te worden strenger zijn¹⁵⁹.

In 2020 had Turkije Europa in zijn greep omdat de regering ermee dreigde de grenzen te openen en daarmee miljoenen migranten naar Europa te laten gaan. Daarop volgden belangrijke migrantenbewegingen die zich richting de Griekse grenzen hebben begeven, denkend dat de grenzen echt opengingen. Sommige van hen probeerden zelfs de Griekse kust met de boot te bereiken, maar ze werden weggejaagd door kustwachters met speren en kogels¹⁶⁰.

Ik denk dat dit genoeg voorbeelden zijn die aantonen dat de situatie voor sommige migranten in de wereld echt niet optimaal is. Daarbij kan dus gezegd worden dat het onderwerp van Verhulst nog heel actueel is. Zelf heb ik kennissen die voor Fedasil werken, en ze bevestigen dat de migranten inderdaad hopeloos op een brief wachten van de ministerie van Binnenlandse Zaken en dat ze kleding kunnen kopen met bonnetjes die door de centra gegeven worden (beide worden beschreven in het boek).

¹⁵⁷ <https://www.lesoir.be/234315/article/2019-07-02/migration-la-capitaine-du-sea-watch-carola-rackete-declaree-libre-par-la-justice> (geraadpleegd 02/07/2019)

¹⁵⁸ <https://www.france24.com/fr/20190703-libye-raid-aerien-morts-camp-migrants-tajoura-haftar> (geraadpleegd 03/07/19)

¹⁵⁹ https://www.liberation.fr/planete/2019/08/30/immigration-trump-met-la-peur-aux-frontieres_1748427 (geraadpleegd 31/08/19)

¹⁶⁰ https://www.francetvinfo.fr/monde/europe/migrants/video-des-migrants-attaques-en-mer-par-des-garde-cotes-grecs_3850609.html (geraadpleegd 17/04/2020)

8.4 Analyse van *De Helaasheid der Dingen*

8.4.1 Punten van Highet

Is er een duidelijke *pedigree*?

De Helaasheid der Dingen behoort tot verschillende genres. Het gaat eerst en vooral om een autobiografisch roman. De inhoud van het boek werd dus geïnspireerd op waar gebeurde feiten en dankzij de biografie van Verhulst weten we ook dat het boek zijn jeugd beschrijft.

We kunnen zeggen dat het een boek is met een sterke sociale dimensie. Hoewel er heel wat humor aanwezig is, we hebben als lezer toch stof tot nadenken; kinderen die in armoede leven en soortgelijke dingen meemaken bestaan. Wat kunnen we eraan doen?

Verder kunnen we het boek vergelijken met *De Geruchten* omdat het om een dorpje gaat, Reetveerdegem, en het verhaal grotendeels in verschillende cafés plaatsvindt. Zowel voor Claus als voor Verhulst zijn cafés zo te zien belangrijke zuilen van ons cultureel erfgoed. Ook heeft *De Helaasheid* dezelfde *modus operandi* als *De Geruchten* en *Problemski Hotel* als het op vertelstructuur aankomt. Je hebt korte, bondige hoofdstukjes die elk een anekdote vertellen met nieuwe personages die hier en daar in het verhaal komen.

Verder doet het boek mij denken aan twee Franstalige films, het gaat om: *La vie est un long fleuve tranquille* (1988) en *Les Tuches* (2011). Beide verhalen hebben het over arme, marginale families die in contact komen met de bovenste lagen van de maatschappij. Het zijn parodieën van onze maatschappelijke toestand. Je hebt dus soortgelijke *settings* en situaties die in die drie verhalen voorkomen. Wel verschilt *De Helaasheid* lichtjes van die twee verhalen omdat het cynisch is en het uiteindelijk niet bedoeld is om honderd procent grappig te zijn. Het boek is genuanceerder.

Werd de verhaallijn al eerder gebruikt?

Dit is een vrij paradoxale vraag wetend dat het autobiografisch is: iedereen heeft een eigen verhaal. Wel zijn er herkenbare elementen die door andere auteurs al lang gebruikt werden. Een auteur die zijn jeugd wil vertellen maar ze lichtjes vermomt, is niet nieuw (denk maar aan *Moi, Boy* van Roald Dahl, 1984). Ook is een ander thema aanwezig dat al gebruikt is; een volwassene keert terug naar zijn geboortedorp om herinneringen op te zoeken. In de

tweede generatie-literatuur heb je dat vaak. Meestal zijn het kinderen van migranten die vertellen hoe ze met hun ouders of op eigen houtje teruggaan naar waar ze vandaan komen.

We kunnen ook een parallel maken tussen *De Helaasheid* en *Problemski Hotel* omdat beide verhalen een cirkelvormige vertelstructuur hebben; in *Problemski Hotel* zijn het de muggen die op een fotomodel missen om de foto dramatischer te maken, in *De Helaasheid* is het een jongetje dat met armoede in contact komt en slechte manieren overneemt:

“ ‘ Papa?’

‘ Ja jongen?’

‘ Ik moet zeiken. ’

‘ Wat zeg je?’

‘ Ik moet zeiken. ’

‘ Je bedoelt dat je moet plassen. Pipi doen. ’

‘ Ja, papa. ’

‘ Ik wil dat woord zeiken niet meer horen, heb je dat verstaan? Het is een vuil woord.

*Een vuil woord voor vuile mensen. ’ ’*¹⁶¹

Die cirkelvormige vertelstructuur is ook te merken in de manier waarop volwassen Dimmetrie naar zijn zoon kijkt. Hij is een beetje zoals zijn moeder geworden, zijn eigen kind kan hem maar weinig schelen:

“ Ik ben zijn vader en zo zou ik me ook moeten voelen, maar ik ga er niet kapot aan dat ik hem slechts tweewekelijks zie. ”¹⁶²

“ Ik haat de triomfantelijke blik in de ogen van dat kind. Een hoerenblik, een blik van iemand die zijn sympathie zal schenken aan de meest biedende. ”¹⁶³

Onderwerp: concreet? Hier en nu?

De onderwerpen zijn armoede, gescheurde families, werkloosheid, alcoholisme; het zijn problematieken die al eeuwenlang bestaan. Armoede en werkloosheid zijn trouwens

¹⁶¹ Verhulst 2006 : 207

¹⁶² Verhulst 2006 : 195

¹⁶³ Verhulst 2006 : 198

onderwerpen die meer en meer aandacht kregen na de eerste industriële revolutie, toen er een echte kentering van visie en attitude plaatsvond; nietsnutten (zoals de middeleeuwse aristocratie toen deed) was niet meer een symbool van rijkdom maar wel van luiheid en mislukking¹⁶⁴. Kinderarmoede is een probleem dat in België toen aanwezig was (en vandaag, helaas, is het nog steeds aanwezig). Volgens Jeroen Olyslaegers (Vlaamse schrijver en activist) leeft 25% van de Antwerpse bevolking in armoede (cijfer van 2013). Kinderen die de eerste drie jaren van hun leven arm zijn kunnen er heel moeilijk uit geraken; ze zijn sociaal gedetermineerd^{165 166}. Het onderwerp van Verhulst is dus actueel en ik durf te zeggen dat het een tijdloos karakter heeft omdat armoede deel uitmaakt van elke samenleving.

Schrijfstijl?

Zoals voor *Problemski Hotel* hebben we een ik-verteller (Dimmetrie) die de lezer door de anekdotes brengt. Wel is de ik-verteller (zoals Bipul) niet echt te vertrouwen in die zin dat hij voor een jongetje een zeer cynische en volwassen manier heeft om te beschrijven wat er in het verhaal gaande is (natuurlijk groeit onze ik-verteller en is hij *echt* volwassen aan het einde van het boek). In beide boeken is het Verhulst zelf die zijn hoofdpersonages gebruikt om zijn opinie te geven.

Het boek is op een virtuoze manier geschreven, je hebt tegelijkertijd een afrekening met en een sublimatie van het verleden van Verhulst. Hij gebruikt dan ook een zeer rauwe, sensorische manier om zijn scènes en personages tot leven te brengen:

*“De vette olie waarin de ansjovis had gedreven droop van hun kinnen en werd afgeveegd met een mouw van een uitgerafelde pullover, als ze daar niet te lui voor waren”*¹⁶⁷

Gebruik van satirische wapens?

De Helaasheid der Dingen bevat een overvloed aan satirische wapens van Highet. We kunnen beginnen met het feit dat de personages hun dialecten gebruiken. Er is ook geweld aanwezig in het boek; tijdens de pelgrimstocht gaan de Verhulsten vechten met mannen in

¹⁶⁴ https://www.ocmwgent.be/assets/documents/Armoedebestrijding/Armoedebeleidsplan_Wetenschappelijk%20onderzoek.pdf (geraadpleegd 18/04/2020)

¹⁶⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=mn6iaiO7k9U&t=59s> (geraadpleegd 18/04/2020)

¹⁶⁶ <https://www.dewereldmorgen.be/artikel/2013/01/21/jeroen-olyslaegers-en-occupy-antwerpen-armoede-in-a-nie-me-maa-nie-me-ons/> (geraadpleegd 18/04/2020)

¹⁶⁷ Verhulst 2006 : 15

een café waar ze zelden naartoe gaan. Ook wordt verondersteld dat de cafés vrij gewelddadig zijn:

*“De stoelen en de tafels waren er sober en goedkoop omdat ze toch maar werden stukgesmeten tijdens ruzies waarvan de oorzaak onmiddellijk werd vergeten en die nooit langer aansleepten dan één dronkenschap.”*¹⁶⁸

Daarnaast is er vaak sprake van onzedelijkheid omdat de familie Verhulst dag in dag uit drinkt, rookt, achter de meisjes aan zit en een baan hebben voor haar niets minder dan surrealisme is. Ik heb toch de indruk dat op sommige momenten er zekere personages en gebeurtenissen overdreven weergegeven werden door Verhulst. Neem de alcoholische ronde van Frankrijk bijvoorbeeld.

Een ander wapen dat Verhulst gebruikt, is het heel nauwkeurig beschrijven van gebeurtenissen. Daarmee verontvaardigt hij de lezer, wat volgens Highet eigenlijk een mogelijke manier is om een goede satire te maken. (1.1 Définitie, toevoegingen op puntje 7):

*“Zijn darmen zaten helemaal onder de kanker, en om zich te ontlasten beschikte hij over een schijtzak, waarmee hij enige tijd terug tot zijn grote verbazing op de operatietafel was ontwaakt. Hij moest nooit meer naar toilet, alles pruttelde gewoon in die zak die daar aan zijn bierbuik bengelde.”*¹⁶⁹

Gevoel?

Het is heel moeilijk om niet te moeten lachen bij sommige situaties. Soms is het zodanig burlesk dat het twijfel opwekt; is dit deel nu écht autobiografisch of is het verzonnen? In ieder geval is het eerste deel van het boek echt grappig (al is het onderwerp zelf serieus en moet het moeilijk zijn om zo te moeten leven). De lezer krijgt een heel ander gevoel eens hij naar het tweede deel van het boek overschakelen; wanneer Dimmetrie volwassen is geworden. De haat die hij voor zijn moeder heeft, het feit dat hij afstand wil houden van zijn geboortedorp; de pret is over en de realiteit slaat hard toe. Als lezer beginnen we te begrijpen

¹⁶⁸ Verhulst 2006 : 17

¹⁶⁹ Verhulst 2006 : 22

dat het niet zo grappig was als het leek, en dat het voor kinderen volkomen ongeschikt is om zo op te groeien. Je hebt dus als lezer de twee gevoelens die nodig zijn om een satire te hebben. Het volgend citaat illustreert op een nauwkeurige manier wat ik bedoel:

“Aan de hoofdingang stond gelukkig een kankerpatiënt, die hebben meestal sigaretten bij de hand.”¹⁷⁰

Het boek is een mengeling van vette humor met een sterke dosis minachting.

8.4.2 Geschiedenis

De Helaasheid der Dingen is een fictie met autobiografische elementen die rechtstreeks uit het leven van de auteur gehaald zijn. Zoals voor *Problemski Hotel* kunnen we argumenteren dat het ook een satirische monoloog is omdat Verhulst zich vermomt als een jongetje (maar hij verradt zich door zijn taalgebruik) en daarmee gaat hij dan zijn kritiek uiten. In het boek is het wel duidelijk dat zijn satire heel gericht is op zijn familie en geboortedorp (al wordt het op een onrechtstreekse manier gedaan).

We kunnen argumenteren dat het ook een parodie van sociaal geëngageerde literatuur is, een soort van *Pieter Daens* met overdreven, bombastische personages en een overweldigende hoeveelheid bier. Het gaat dan om een burleske parodie van het genre (zoals vermeld wordt in het punt over parodie 1.2.3).

Als we nog verder gaan zoeken dan is *De Helaasheid der Dingen* een Vlaamse versie van *Alice's Adventures in Wonderland* (1865) waar Dimmetrie dan Alice is en ongelooflijke dingen meemaakt. Waar de personages zo overdreven zijn dat ze vergelijkbaar zijn met de *Cheshire Cat* of de *Mad Hatter*. Die laatsten begeleiden Dimmetrie dan tijdens zijn jonge jaren; *De Helaasheid der Dingen* zou een Bildungsroman zijn die de kleine Dimmetrie voorbereidt op de absurditeit van de wereld.

8.4.3 Waarop wordt nu een satire gedaan?

¹⁷⁰ Verhulst 2006 : 166

Verhulst maakt hier duidelijk een satire van sommige familieleden en van zijn geboortedorp. Wat al typisch is voor een satire is dat *Reetveerdegem* niet bestaat, het is een verzonnen naam die Verhulst aan zijn dorp geeft. Als lezer weten we dus al dat Verhulst het fictieve van zijn verhaal wil benadrukken en dat hij niet frontaal zijn familie en de gebeurtenissen van zijn jeugd wil aanvallen. Laten we beginnen met de nonkels en de vader die verre van erudiet zijn:

“’Isaac Newton, zeg ik u godverdomme’

[...]

‘Ik moet u ontgoochelen, mevrouw Peeters, het juiste antwoord op deze vraag was Isaac Newton.’

‘Amai, gij zijt precies nog zo stom niet als dat gij eruitziet.’

‘Het is een heruitzending, sukkelaar. Wacht, ik ga mee een pint drinken.’”¹⁷¹

“De laatste jaren was ze het beu geraakt haar slaap te moeten onderbreken voor vriendelijke agenten die mijn laveloze ouwe uit de goot hadden geraapt en hem thuis kwamen afleveren”¹⁷²

“Onze Potrel had meer verwacht van een wereldkampioenschap zuipen, had gehoopt dat het de totale zuiper zou onthullen aan de wereld, iemand die alle pijpen van het drankorgel bespeelde.”¹⁷³

“Onze aandacht voor vrouwenlichamen bleef een constante, maar de klemtoon kende seizoenen, zoals de meeste dingen in het leven.”¹⁷⁴

Ook wordt een satire gemaakt op de integratie van vreemdelingen. De Verhulsten zijn hun TV aan de deurwaarder kwijt maar willen absoluut het concert van Roy Orbison zien dus beslissen ze om bij een jong koppel Iraniërs op bezoek te gaan om het concert te bekijken en om zich plat te zuipen. Terwijl die Iraniërs eigenlijk vrienden willen maken met

¹⁷¹ Verhulst 2006 : 17

¹⁷² Verhulst 2006 : 49

¹⁷³ Verhulst 2006 : 53-54

¹⁷⁴ Verhulst 2006 : 89

hun buren en meer over de Vlaamse cultuur leren. Ik denk dat ze een mooi overzicht hebben gekregen van wat sommigen in staat zijn te doen.

“Maar wat gafje wat je niet geven kon aan mensen die je niet kende? Wel, we hadden nog een bak bier in de stal staan, dat moest volstaan. En voor de vrouw namen we de sanseveria mee die op de televisie had gestaan.”¹⁷⁵

“‘Mijn naam is Sawasj!’

‘Sawatte?’

‘Sawasj.’

‘Sawasj? Wasj, zoals in car-wash?’¹⁷⁶

“We applaudisseerden zoals beesten. Onze Potrel floot op zijn vingers. En we genoten van de blos die haar wangen overwoekerde. Dat wisten we dan ook weer, dat bruine mensen blozen konden”¹⁷⁷

Het laatste citaat komt voor net nadat Mehti, de Iranese vrouw, een paar Nederlandse verzen van buiten opzegde. Wat we hier kunnen merken is dat de Verhulsten zich blijkbaar meer moeten integreren dan hun Iranese buren, wat natuurlijk vrij paradoxaal is.

Verder wordt ook een satire gemaakt op het geloof:

“Telkens wanneer onze Potrel en ik het erf betraden snokte de hond haar ketting strak en baden wij tot een God waarin wij voor ons profijt ineens maar weer geloofden dat de betonnen paal waaraan de ketting was vastgemaakt stand mocht houden.”¹⁷⁸

“De ernst van zijn besluit zou helemaal onderuit gehaald worden bij de aanblik van een frisse pint. Onze duivel. Mensen geloofden in God, maar de duivel geloofde tenminste nog in ons”¹⁷⁹

¹⁷⁵ Verhulst 2006 : 79

¹⁷⁶ Verhulst 2006 : 80

¹⁷⁷ Verhulst 2006 : 82

¹⁷⁸ Verhulst 2006 : 37

¹⁷⁹ Verhulst 2006 : 110

Er wordt ook een satire gemaakt van de welvarende sociale klassen die niet vermengd willen worden met de lagere klassen:

“Mijn vader heeft gezegd dat ik niet meer met jou mag spelen”¹⁸⁰

“Niet kwaad zijn op mij. Het is mijn vader, echt waar. Hij vreest dat je mij zal leren roken en drinken en zo. En stelen. Ik moet bij mijn soort blijven.”¹⁸¹

Als laatste citaat wil ik, zoals voor *Problemski Hotel*, het volgende delen, een citaat waarvan Verhulst zijn titel heeft ontleend en die de cyclus van het boek mooi weergeeft:

“Maar ik wou even alleen zijn met mijn grootmoeder, voor het laatst. In een cafetaria vol lekkende mensen, en jengelende kinderen die andere bezoekers hadden gebracht, ter compensatie, of om er de nadruk te leggen dat het leven van de oude doorgegeven was, als stokjes in een eeuwige estafette waar niemand de zin van kent maar waar men zich aan vastklampt in de grote helaasheid der dingen.”¹⁸²

8.4.4 Moderniteit van het onderwerp: vandaag nog relevant?

Kinderarmoede en problematische kinderjaren zijn sinds 2006 helaas niet plotseling verdwenen en hebben volgens mij ook een tijdloos karakter. Tijdloos en ook overal aanwezig ter wereld; volgens UNICEF leeft één op de drie kinderen in armoede. 385 miljoen van hen leven in extreme armoede en één Europees kind op de vier bevindt zich of zal in armoede verkeren¹⁸³. Helaas is kinderarmoede nog steeds niet de prioriteit voor vele regeringen.

In België is de situatie ook niet optimaal; volgens een studie (universiteit Amsterdam, Koning Boudewijnstichting) zijn 15% van de Belgische kinderen arm. In Brussel zijn het 29% van de kinderen, in Wallonië 22% en in Vlaanderen 8%. In Brussel wordt de situatie als ernstig beschouwd¹⁸⁴.

¹⁸⁰ Verhulst 2006 : 118

¹⁸¹ Verhulst 2006 : 124

¹⁸² Verhulst 2006 : 181

¹⁸³ <https://www.unicef.org/social-policy/child-poverty> (geraadpleegd 18/04/2020)

¹⁸⁴ https://www.knack.be/nieuws/belgie/nieuwe-studie-kinderarmoede-in-belgie-groter-dan-in-onze-buurlanden/article-normal-1406357.html?cookie_check=1587228766 (geraadpleegd 18/04/2020)

Op vlak van alcoholisme is België ook een slechte leerling. Gemiddeld drinkt elke Belg 11 liter pure alcohol per jaar, wat maakt dat België in het gemiddelde ligt van Europa (Europa is het continent waar er het meest alcohol gedronken wordt ter wereld)¹⁸⁵.

Bijgevolg kan men zeggen dat het onderwerp actueel is, vooral in België, waar de cijfers zo te zien niet bemoedigend zijn.

¹⁸⁵ <https://www.belgiqueenbonnesante.be/fr/etat-de-sante/determinants-de-sante/consommation-d-alcool>
(geraadpleegd 18/04/2020)

IX. Verdere studies

Met mijn master thesis tracht ik een overzicht te geven van wat satire is en hoe Claus en Verhulst ermee aan de slag gaan. Omdat het juist een master thesis is moet ik me beperken tot een klein aantal boeken die ik analyseer. Wat, in de eerste plaats, interessant zou zijn, zou om het volledige oeuvre van Claus en Verhulst grondig te analyseren om na te gaan of ze *de facto* satire of satirische elementen gebruiken in hun werk. Of waren mijn geanalyseerde boeken uitzonderingen en wouden de twee auteurs hun repertoire simpelweg verbreden?

Daarnaast kan er volgens mij ook een vergelijking gebeuren tussen de vier werken van mijn auteurs en werken die tot het naturalisme behoren. Ik denk dat er sommige elementen van het naturalisme in mijn geanalyseerde werken tevoorschijn komen. Ik verwijs dan, onder andere, naar sociaal determinisme in het geval van Fadoea of familie Verhulst (Fadoea zal zich nooit volledig integreren en familie Verhulst zal nooit uit de armoede geraken). Het zou interessant zijn om dit te vergelijken met het werk van Zola, Couperus of nog Van Eeden.

Natuurlijk zou het ook interessant zijn om specifieke cijfers te hebben over het aantal exemplaren van die boeken die internationaal verkocht zijn. Dan kunnen we heel nauwkeurig nagaan waar de boeken het meest succes hebben. We zouden zelfs kunnen nagaan wat maakt dat die boeken in het buitenland verkocht worden; zijn het de verhalen? De personages? De titels van de boeken? De kaften? De roem van de auteurs? Dit zou dan wel eerder een marketinggerichte studie zijn.

Ik denk wel dat mijn thesis op verschillende manieren verdergezet kan worden. Het is een interessant onderwerp die veel omvat. Mocht ik verder werken, dan zou ik de rest van het oeuvre van Claus en Verhulst uitpluizen op zoek naar satirische elementen maar ook andere elementen (zoals naturalistische elementen of mythologische elementen bij Claus).

Het schrijven van mijn thesis is een verrijkende ervaring geweest. Niet alleen heb ik veel bijgeleerd over Claus, Verhulst en satire in het algemeen, ik heb ook geleerd om dieper te analyseren en om linken te zoeken tussen verschillende gegevens. In Nederlands schrijven is niet altijd eenvoudig geweest, wel was het erg leerzaam. Dit zijn allemaal vaardigheden die voor mij, als toekomstige tolk (NL/EN < FR), heel nuttig zullen zijn.

X. Conclusie

Zoals ik in het begin schreef, is cultuur een verzameling van dingen die een volk samenhoudt. De Vlaamse cultuur kan aan die regel niet ontsnappen; ze is een overvloed aan gedachtegoed, aan erfgoed, aan emoties. Claus en Verhulst, met de werken die ik in mijn thesis heb geanalyseerd, hebben besloten om ons kantjes te tonen van Vlaanderen die bij momenten niet aangenaam zijn, of die volkomen burlesk zijn. Dat is ook normaal. Niets is perfect, ook cultuur niet. Elk huisje heeft zijn kruisje.

Gezien de hedendaagse context is het niet overbodig om auteurs te hebben die als echte klokkenluiders (*whistleblowers*) fungeren. Ze herinneren ons aan onze eigen bekommernissen en tekortkomingen in tijden waarin het aanvaarden van het onbekende moeilijker wordt. Vlaanderen wordt vandaag, zoals ik in het begin zei, snel gekoppeld aan racisme, separatisme of nog kortzichtigheid. Claus en Verhulst weten het goed genoeg: ze raken waar het pijn doet. Ze helpen ook om in te zien hoe sommige attitudes of situaties van buitenaf kunnen overkomen. Ze houden hun lezers een spiegel voor met als simpele vraag: is dit wat het moet zijn?

Onze twee auteurs zijn verdedigers van de Vlaamse cultuur, waarom zouden ze anders hun tijd verspillen om erover te schrijven? En natuurlijk spotten ze een beetje met hun samenleving, maar zoals we in het Frans zeggen: *qui aime bien, châtie bien*. Ze hebben de moed niet opgegeven, ze proberen om hun cultuur op hun eigen manier recht te trekken. Satire gebruiken om dit te doen is de perfecte manier. Als auteur wil je duidelijk een aanklacht maken op een storend, delicaat onderwerp. Wel doen ze dat met steeds kleine hintjes die je eraan herinneren hoe absurd we in feite allemaal zijn, hintjes die je doen glimlachen omdat je je eigen zwakheden herkent in die sukkelaars die door Claus en Verhulst op een magistrale manier tot leven gebracht worden.

Beide auteurs schrijven satire omdat ze er, denk ik, nood aan hebben (zoals het een nood was voor Juvenalis); het is hun expressiemiddel. Ik durf ook te zeggen dat elke samenleving een satirist nodig heeft, zoals ze dokters, advocaten, landbouwers, politieagenten nodig heeft. Samenlevingen waarin een mening geven, die niet de mening van de meerderheid is, strafbaar is, zijn zieke samenlevingen. Het gaat dan om een samenleving waar persoonlijke vrijheden ingeperkt zijn. Samenlevingen waar satiristen aan het werk zijn,

zijn bijgevolg open, ‘gezonde’ samenlevingen. Natuurlijk gaan zij ervoor kiezen om de wantoestanden aan de kaak te stellen, maar zonder wantoestanden waren alle satiristen werkloos. En verhalen schrijven waarin geen problemen voorkomen heeft weinig zin. Verhalen waar alles van begin tot einde goed gaat bestaan niet, of moeten vreselijk saai zijn.

De onderwerpen die Claus en Verhulst gebruiken zijn universeel en hebben een tijdloos karakter. Dat is vrij paradoxaal omdat satiren vaak onderwerpen behandelen in het ‘hier en nu’ en een satire uit de 17^e eeuw vandaag soms helemaal niet meer relevant is omdat we de referenties, het taalgebruik en de namen niet meer kennen. Waarom is dan satire nodig om zulke tijdloze thema’s te behandelen? Omdat het een lichte toon geeft aan wat bekritiseerd wordt, het gemakkelijker wordt voor de lezer om harde realiteiten te verteren. Vergelijk *Daens* van Louis Paul Boon en *De Helaasheid der Dingen* (beschrijving van de sociale omstandigheden in Aalst en denkbeeldige Reetveerdegem). *Daens* is een zware, geëngageerde kritiek van ongeveer 660 bladzijden die de lezer met haat en medelijden achterlaat (haat voor de fabriek bazen die hun werknemers uitbuiten en medelijden voor diezelfde werknemers die amper betaald worden, die als minderjarigen moeten werken, die seksueel misbruikt worden, enz.). Terwijl sommige hoofdstukken in *De Helaasheid der Dingen* bij momenten hilarisch zijn. Wel hebben die boeken dezelfde bedoeling: het bekritisieren van de sociale onrechtvaardigheid in Vlaanderen. Beiden zijn, op hun manier, sociaal geëngageerd. Toch is het aangenamer om *De Helaasheid der Dingen* te lezen, zoals de La Fontaine zei over kinderverhalen: het moet plezant en nuttig zijn. Dat wil niet zeggen dat het werk van Verhulst literair gezien beter is, vooral als het vergeleken wordt met het werk van Boon. Ik denk gewoon dat Verhulst gemakkelijker in de smaak kan vallen omdat hij humor gebruikt. Daarom is het ook gemakkelijker, volgens mij, om zulke boeken in het buitenland te verkopen. En zoals ik het getoond heb in mijn analyse, is humor aanwezig in de vier boeken. Als lezer in het buitenland krijg je dus een kijkje in een andere cultuur, voer voor verdere bezinning en een glimlach.

Ze slagen er dus in om de Vlaamse cultuur te exporteren en om een publiek te raken dat misschien nooit voet in België heeft gezet. *De Geruchten* werd veertien keer vertaald¹⁸⁶, *De Helaasheid der Dingen* werd vijfentwintig keer vertaald¹⁸⁷, *Problemski Hotel* zeventien

¹⁸⁶ <https://letterenfonds.secure.force.com/vertalingendatabase/zoeken> (geraadpleegd 19/04/2020)

¹⁸⁷ <https://letterenfonds.secure.force.com/vertalingendatabase/zoeken?type=titels&query=De%20helaasheid%20der%20dingen&id=a05b0000000nBQiAAM> (geraadpleegd 19/04/2020)

keer¹⁸⁸. Om een tweede voorbeeld voor Claus te geven; *Het Verdriet van België* werd negenendertig keer vertaald¹⁸⁹. Dit zijn redelijk veel vertalingen voor twee prominente auteurs die een cultuur van amper zes miljoen personen willen verdedigen. En zoals we gemerkt hebben werd hun werk ook internationaal goed ontvangen. Ze werden zelfs in die andere landen geprezen voor hun werk. In zekere zin vinden die internationale lezers Vlaanderen, en de manier waarop het beschreven wordt, leuk. We kunnen dus bijna concluderen en zeggen dat Claus en Verhulst er in slagen Vlaanderen in de kijker te zetten, hoewel ze zich er in hun werk erg kritisch over uitlaten.

Satire is een wapen, een manier om een situatie te bekritisieren, om een mening te geven aan een lezer in de hoop dat hij of zij akkoord gaat met wat de auteur verdedigt. Het wordt al eeuwenlang in alle samenlevingen gebruikt en staat niet op het punt te verdwijnen. Satire is namelijk een typisch menselijk communicatiemiddel: kritiek uiten met humor om de impact van de oorspronkelijke boodschap te verzachten is eigen aan de mens. Daarnaast spotten we graag met elkaar. Dat doen mensen nu eenmaal, en Claus zegt het perfect in *De Geruchten* met het volgende citaat. Volgens mij is het een zinvolle samenvatting van mijn thesis en een aangename manier om diezelfde thesis te beëindigen:

*“Maar de mens moet toch iets doen met zijn medemens, hem plagen of hem vogelen.”*¹⁹⁰

¹⁸⁸ <https://letterenfonds.secure.force.com/vertalingendatabase/zoeken> (geraadpleegd 19/04/2020)

¹⁸⁹ <https://letterenfonds.secure.force.com/vertalingendatabase/zoeken> (geraadpleegd 19/04/2020)

¹⁹⁰ Claus 1996 : 46

XI. Bibliographie

1) Geraadpleegde Literatuur

- BODARWE, B., BOURLARD, A., LIBOTTE, B., VONHOFF, P., WOUTERS, M. (2017) *Mediatisch Neoracisme, of de Belgische Splitsing op Papier*. Université de Namur – Namur.
- CLAUS, H. (1996) *De Geruchten*. De Bezige Bij, Amsterdam.
- CLAUS, H. (1995) *Borgerocco*. De Bezige Bij, Amsterdam.
- DEBAILLY, P. (2009) *Le Lyrisme Satirique d'Horace à la Renaissance et à l'âge Classique*. Artikel in : RENNER, B. (2009) *La Satire dans tous ses états*. Droz, Genève.
- DELABASTITA, D. (2015) *A Model for the Interpretation of Narrative Fiction*. Presses Universitaires de Namur, Namur.
- DELABASTITA, D. (2015) *Histoire des Littératures et des Civilisations Anglophones I*. Presses Universitaires de Namur, Namur.
- FREUD, S. (1927) *Au-delà du principe de plaisir*. Payot, Paris.
- GLADDEN, S. (2001) *Reconsidering Oedipus Tyrannus; or, Swellfoot the Tyrant*. University of Colorado Boulder, Colorado.
- HIGHET, G. (1962) *Anatomy of Satire*. Princeton University Press, New Jersey.
- LEIJNSE, E. (2015) *Histoire des Littératures et des Civilisations Néerlandophones I*. Presses Universitaires de Namur, Namur.
- QUINTERO, R. (2007) *A Companion to Satire*. Blackwell Publishing, Oxford.
- SPACKS, P. (1971) *An Argument of Images: the Poetry of Alexander Pope*. Harvard University Press, Massachusetts.
- VERHULST, D. (2003) *Problemski Hotel*. Uitgeverij Atlas, Antwerpen – Amsterdam.
- VERHULST, D. (2006) *De Helaasheid der dingen*. Olympus, Amsterdam.

2) Geraadpleegde Tijdschriften/Kranten

LANE, J. (1996). *Matthew Hodgart, James Joyce Broadsheet*, (45), 3-3. Retrieved April 8, 2020, from www.jstor.org/stable/30076257

MOHSEN-FINAN, K., ZEGHAL, M. (2006). Opposition islamiste et pouvoir monarchique au Maroc: Le cas du Parti de la Justice et du Développement. *Revue française de science politique*, vol. 56(1), 79-119.

3) **Geraadpleegde Woordenboeken**

Van Dale, 2006

Le Robert, 1993

4) **Geraadpleegde Websites**

- <https://bestat.statbel.fgov.be/bestat/crosstable.xhtml?view=1265590a-13b9-48bc-82c9-6bdf2f8e6e53> (06/04/2019)
- <https://www.statistiekvlaanderen.be/reële-economische-groei> (geraadpleegd 06/04/2019)
- https://fr.wikipedia.org/wiki/Immigration_en_Belgique#Histoire
- <https://multimedia.lecho.be/explicatifs/pactemigratoire/qu-est-ce-que-le-pacte-migratoire> (geraadpleegd 14/04/2019)
- <https://www.lesoir.be/196495/article/2018-12-19/la-belgique-ratifie-le-pacte-migratoire-lonu> (geraadpleegd 15/04/2019)
- <https://mythologica.fr/grec/medee.htm> (geraadpleegd 15/04/2019)
- <http://www.cnrtl.fr/definition/satire> (17/04/2019)
- <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/satire> (17/04/2019)
- <https://www.demorgen.be/politiek/verkiezingen-2019-alle-uitslagen-in-kaart~b2a7fe52/> (27/05/2019)
- <https://www.terresceltes.net/ecosse/kilt-et-tartans> (geraadpleegd 27/05/2019)

- <https://www.lesoir.be/234315/article/2019-07-02/migration-la-capitaine-du-sea-watch-carola-rackete-declaree-libre-par-la-justice> (geraadpleegd 02/07/2019)
- https://www.youtube.com/watch?v=63nP0JgJ_TQ Verhulst over “Knetterende Schedels – Roger v/d Velde” (geraadpleegd 03/09/2019)
- <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/10/02/de-vlaams-minister-president-bevoegd-voor-cultuur-du-jamais-vu/> (geraadpleegd 8/10/2019)
- https://www.dbnl.org/tekst/_gid001199701_01/_gid001199701_01_0155.php (geraadpleegd 05/01/2020)
- https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_mass_hysteria_cases (geraadpleegd 30/01/2020)
- <https://www.sociologylearners.com/mass-hysteria-and-moral-panic/> (geraadpleegd 30/01/2020)
- https://nl.wikipedia.org/wiki/De_geruchten (geraadpleegd 04/02/2020)
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Problemski_Hotel (geraadpleegd 04/02/2020)
- <https://www.debezigebij.nl/auteurs/hugo-claus/> (geraadpleegd 01/03/2020)
- <https://www.universalis.fr/encyclopedie/hugo-claus/> (geraadpleegd 01/03/2020)
- https://www.dbnl.org/tekst/bork001nede01_01/bork001nede01_01_0272.php (geraadpleegd 01/03/2020)
- <https://anderetijden.nl/aflevering/617/De-Vijftigers> (geraadpleegd 01/03/2020)
- <https://aardling.com/hugo-claus-biografie/> (geraadpleegd 03/03/2020)
- <https://www.uantwerpen.be/nl/onderzoeksgroep/hugo-claus-centrum/biografie/1990-2008/> (geraadpleegd 03/03/2020)
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Hugo_Claus#Oeuvre (geraadpleegd 03/03/2020)

- <https://npofocus.nl/artikel/7558/wie-is-dimitri-verhulst> (geraadpleegd 04/03/2020)
- <https://www.imdb.com/title/tt1075110/> (geraadpleegd 06/03/2020)
- <http://www.dimitriverhulst.nl/biografie/> (geraadpleegd 08/03/2020)
- <http://www.dimitriverhulst.nl/boeken/> (geraadpleegd 08/03/2020)
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Dimitri_Verhulst (geraadpleegd 09/03/2020)
- <https://www.humo.be/nieuws/schrijver-dimitri-verhulst-wordt-tv-maker-gedaan-met-die-boekskes-ik-ga-filmkes-maken~bdc82895/> (geraadpleegd 10/03/2020)
- <http://www.cosmovisions.com/Juvenal.htm> (geraadpleegd 12/03/2020)
- <https://nl.wikipedia.org/wiki/Juvenalis> (geraadpleegd 12/03/2020)
- <https://www.cnrtl.fr/definition/diatribe> (geraadpleegd 18/03/2020)
- <https://www.cnrtl.fr/definition/parodie> (geraadpleegd 18/03/2020)
- <https://literatuurmuseum.nl/overzichten/activiteiten-tentoonstellingen/pantheon/willem-die-madoc-maakte> (geraadpleegd 19/03/2020)
- <https://www.disney Pixar.fr/films/> (geraadpleegd 20/03/2019)
- <https://www.biography.com/scholar/jonathan-swift> (geraadpleegd 20/03/2020)
- <https://www.britannica.com/biography/Jonathan-Swift> (geraadpleegd 20/03/2020)

- <https://www.britannica.com/biography/George-Orwell/Animal-Farm-and-Nineteen-Eighty-four> (geraadpleegd 21/03/2020)
- <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/04/11/de-stand-van-de-democratie-volgens-yasha-mouk-onze-vrijheid-i/> (geraadpleegd 31/03/2020)
- <https://www.vivreenbelgique.be/11-vivre-ensemble/histoire-de-l-immigration-en-belgique-au-regard-des-politiques-menees> (geraadpleegd 02/04/2020)
- <https://www.britannica.com/topic/Medea-Greek-mythology> (geraadpleegd 02/04/2020)
- https://www.dbnl.org/tekst/anbe001lexi01_01/lvlw00113.php (geraadpleegd 03/04/2020)
- <https://www.europe1.fr/international/pour-viktor-orban-le-coronavirus-est-une-nouvelle-occasion-de-fermer-la-hongrie-aux-migrants-3954875> (geraadpleegd 03/04/2020)
- http://www.allocine.fr/film/fichefilm_gen_cfilm=244406.html (geraadpleegd 07/04/2020)
- <http://remacle.org/bloodwolf/satire/juvenal/satire3.htm> (geraadpleegd 08/04/2020)
- <https://english.princeton.edu/events/news/emeritus-professor-alvin-kernan-obituary> (geraadpleegd 08/04/2020)
- <https://www.britannica.com/topic/Saturnalia-Roman-festival> (geraadpleegd 08/04/2020)
- <https://www.britannica.com/biography/Mikhail-Bakhtin> (geraadpleegd 08/04/2020)

- <https://www.imdb.com/title/tt0443453/> (geraadpleegd 08/04/2020)
- <https://www.monde-diplomatique.fr/mav/151/TZARA/57062> (geraadpleegd 08/04/2020)
- <https://paroles2chansons.lemonde.fr/paroles-status-quo/paroles-in-the-army-now.html>
- (geraadpleegd 08/04/2020)
- <https://www.casterman.com/Bande-dessinee/Catalogue/albums-les-cites-obscures/bruesel> (geraadpleegd 08/04/2020)
- http://www.allocine.fr/film/fichefilm_gen_cfilm=258998.html (geraadpleegd 11/04/2020)
- <https://allpoetry.com/Oedipus-Tyrannus-or-Swellfoot-The-Tyrant> (geraadpleegd 12/04/20)
- <https://www.historyofparliamentonline.org/periods/hanoverians/queen-caroline-affair-1820> (geraadpleegd 12/04/20)
- <https://www.micmag.be/borgerhout-n-est-plus-borgerokko/> (geraadpleegd 13/04/2020)
- <https://discri.be/wp-content/uploads/03-Histoire-de-limmigration.pdf> (geraadpleegd 13/04/2020)
- https://www.liberation.fr/planete/2018/12/19/en-belgique-le-pacte-de-marrakech-au-coeur-de-la-crise_1698797 (geraadpleegd 13/04/2020)
- <https://www.touteleurope.eu/actualite/qu-est-ce-que-le-pacte-de-marrakech-sur-les-migrations.html> (geraadpleegd 13/04/2020)

- <https://www.hln.be/nieuws/binnenland/vlaams-belang-speelt-vals-bij-campagne~a33c8205/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- (geraadpleegd 13/04/2020)
- <https://www.redactie24.be/news/29487/filip-dewinter-krijgt-ferme-tik-op-de-vingers-van-marc-van-ranst-hoe-bekrompen-kan-je-zijn-bah> (geraadpleegd 13/04/2020)
- <https://www.vlaamsbelang.org/product/hoe-overleven-een-islamitische-samenleving/> (geraadpleegd 14/04/2020)
- <https://www.letssingit.com/strangers-de-lyrics-borgeri-borgerhout-borgerocco-8qc8qjt>
LetsSingIt - The Internet Lyrics Database (geraadpleegd 14/04/2020)
- <https://www.nu.nl/coronavirus/6042849/vn-baas-waarschuwt-voor-gruwelijke-stijging-meldingen-huiselijk-geweld.html> (geraadpleegde 16/04/2020)
- <https://www.humandignitytrust.org/lgbt-the-law/map-of-criminalisation/>
- (geraadpleegd 16/04/2020)
- <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/24/coronavirus-cure-kills-man-after-trump-touts-chloroquine-phosphate> (geraadpleegd 16/04/2020)
- <https://www.bbc.com/news/uk-england-south-yorkshire-52005257> (geraadpleegd 16/04/2020)
- https://www.francetvinfo.fr/monde/europe/migrants/video-des-migrants-attaques-en-mer-par-des-garde-cotes-grecs_3850609.html (geraadpleegd 17/04/2020)
- https://www.ocmwgent.be/assets/documents/Armoedebestrijding/Armoedebelidsplan_Wetenschappelijk%20onderzoek.pdf (geraadpleegd 18/04/2020)

- <https://www.youtube.com/watch?v=mn6iaiO7k9U&t=59s> (geraadpleegd 18/04/2020)
- <https://www.dewereldmorgen.be/artikel/2013/01/21/jeroen-olyslaegers-en-occupy-antwerpen-armoede-in-a-nie-me-maa-nie-me-ons/> (geraadpleegd 18/04/2020)
- <https://www.unicef.org/social-policy/child-poverty> (geraadpleegd 18/04/2020)
- https://www.knack.be/nieuws/belgie/nieuwe-studie-kinderarmoede-in-belgie-groter-dan-in-onze-buurlanden/article-normal-1406357.html?cookie_check=1587228766 (geraadpleegd 18/04/2020)
- <https://letterenfonds.secure.force.com/vertalingendatabase/zoeken> (geraadpleegd 19/04/2020)
- <https://letterenfonds.secure.force.com/vertalingendatabase/zoeken?type=titels&query=De%20helaasheid%20der%20dingen&id=a05b0000000nBQiAAM> (geraadpleegd 19/04/2020)
- <https://letterenfonds.secure.force.com/vertalingendatabase/zoeken> (geraadpleegd 19/04/2020)
- <https://letterenfonds.secure.force.com/vertalingendatabase/zoeken> (geraadpleegd 19/04/2020)
- <https://www.kb.nl/themas/nederlandse-literatuur-en-taal/schrijversalfabet/anton-koolhaas-1912-1992> (geraadpleegd 07/05/2020)
- <https://www.babelio.com/auteur/Toon-Tellegen/61119> (geraadpleegd 07/05/2020)
- [https://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/Jean de La Fontaine/128410](https://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/Jean_de_La_Fontaine/128410) (17/05/2020)

- https://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/Jean-Baptiste_Poquelin_dit_Moli%C3%A8re/133609 (geraadpleegd 17/05/2020)

UNIVERSITÉ CATHOLIQUE DE LOUVAIN
Faculté de philosophie, arts et lettres

Place Blaise Pascal, 1 bte L3.03.11, 1348 Louvain-la-Neuve, Belgique | www.uclouvain.be/fial